

DANSKE STUDIER

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS
DANSKE SAMFUND

UDGIVNE AF
GUNNAR KNUDSEN

UNDER MEDVIRKNING AF
MARIUS KRISTENSEN OG EJNAR THOMSEN

1940

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

INDHOLD

A. FRÆMOHS, Død og Pine! — Pinedød!.....	1
HELGE TOLDBERG, P. C. Stenersens Plads i den dansk-norske Fælleslitteratur	16
P. MAIGAARD, Slagboldspillenes Historie	33
GUDMUND SCHÜTTE, Episoderne med Hygelac og Ongentheow...	49
FR. ORLUF, Wessel og Poul Møller.....	59
AX. NIELSEN, Guldhornene.....	96
HANS AAGE PALUDAN, Et Eventyr af H. C. Andersen, dets Til- blivelse og oprindelige Form	120
CHR. WINTHER, Tydning af nogle Helleristningsfigurer II-III....	127

KULTUR OG FOLKEMINDER

Et Nibelungproblem i »Marie Grubbe« (<i>Gudmund Schütte</i>).....	150
Lege med Nødder (<i>Aug. F. Schmidt</i>)	154
Kulturminder (<i>Poul Linneballe</i>).....	155

FRA SPROG OG LITTERATUR

Historien om Smeden og Bageren (<i>Joh. O. Kock</i>).....	157
Nye Superlativer (<i>H. Lausten-Thomsen, Gunnar Knudsen</i>)	159
Om Poul Møllers Udseende (<i>Aug. F. Schmidt</i>)	160

DØD OG PINE! — PINEDØD!

AF

A. FRÆMOHS

I en lille Artikel „Om banden og sværge. Iagttagelser om edernes sproglære“, der stod i Festskrift til H. F. Feilberg (Kbhvn. 1911), har Professor Otto Jespersen gjort opmærksom paa nogle Ejendommeligheder ved Anvendelsen af de ovennævnte edelige Udtryk: „Jeg har endnu ett eksempel paa eder, som man skulde tro kunde bruges i flæng, men som faktisk anvendes forskelligt, nemlig *pinedød* og *død* og *pine*. Ved begge er der naturligvis fra først af tænkt paa Jesu lidelse og død, og man hører da ogsaa tit *Guds død* og *pine* (i litteraturen fx. Goldschmidt, Hjeml. 1. 168), men aldrig *Guds pinedød* istedenfor *pinedød*. Dette sidste staar sikkert for *pine* og *død*, som det ogsaa skrives af Goldschmidt, anf. v. 127. . . . Medens nu *død* og *pine* almindeligst er et udraab, der staar foran sætningen, er *pinedød* et biord, som sættes inde i den. . . . Begge forbindelser er ved den hyppige brug som bekræftelser blevne i den grad profanerede, at ingen præst nutildags turde vove at tale om Kristi død og pine, saaledes som man kunde i gamle dage“.

En yderligere Besynderlighed, der ikke er fremhævet af Otto Jespersen, er Ordstillingen *Død og Pine*; i al Fald for Nutiden maa denne Rækkefølge af de to Navneord føles ejendommelig, eftersom *Pine* (Lidelse) udstaaet i levende Live ophører ved Død; hvorfor nævnes Ordene ikke i Tidsfølge som naturligt vilde være?

Edernes Syntaks bereder — som Jespersen ogsaa gør opmærksom paa — overhovedet mange Vanskeligheder for den analyserende, bl. a. fordi Udtrykkene ved Ellipser og Sammentrækninger i adskillige Tilfælde helt har skiftet Form i Tidens Løb. Edsformularen, der er en affirmativ Sætning („saa sandt hjælpe mig Gud!“), er forlængst i Dagligsproget blevet til Biordet *s'gu*; Udtrykket „Det vil jeg lægge

mit Hoved paa Blokken paa" substitueres af Udraabet *Amager!*; *Fane'me* er Sammentrækning af „maatte Fanden tage (æde) mig“ — o. s. v. I andre Udtryk haves, hvad man har kaldt Ordforsteninger, Levn — ikke altid lette at tyde — der er Mindelser om gamle Edsformer og Edsцерemonier; her tænkes specielt paa de forskellige Forholdsord (for — om — ved — paa — i), der anvendes i Edsudtrykkene: *For Helvede!* Han sor om (o: ved) *Mænd*. Ved Guds blodige Vunder! Ved Gud! Paa min Sjæl! Paa Ære (*Tro og Love*)! „thy fram gingæ och viitnet i theriis hellens edt huer med ij opratt fingger“¹. I de fleste af de her anførte Udtryk hidrører Forholdsordet fra Analogier med andre Edsformer, hvor det rettelig hører hjemme.

Iøvrigt er et oprindelig anvendt Forholdsord i en Række af edelige Udtryk helt bortfaldet, saaledes ofte ved *min Tro*, *minsæl*, *min Salighed* og altid ved *Pinedød*. Nogle Edsudtryk bruges uden Forholdsord, men med et foranstillet „saa“: *saagu'*, *saa mare*, *saamænd*. Ordet er det samme som „saaledes“. Den til vore Dage anvendte Edsformular „Saa sandt hjælpe mig Gud“ har oprindelig haft Formen „Saa (= saaledes, d. v. s. under Forudsætning af mit Udsagns Sandhed) hjælpe mig Gud“, jfr. den gamle latinske Formel *Sic me adjuvet Deus*, ty.: so mir Gott helfe, eng.: so help me God. Ogsaa *saa mare* er oprindelig Saa hjælpe mig Maria!² I Tidens Løb bliver der ogsaa ved disse Udtryk Tilbøjelighed til at udelade det lille foranstillede Ord, saa Bekræftelserne faar de helt afkortede Former: *Gu'*, *mare*, *mænd* (har jeg saa!).

Paavirkning fra og Sammenblanden med andre Udtryk kan ogsaa foranledige Udvidelser, jfr. Vendingen „saa minsæl har jeg saa!“ eller Ændringer: *saa min sandten*, der oprindelig hedder *paa min sanden* (pa sannæ). Edsudtrykket *ved Gud* bliver ved Sammenfald med det ikke edelige Gud *véd* til *det ved Gud*, der ikke er, men bruges og opfattes som Ed.

Endelig erindres om, at der i Sproget ved Siden af de egentlige Eder findes store Grupper af hvad man kalder „edelige Udtryk“, nemlig Anraabelser, Besværgelser, Forbandelser og Kraftudtryk, hvis sproglige Funktioner, i hvert Fald oprindelig, har været andre end

¹ O. Nielsen: Gamle jyske Tingsvidner, 1882 S. 55. ² F. Expl. Ludus de secto Kanuto duce, 1868 S. 28. Naar Hjortø (Fra Ordenes Samfund, 1918 S. 83) anfører Tydningen „saa Mari ved“ som den oprindelige Form, er det ikke rigtigt, forsaavidt angaar Udtrykkets Anvendelse som Ed. Det samme gælder *saamænd*, der som Edsudtryk ikke oprindelig kan have haft Formen „saa (som) Mænd ved“.

de egentlige Eders, og som derfor maa sondres ud fra denne Kategori, naar Forstaaelse af Udtrykkene skal opnaas.

De antydede Vanskeligheder gør det da nødvendigt, inden Undersøgelsen af de af Prof. Jespersen berørte Spørgsmaal tages op, dels at klargøre, hvad der forstaaes ved en Ed, dels at give et ganske kort og summarisk Omrids af de Former, under hvilke Eden fra først af blev aflagt, og hvilke Emner og Magter der har været benyttet til at sværge ved¹.

De edelige Udtryk — taget i videre Forstand — der bruges i Dansk, lader sig inddele i følgende Grupper:

1 a. *Anraabelser og Paakaldelser* oprindeligt anvendt som Nødraab i Angest, ved pludselig Forfærdelse eller som Udtryk for Overraskelse, siden ogsaa som Luftventil for andre Affekter som Vrede, Forbitrelse, pludselig Lettelse. Herunder hører f. Eksp. Gud i Himlen! Guds Død! Gud forbarme sig! Min Gud! Kors bevares! Herre Jemini! Hillemand! Potz Velten! Du store Verden! Gudskelov!

1 b. *De besværgende Udtryk*: For Himlens Skyld! For Jesu Vunder! I Guds Navn! Gud forbyd! Gud bedre det! Gud giv! (Gid!).

2. *Forbandelser* (sjældent alvorligt mente): Drolen splide! Fanden annamme ham! F. gale mig! Pokker ta' dig! I Fandens Navn! Gud straffe ham! Rejs ad Helvede til!

3. *Blot forstærkende Udtryk (Kraftudtryk)*: Et Helvedes Arbeide, en Satans Karl, en Pokkers Tøs, en Guds Lykke, et Herrens Vejr; det var som syv Satan! Hvor Pokker — Hvad Fanden —; Fanden heller!

4. *De egentlige Eder*, d. e. de særlige Udtryk, der har til Formaal at bekræfte et Udsagns Sandhed eller være Borgen for et Løftes Opfyldelse, og som karakteriseres ved at udtale en hypotetisk Selvforbandelse; denne udtrykkes enten ved, at det timelige eller evige Gode, hvorved der sværges, betragtes som givet i Pant for Udsagnets Rigtighed.

¹ Jfr. hertil *L. Kolderup Rosenvinge*: Om Edens Anvendelse til Bevis og til Retstræters Afgørelse efter de gamle danske Love i *Nyt juridisk Arkiv* Bd. XIV S. 1—154. *Rudolf Hirzel*: Der Eid, ein Beitrag zu seiner Geschichte, Leipzig 1902. *Richard Lasch*: Der Eid, seine Entstehung und Beziehung zu Glaube und Brauch der Naturvölker, Stuttgart 1908. *Johs. Pedersen*: Den semitiske Ed og beslægtede Begreber samt Edens Stilling i Islam, Kbhvn. 1912. Om Edsbegrebets Bestemmelse se *Herm. Paul*: Grundriss der Germanischen Philologie, Strassburg 1893 II₂ S. 193—194. *Johs. Hoops*: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Strassburg 1911—13 og *O. Schrader*: Reallexikon der Indogermanischen Altertumskunde, Strassburg 1917.

tighed eller Løftets Opfyldelse, saaledes at Edsbrud medfører, at Pantet fortabes eller rammes af Ulykke — eller derved at den Magt, ved hvilken der sværges, paakaldes som Vidne og Edsvogter og som Hævner af det eventuelle Edsbrud.

Eden blev oprindeligt aflagt under Udfoldelse af et særligt Ceremoniel, ofte paa viet, eventuelt indkredset, Sted¹) og som Regel under samtidig Berøring af det, hvorved der blev svoret (Barn, Skib, Hest, Vaaben²) eller, naar Eden blev aflagt ved Guddommen, ved Berøring af Alter, Kors, Relikvier, Bibel, Lovbog o. s. v. Hvor der sværges ved højere Magter, der ikke paa Stedet er repræsenterede ved en nærværende Genstand, symboliseres Berøringen ved Haandsoprækning. Her hjemme lagde man før Reformationen Haanden eller to Fingre paa Biblen; efter Reformationen aflagdes Eden med tre Fingre oprakte, symboliserende Treenigheden. Forholdsordene i Edsudtrykkene er som ovenfor nævnt Mindelser om disse Ceremonier; en Ed som *ved Guds blodige Vunder* udtrykker den med Gud som Vidne under samtidig Berøring af Krucifikset aflagte Ed; den svenske Edsformular „vid Gud och hans heliga evangelium“ er at forstaa paa tilsvarende Maade.

Efter de anvendte Ceremonier har man iøvrigt givet en Række Edsformer særlige Navne: *Steneden*, der var Romernes ældgamle Edsform (Jovem lapidem jurare), udsagdes samtidig med at en Sten, der holdtes i Haanden, slyngedes bort. Ceremonien symboliserede, at den sværgende i Tilfælde af Mened ønskede sig udstødt af Hjem og Stamme. En lignende Edsform har været anvendt her hjemme, jfr. Chr. III's Københavnske Reces af 1537 Kap. 5, hvor det hedder: „och scall icke werre som her thiil dags skeeth er thiil thinge . . . och thage XI stenne utty sytt erme och kasthe och swerge en eedtt for hwer steen“. De gamle Nordboers Edsform var dog den saakaldte *Ringed*, der aflagdes i Gudehovet under Berøring af Tempelringen med Ordene „Saa hjælpe mig Freir og Niord og hin almægtige As“ (o: Tor). *Vaabeneden* (juramentum super arma) er udførligt behandlet af Sv. Grundtvig i „Om de gotiske Folks Våbened“, Kbhvn. 1871. *Bogsed* eller *aasvoren Ed* er den paa Biblen aflagte Ed, *Helgensed* den ved alle Helgener aflagte Ed, *Salighedsed* den, hvorved den sværgende sætter sin evige Salighed i Pant o. s. v.

¹ jfr. ogsaa: at bande paa noget under Flagstanden; Vilh. Bergsøe: „De forbistr. Dreng“, 1898 S. 174. ² Se Vølundskvæde og Helge Hundingsbane II; Winkel Horns Udg. 1869 S. 118 og 147.

En tilsyneladende ejendommelig Edsform har været i Anvendelse hos de gamle Semiter, nemlig Eden, som aflagdes under samtidig Berøring af Løftemodtagerens Genitalia (Genesis 24₂, 47₂₉). Johs. Pedersen bemærker herom: „Mandens Genitalier repræsenterer Slægten. Det er en Ed ved Slægten, som man i Tilfælde af Uordholdenhed løsriver fra. To Edsformer er her sammenblandede: Slaven lægger Haanden under Lænden og sværger *ved Jahve*. Det første henviser til en Tid, da Hebræerne i Slægten og Fædrene saa det højeste, det som Existensen afhang af. Den anden Halvdel stammer fra den historiske Periode, hvor Jahve er bleven Israel alt“¹.

Man har², formentlig med Urette, villet sammenholde de anførte Steder i Genesis med det etymologiske Slægtskab mellem Benævnelser for de mandlige Kønsorganer og for det retslige Vidnesbyrd (testiculi — testis; zeugen — Zeuge)³ og derfra villet drage Slutninger m. H. t. en almindelig Udbredelse af denne Edsform. Ordenes Slægtskab kan dog kun udlægges saaledes, at Tilstedeværelsen af de nævnte Organer er set som det rette Vidnesbyrd om Mandlighed⁴.

De Emner, hvorved der sværges, omfatter alt, som er dyrebart: Liv, Lemmer⁵, Sundhed, Børns Liv, Skib, Hest, Vaaben, Ære, Sjæl, Salighed efter Døden. Beduinen sværger ved sit Telt, Semiterne og andre ved (Samhørigheden med) Slægten, ved frugtgivende og skyggefulde Træer, og de gamle Grækere svor ved Husdyr som Hunden, Vædderen, Gaasen⁶. I Iliaden sværger Hera ved Ægtesengen, Hermes ved Himmelporten. Overhovedet er Grænserne for Edsemnerne meget vide: „Han svor om alt det, Jorden kunde bære“⁷. Sværges der falsk, vil Forbandelsen ramme det dyrebare Gode, der er nævnt i Eden, eller de i Eden paakaldte Magter vil som Edsvogtere ramme Menederen med en skæbnesvanger Straf.

I det sidste Tilfælde, hvor der sværges ved højere Magter, der paakaldes som Edsvogtere, undgaar man ofte at nævne Navnet direkte.

¹ „Den semitiske Ed“ S. 143—144. ² Jüdisches Lexikon I—IV, Berlin 1928.

³ I Jylland — og maaske andetsteds — kan man ogsaa høre de mandlige Kønsorganer benævnet „Dokumenterne“. ⁴ Jfr. Andersen Nexø: Under aaben Himmel, 1935 S. 177: „de legede med mit Kendetegn“. ⁵ „Bliffuer ieg hieme paa Brattensborg, da miste ieg Foed oc Haand“. Visen om Huitting Halfredsson og Isald Konning.

⁶ „Sicherlich geschah es nicht bloss aus Frömmigkeit, um den Missbrauch des göttlichen Namens zu vermeiden, dass der Eid bei Haustieren zugelassen wurde. Hier kann es sich nur um Schwurformen handeln, die im Volke längst Wurzel gefasst hatten“. Lasch S. 51. ⁷ Molbech: 11 danske Ridderviser, 1851 S. 496.

Navnene Gud og Satan skjules, både i Udraab og Eder, f. Ekspl. ved Bogstavændringer eller ved stedfortrædende Ord: fr.: *morbleu, parbleu, sapristi, sacrebleu*; eng.: *by Jove, by Jingo*; ty.: *Potz klunden, Potz Slapperment*; da: *Guds klunden, Guds Sacralent* (Palladius), *for Søren, for Katten* o. s. v. Men navnlig anvendes Substitution i rigt Omfang; der sværges ikke ved den Hellige selv, men ved noget, der repræsenterer ham, ved hans Bolig eller andre Ting, der staar i Forbindelse med ham, eller ved en Del af hans Person. Den engelske Kong Johan havde til Yndlingsed *by God's teeth!*, medens en anden Fyrste svor *ved Guds Fodder* og Muhamedanerne sværger *ved Profetens Skæg*. Jøderne svor ved Templet i Jerusalem, og i Bjergprækenen omtales Eder *ved Himlen* og *ved Jorden* som Substitutioner for Gud. I Palladius Oversættelse af Andr. Musculus' Bog om Sværgeren og Banden hentydes til Eder *ved Jesu Indvolde, Lemmer og Saar*¹.

Naar Slaven i Rom svor ved sin Herre, Borgeren *ved Kejseren* eller Josef i Ægypten *ved Farao*², foreligger der en anden Art af Substitution for Eden ved Guddommen med Udspring i Ønsket om at nævne en af Jordens Mægtige som Vidne og Edsvogter³. I det gamle Testamente sværger Gud ved sig selv, sin Kraft, sit Navn, sin Hellighed⁴.

Edsudsagnet kan indeholde en direkte Paakaldelse af Ulykke, Sygdom eller Død i Tilfælde af Edsbrud. Af Sygdomme er det naturligvis navnlig de særlig frygtede — Pest, Kopper, Frantzoser, Kræft, Epilepsi (f. Ekspl. Palladius IV S. 259) — der bruges som Edsemner. Forsigtighed og Gru (og gode Manerer) kan ogsaa i disse Tilfælde føre til Navneskjul, som naar *Kraft knuse mig* dæmpes til *Saft suse mig*.

Ved Misbrug af Ederne svækkes disses Betydning, og det baade i Funktionen som Troværdighedsattest og i Henseende til at forlene Talen med Kraft og Vælde. Et godt Eksempel paa Afsvækkelse ved Brugens Hyppighed er Udtrykket *Gud hjælpe mig*; anvendt som Edsudtryk inde i Sætningen staar det som en afkortet Form for *saa sandt hjælpe mig Gud!* Nu giver Kortformen Talen et halvkømt Skær (det kan jeg Gud hjælpe mig ikke). I den sjældnere Anvendelse med Dativobjekt i 2' eller 3' Person, hvor Udtrykket ikke er en Ed, men Udraab, har det fremdeles sin fulde Styrke, hvad enten Talen er højtidelig eller truende. Det samme gælder *Gud straffe* —.

¹ Palladius Danske Skrifter ved Lis Jacobsen IV S. 239.

² Gen. 42, 16-18.

³ Lasch S. 65. ⁴ Gen. 22¹⁸, Ex. 32¹³, Jes. 62⁸, Jer. 44²⁸, Am. 4².

Fornydelse af Kraften i de svækkede Eder søgte man at opnaa ved at bruge nye Eder i en Slags Superlativform: i Stedet for at sværge *ved Gud* svor man *ved den højeste Gud* („Den Bonde han svor ved den højeste Gud“), i Stedet for ved en enkelt navngiven Helgen som Sankt Knud eller Sankt Søren svor man *ved alle Helgener* paa een Gang, eller man svor simpelt hen *sin højeste Ed*: „same tiidtt framtradt Per Chrestennssenn och soer vedt sinn høgiste Edt“¹.

Skillemønten i Dagligsproget, Kraftudtrykkene og Forbandelserne, havde selv sagt samme Skæbne; man begyndte med en enkelt Djævel, men der blev slidt saa meget paa ham, at der meget snart blev Brug for flere: syv, tusinde, ja syv tusinde: *for syv Søren*; det var *som syv Satan*; „Jeg heeder Erick Friis i *tussinde Knocker Naufn*“²; „thi skaltt *fanne siuff tussindt Pocker i ditt liff*“³. I Reformationstiden og den nærmest efterfølgende Tid anvendtes saare almindeligt et Ønske som *Faa han pock (skam, tremmen)*; senere Tider har fundet det nødvendigt, for at vise hvor inderligt Ønsket er følt, at forstærke Verbet: *Fanden æde (rive, raspe)* —! Ogsaa Helgenerne blev svagere ved de mange Paaraabelser; i „Doctor Hielpeløs“ kan vi derfor se Værnehelgenen mod faldende Syge St. Valentin, her hjemme kaldet St. Velten, optræde i Tusindtal ligesom Underverdenens Fyrste: „Huort hen nu for Tusind Sant Felten“⁴.

Hermed er vi naaet til den parodiske Anvendelse af Eder og Kraftudtryk. Naar Magnus i ludus de secto Kanuto“ sværger *paa Salt og Brød*“⁵, kan der vel endnu være Rimelighed i Edsudtrykket; men naar i „Samsons Fængsel“ Mølleren sværger *ved Støvler og Sko*⁶, er Eden ren parodisk, ligesom den i „Kong Salomons Hylding“ forekommende Ed „paa Liff, paa Ære, paa Skelmerskelde“ (=: Narrebjelde)“. Helt grov bliver Parodien i en Ed som *ved Guds Tremmen* („de mundo et paupere“ ved Birket Smith S. 24: „suer-jeg om gudtz dyre thremend!“) eller i den af Biskop Jens Andersen Beldenak anvendte mærkelige Sammenstilling, da han svor „ved vor Herres Liiglagen, at han vilde døe en vældig Bisp i Fandens Navn“⁸.

¹ Kolderup-Rosenvinge: Gl. danske Domme II S. 208. ² Ibid. IV S. 295.

³ Ibid. IV S. 324. ⁴ I Brix: Analyser og Problemer I. 1933 S. 127. ⁵ Birket Smiths Udg. 1868 S. 40. Eden er taget fra en gammel Besværgelsesformular („Jeg maner tegh ved salt oc brøedh“, „Den utro Hustru“ S. 57). Forbindelsen mellem at besværg og at sværge er udførligt behandlet hos Rich. Lasch.

⁶ Ranchs Skuespil ved Birket Smith S. 220. ⁷ Ibid. S. 117. ⁸ Se Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536 II S. 355.

Af de i Overskriften nævnte to Vendinger er den første, *Død og Pine*, ikke en egentlig Ed, men henhører til de ovenfor under Gruppe 1 a nævnte Paakaldelser. Som Udraab har Udtrykket normalt sin Plads foran Sætningen.

Den oprindelige Form — hvortil parallelle Udtryk i andre Sprog ogsaa lader sig føre tilbage — har været *Guds Død!* Udraabets Hensigt har vel fra først af været en Paakaldelse om Beskyttelse, en Besværgelse mod pludselig Fare, maaske navnlig i saadanne Tilfælde hvor der ikke mentes at være levnet Tid til at slaa Kors for sig, eller hvor Haanden samtidig greb efter Værget. Det med Haanden tegnede beskærmende Kors erstattedes af et Nødraab, der nævnede Korset eller Frelseren, hvem det symboliserer: *Kors bevares! Jøse Kors! Jøsses! Guds Død!*

I Tidens Løb er Udtrykket blevet dels afslidt, dels udvidet ved Tilføjelser.

Palladius (IV S. 233) udtaler sin kraftige Forargelse over, at Paakaldelsen paa hans Tid almindeligt brugtes afsnuppet som *Stø!* eller, som vi vilde skrive, *s'Dø(d)*¹. Ogsaa det genitive *s* ender med at bortfalde; men forinden har Udtrykket modtaget Udvidelser, efter at det er taget op til rigere Anvendelse i Dagliglivet som en Slags Luftventil for visse heftige Affekter, navnlig pludselige Anfald af Vrede og Forbitrelse, eller for en stærk Overraskelse. Udvidelsernes Funktioner er dels at yde Affekten et kraftigere Afløb, dels at give den mere Tid til at sætte sig. Vi faar da Udtryk som *Død og Pine*, *Død og Plage*, *Død og salte Pine*, *Guds hellige Død og Pine*, *Guds Død og Kors*; endvidere *Hilledød*, *Hille den Død*, *Gud taalte* (f. Ekspl. i Grevens og Friherrens Komædie v. Birket Smith, 2. Udg. 1874 S. 37). Ordet „salte“ i *Død og salte Pine*, *salte Død og Pine*, *Pine salte Død* er antagelig en Fordrejelse af *sancte*, d. e. *hellige*, jfr. Vendingen *Død og Sankte Knud!*

I de endnu senere mangehaande Variationer af Udraabet er den oprindelige Paakaldelse af Frelseren ofte helt forsvundet, og Vendingen er blevet et rent og skært Kraftudtryk, hvori Affekten ruller sig ud (Gruppe 3 ovenfor). Af saadanne Variationer nævnes *Død og Djævel*, *Død og Ulykke*, *Død og al Landsens Ulykke*, *Død og Helvede*, *Død*

¹ Afkortningen genfindes i Engelsk *s'death*, en Form der endnu er i Brug; hos Shakespeare er den hyppig anvendt, saaledes flere Gange i Henry IV, hvor ogsaa Former som *s'blood* og *'zounds* (Guds Vunder) forekommer.

og Krone, Død og Kritte (Klæe?) og de helt moderne Død og Pølse, Død og Smerte¹.

Det forekommer i nyere Tid — omend sjældnere — at Udraabet, som parentetisk Indskud, anbringes inde i Sætningen paa samme Plads som Edsudtrykket Pinedød. Vendingen kommer derved rent faktisk til at fungere, som om den var Edsbiord: „Saa skal I, Død og Kritte, komme til at smage Stevnsherreds Vognkæppe“ (Poul Møllers Værker v. Vilh. Andersen 1895 I S. 270); „Ja, raabte Kaptejnen glad, det skal jeg Død og Pine være“ (Carl Bagger: Min Broders Levned, Udg. 1866 S. 10); „Jeg fortalte det strax ved Frokosten hos Etatsraad Collins. Nuværende Admiral Sommer, der hørte, jeg ikke vilde møde, sagde: saa vil Død og Pine jeg!“ (H. C. Andersens Dagbøger 1868—75 ved J. Collin, 1906 S. 215); „Do ka' dø'pin sagtens vade over med de lange Støvler“ (Østjydsk Hjemstavn 1938 S. 59). Varianten Vorherre Død har som Regel sin Plads inde i Sætningen og maa derfor antages at være (en forholdsvis sen) Variant til Pinedød og ikke til Guds Død.

Udvidelsen af Udraabet Guds Død til (Guds) Død og Pine har iøvrigt, som allerede nævnt, medført, at de to Navneord sættes i en Følgeorden, der ikke er stemmende med den for os naturlige; vi vilde nævne Ordene efter Tidsfølgen, altsaa Pine først. Da den lille Bog „Pilati Fødsel, disligest om Jesu Christi uskyldige Død og pine“ fra 1675 paany blev udgivet i 1775, ændredes Titelens sidste Ord da ogsaa til „Pine og Død“; en ny Udgave fra 1855 genoptog dog korrekt den oprindelige Form „Død og Pine“.

Forholdet er nemlig det, at Sprogbrugen i Reformationstiden og et godt Stykke Tid derefter — det Tidsrum da man svælger i Tautologier — har anset det for i den Grad ligegyldigt, om man sagde og skrev Død og Pine eller Pine og Død, at samme Forfatter, ikke blot i samme Værk, men til Tider endog paa samme Side, bruger de to Vendinger i Flæng. Eksempler kan anføres i Snesevis; se f. Ekspl. Lucidarius v. Johs. Knudsen, 1909 S. 78: „Hvi vilde Guds Søn taale Pine og Død for os?“ og S. 152: „Jesus Christus taalde Død og Pine for alle syndige Mennesker“; Hans Tavsens Smaaskrifter ved Rørdam, 1870 S. IX: „min pine oc død“ og S. 135 „Jesu Christi dødtz og piiniss ihukommelse“; Palladius III S. 217 „hand skulde udrette store ting met sin pine oc død . . . oc endelige fly sig met sin død oc pine det naffn, som er offuer alle naffn“; Brochmands Huus-Postill (Udg.

¹ Hjortø: Fra Ordenes Samfund S. 85.

1778) S. 444 o. s. v. For ogsaa at tage et Par Eksempler fra Datidens Digtning kan videre anføres fra „Den syge Messe“ (Brandts Udg. S. 8): „Kristi Testament, med hvilket han sine Discipler bød, at de skulde betænke hans *Pine og Død*“, medens Hr. Michael i Jomfru Marias Rosenkrans (v. Brandt 1861 S. 10 jfr. S. 38) har „Solen lod af at skinne, Stene ginge sammen, baade store og smaa, flere end de hos Korset laa, for Jesu *Død og Pine*. Forøvrigt kan Grundtvig endnu i 1849 i Digtet om Kingo synge:

„Herrens Størværk, *Død og Pine*,
hans Oprejsning, Himmelfart,
hans Besøg hos alle sine
og hans Raab: Jeg kommer snart!
det var Kingos Skjalde-Aare.“

Ordet „Pine“ i denne Forbindelse svarer til det latinske *passio*. De første danske Passionaler anvender ikke i deres Titler Ordet „Lidelse“: „Hær begynnes the fæmthen stæder som wor Herre tolde syn *Pyne* paa“ (1509); „Om vaar Herris *Død oc Pine*, oc om Billede“ v. Chr. Pedersen (1531); „Passional. Vor Herris Jhesu Christi *Pinis oc Døds Historie*“ v. Rs. Hanssøn (1573); „Historien om Jesu Christi, vor Frelseris, *Pine oc Død* v. A. S. Vedel (1592); det er først mod Slutningen af det attende Aarhundrede, at Passionalerne konsekvent oversætter det latinske *passio* ved Ordet „Lidelse“.

Vilkaarligheden i den religiøse Sprogbrugs Ordstilling — Pine og Død, Død og Pine — er vel sagtens at føre tilbage til den latinske Syntaks, der tillader saavel *passio mortis* som *mortis passio*, hvilke Genitivformer er opløst i de *morte*, *passione* (et *resurrectione*) Jesu Christi eller de *passione* et *morte* J. C. eller erstattet alene af Ordet *passio* som dækkende saavel Lidelse som Død, jfr. vor Salmebogs „Vor Herres Jesu Kristi Lidelses Historie“.

Det vil af det anførte fremgaa, at Besynderligheden i Ordenes Rækkefølge kun er tilsyneladende; som i andre Taulogier har det for Tiden været uden Betydning, om Pine eller Død kom til at staa først.

Og netop fordi Sammenstillingen *Død og Pine* var saa almindelig kendt fra Passionsberettelserne og fra den religiøse Sprogbrug i det hele, blev det ganske naturligt, at Udraabet *Guds Død*, da Lidenskabene krævede dets Udvidelse, medtog Ordet „Pine“ og ikke Ord som

Opstandelse, Himmelfart, Genkomst eller desl. De nyere Tilføjelser af Ulykke, Djævel og Helvede kunde naturligvis først optages, da man ikke længer erindrede sig, hvis Død der var Tale om.

Udtrykket *Pinedød* — der i Modsætning til Død og Pine ikke synes at have fundet Anvendelse som Ed i andre Sprog — bruges som nævnt inde i Sætningen som egentligt Edsudtryk; det opfattes almindeligvis, ogsaa af Jespersen, som en Sammentrækning af Pine og Død¹, og det anses for givet, at der ved Udtrykket fra først af er tænkt paa Jesu Lidelse og Død.

Rigtigheden af denne overmaade nærliggende Opfattelse synes givet, og den kan støttes af særdeles vægtige Argumenter.

For det første finder den Bekræftelse i Reformationstidens nys nævnte Sprogbrug, der sidestiller de lige hyppige Udtryk Pine og Død og Død og Pine; naar det er et Faktum, at der ved det sidste Udtryk underforstaas *Guds* (D. og P.), saa synes det givet, at den samme Underforstaaelse maa gælde det første Udtryk.

Endvidere kan der fremdrages tilsyneladende utvetydige litterære Afhjemlinger for, at Eden *Pinedød* sigter til Jesu Lidelse og Død.

Der er først og fremmest Palladius' Vidnesbyrd i Oversættelsen fra 1557 af Musculus' „Om Suæren oc Banden“: „bander om hans Vunder, Pine oc død“ (IV S. 229); „mand finder dem, som haffue saa lenge sorit om Gudz død“ (S. 233); „banden oc suæren om vor Herris blod, vunder, Martyr, pine oc død“ (S. 251); „Thi huo tilforn bandede met vor Herris *Christi pine, død*, vunder oc martyr“ (S. 259).

Videre kan anføres Kong Frederik II's Trabanten-Artikle (1571), hvor det hedder: „Befehlen wir unseren Haubtman gudt aufachtung zu haben auf die Gottes Lesterer, und die Gottes *unsers Seligmachers Leiden, Marter* und Wunden vorgeblich im Munde führen, und damit Gottes Lesterung treiben“².

Paa den anden Side er der dog meget, der maa vække Tvivl om, hvorvidt den nævnte Opfattelse nu ogsaa er rigtig. Det er i hvert Fald umuligt ud fra den at give en Forklaring paa de af Jespersen paa pegede Ejendommeligheder ved Udtrykkenes forskellige Anvendelse i Sproget; det maatte herefter nærmest bero paa en ren og skær Tilfældighed, at Vendingen *Pinedød* kun har fundet Anvendelse som

¹ Jfr. tilsvarende Udeladelse af „og“ i Ederne *marimænd, marigi*. ² Danske Magazin 5. Bd. S. 18.

bekræftende Edsbiord og aldrig som Udraab, medens det synonyme (Guds) *Død og Pine* omvendt normalt kun bruges som Udraab foran Sætningen.

De nys anførte Citater har heller ikke nogen afgørende Vægt; dels er det ikke givet, at der virkelig sigtes til egentlige Eder; muligvis er det synonyme Udraab af Typen (Guds) *Død og Pine* (*Guds Dros, Godz blaam*), der haves for Øje; dels er det muligt, at den Misforstaaelse, at Edsudtrykket *Pinedød* sigter til Jesu Lidelse og Død (forudsat at det er en Misforstaaelse), har været raadende allerede paa Palladius' Tid.

Fremdeles, hvorfor kan der ikke siges *Guds Pinedød*¹ lige saa vel som Guds Død og Pine? Hvorfor kan Tillægsordet salte (sankte) ikke bruges ved Eden Pinedød, naar det dog kan bruges i Udraabet *Død og salte Pine*? Og hvorledes forklares Varianter af Edsudtrykket som *Pinekat* og *Pineskam*? Hvorledes forklares endelig det formentlige Faktum, at denne Ed ikke har Paralleller i andre Sprog, saaledes som Udraabet D. og P. har?

Der kan da trods alt være Grund til Tvivl om den gængse Forstaaelses Rigtighed. En nærmere Overvejelse af Udtrykkets Mening vil øge denne Tvivl.

En Ed er, som ovenfor anført, en hypotetisk Selvforbandelse, der udtrykkes 1) ved, at det, hvorved der sværges, stilles som Pant for Udsagnets Rigtighed eller Løftets Opfyldelse eller 2) derved, at den Magt, ved hvilken Eden aflægges, paakaldes som Vidne og Edsvogter. Efter denne Begrebsbestemmelse synes det vanskeligt at bringe Mening i en Ed, der aflægges med Nævnelse af Jesu Lidelse og Død.

Kan der være Tale om en Pantstillen? I saa Fald maatte Udtrykkets oprindelige Form vel have været noget lignende som *Saa (sandt) hjælpe mig Gud, hans Pine og Død*, idet Eden da bliver en Slags „Salighedsed“, hvorved Sjælens Frelse er Pantet. Det er meget lidt troligt, at en saadan Formel skulde have eksisteret ved Siden af den sædvanlige uden at efterlade noget Spor; man maatte dog vel i saa Fald kunne træffe paa Formen *saa Pinedød*, som vi kender fra *saagu'*, *saa mare*, *saamænd*. Pantstillen maa anses for udelukket.

Der er saa den Mulighed, at Eden er en Paakaldelse af Frelseren som Edsvogter. Nu er der intet Forholdsord bevaret foran Udtrykket;

¹ Rent undtagelsesvis kan man dog støde paa denne Vending, se f. Ekspl. E. Tang Kristensen i Jysk Almueliv II S. 177an.

men forsaavidt dette har Relation til Jesu Lidelse, maatte Forholdsordet sandsynligvis have været „ved“ (ældre „om“ — altsaa *ved Jesu Pinedød* eller *ved Guds Pinedød*, ligesom *ved Guds Vunder*, *ved Guds Saar*. Man maa da tænke sig Eden oprindelig aflagt ved Krucifikset under samtidig Berøring af dette, hvorved Gud (Jesus) — ved Substitution — paakaldes som Edsvogter.

Denne Mulighed kan maaske ikke helt afvises, men er dog lidet trolig. Medens Frelserens Saar (Vunder) er noget konkret, noget som Haanden kan røre ved, og som derfor kan benyttes som Substitution, er Pine og Død abstrakte Begreber, som den sværgende ikke kan lægge Haand paa. Og hvorfor skulde der slet intet Spor være tilbage af den oprindelige Form? At Forholdsordet er bortfaldet, er, som vi har set, naturligt nok; men hvorfor er ogsaa Ordet „Guds“ borte, endda i den Grad at Sprogfølelsen afviser Sammenstillingen *Guds (Jesu) Pinedød* som Edsudtryk?

Resultatet af disse Overvejelser bliver da, at Sandsynligheden for at Edsudtrykket *Pinedød* sigter til Jesu Lidelse er saa minimal, at en anden Forklaring bør søges. Det følgende er et Forsøg herpaa.

Naar Edens Indhold ikke er Paakaldelse af en Magt som Edsvogter, er den en Pantstillen af et Gode, der tilhører den sværgende. Den Død, der nævnes i Eden *Pinedød*, maa følgelig være den sværgendes egen. At sætte sit eget Liv i Pant paa sit Udsagns Rigtighed har til alle Tider været almindeligt ved Edsaflæggelse, og denne Edsform har ogsaa i Dansk sat sig talrige Spor: „Hun svor om sin haardeste Død, hun havde aldrig Foster til Verden fød“, hedder det i Visen om „Synd og Naade“, og i Flores og Blanseflor¹: „ther jeck kam i then storæ nød, tha jette jec gud for myn døth“ — eller i anden Form i Ludus de secto K. (S. 41) „Thette suere vi alle paa liiff och siell“; „jeg tørff well sette *ved myn hals*, at i thiit liiff haffwer tw éy falsck“ (Den utro Hustru S. 46); „Anders Jepssenn tog thett paa syn dødt føre enn handt bleff retth, att handt aldrig hagde handlett mett samme Anne Andersdatther uti noger Maade, ther ville handt døø paa“². Eden *Gud døde mig* er fremdeles i Brug, og Udtrykket *sandt for Dyden* tør formodes at være en Eufemisme for oprindelig *sandt for Døden*, der har samme Form som *sandt for Herren*, *sandt for Gud*, d. v. s. saa sandt som var det udtalt for —; jfr. ogsaa *saa sandt jeg lever*. I nær Forbindelse med Ederne staar vel ogsaa en Vending som „Jeg kan

¹ Udg. 1925 ved Olrik S. 73. ² Gl. danske Domme II S. 55.

for min Død (tidligere ogsaa; *for mit Liv*) ikke udstaa ham"¹, d. e. om det saa skal gælde min Død. Samme Udtryk haves i Visen om Dr. Bengerd:

„Giv I mig nu Samsø
og en Guldkrone af hver Mø.
Der er saa mangen fattig Mø,
hun kan det ej *for sin Død*“.

Da Eden efter sin Karakter er en (religiøs-) juridisk Akt, er det endvidere utilstrækkeligt at søge Ord og Udtryk afhjemlet i Opbyggelses- og Skønlitteraturen og tolket derefter; ogsaa den juridiske Litteratur maa raadspørges. Man vil herved blive opmærksom paa, at ved Siden af den førstnævnte Litteraturs *Pine*, hvis Betydningsindhold efterhaanden er blevet *Lidelse*, bruges Ordet i den juridiske Litteratur — enslydende eller i Formen *pen* — endnu til op i det 17^e Aarhundrede i Betydningen *Straf* (lat.: poena)². Det bliver herved sandsynligt, at det er den juridiske Formel sub poena mortis (under Dødsstraf), der, oversat til *under Pen (Pine) af Død*, ender med at blive til *Pinedød*, jfr. for Forholdsordets Vedkommende ogsaa Udtryk fra Mandevilles Rejser som „engin mand maa ther blifue lenger een syu daghæ *under hans lifff*“; „engin maa tagæ tøm meth woll *vunner sin hals*“³. I denne forsvundne Form *under Pen af Død* genfinder vi Udtrykket baade i Engelsk: on pain of death og i Fransk: sous peine de mort. Efter at Forholdsordet er gledet ud, og de tre Ord er sammmentrukne til eet, er der fremkommet et Kortudtryk med ganske samme Betydningsindhold som det moderne *Amager!*, omend med en anden Plads i Udsagnet.

Der kan maaske være Grund til at gøre opmærksom paa, at Eden muligvis tidligere har været udtalt som *Pænedød*; i hvert Fald synes Carl Heger — omkr. 1800 — at have brugt denne Udtale: „Det gaar mig *Pennedød* ligesom min Prins — jeg kan ikke taale at se Blod“; „Carl satte mange *Pænedø'er* paa, at han ikke kunde læse det“⁴.

Medens altsaa Ordet „*Pine*“ i Udraabet *Død og Pine* svarer til det

¹ Jfr. eng.: I cannot bear him for the life of me. Forsaavidt den danske Vending er et Edsudtryk, vil den vistnok almindelige Ordstilling, Jeg kan ikke for min Død udstaa ham, være rigtig.

² Gl. danske Domme I S. 28 (1502), III S. 161 (1572). Københavns Diplomatarium II S. 524 (1605), V S. 4. (1605).

³ Udg. ved Lorenzen, 1882 S. 831 og S. 9711. ⁴ Elith Reumert: En Raceslægt, 1917 S. 162 og 171.

latinske *passio*, er det i Eden *Pinedød* Latinens *poena* (m. Betydning: Straf), der er oversat til Dansk, og det er følgelig ikke ved Jesu Lidelser der sværges, men det er Edsaflæggerens Dødsstraf, der stilles som Borgen for Udsagnets Rigtighed. Derfor kan der ikke siges Guds Pinedød eller salte Pinedød, derfor kan *Pinedød* ikke bruges som Ud- raab (Paakaldelse), og derfor endelig fornemmes dette lille Band ligesom andre, der ikke sværges ved det hellige (paa Ære, min Sand- ten, min Tro o. s. v.), som hørende til de mere uskyldige Eder.

P. C. STENERSSENS PLADS I DEN DANSK-NORSKE FÆLLESLITTERATUR

AF

HELGE TOLDBERG

Standardmonografien over P. C. Stenersen har Professor Francis Bull skrevet¹ — til Dels paa Grundlag af det af Folmer Dyrhund tilrettelagte Materiale². Og Professor Magon i Greifswald har behandlet ham i hans vigtigste aandshistoriske Sammenhæng, Forholdet til Klopstock³. Alligevel er der dels enkelte mindre Værker af Stenersen, som bør inddrages under Bedømmelsen af denne i vor Tid omtrent glemte Digter; dels er der tilbage at præcisere tydeligt, hvad Stenersens Poesi og Poetik har betydet for Fællesmonarkiets danske Del. Saaledes skal Rammen da afstikkes for nærværende Afhandling.

Sin litterære Debut fik Stenersen jo imidlertid paa det faglitterære Omraade — som Disputatsforfatter. Den første Dissertation⁴ er tidstypisk ved at handle om den sagnagtige Pavinde Johanne i det niende Aarhundrede. Stenersen gaar frem med rationalistisk Skepsis og vejer sine Forgængeres Argumenter med akademisk Behændighed. Man øjner en Rationalist, men samtidig en Skønhedsdyrker med fin Sans for klassisk Digtning, som citatvis benyttes ret rigeligt.

Inden den næste Dissertation saa Dagens Lys, havde Stenersen haft sin poetiske Debut i et Mindeskrift over Fru Karen Thestrup, f. Fogh. Her kan alene ud fra Mindeskrifternes Talrigheid tales om et celebret Dødsfald, hvad man jo ogsaa er klar over, naar man faar Wadskiærs næsten for galante Digt⁵ i Hænde. Stenersens Bidrag er urimet og kan

¹ Francis Bull: *Fra Holberg til Nordal Brun* (1916). 72—106. ² *Papirer i Additamenta* 78, 4°, nu kgl. Bibl., Afhandling i Holbæk Amts Avis 20/5 1857.

³ Leopold Magon: *Ein Jahrhundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien. I. Die Klopstockzeit in Dänemark* (1926). 158—170. ⁴ *De papa foemina pontificalibus exuenda* (1746). ⁵ Brix' og Anker Jensens Udvalg. 125—130.

eventuelt kaldes rytmisk Prosa. Det svinger sig dog i al Fald i Anslaget op i Højder, der ligger den pindariske Ode nær:

Den, der anseer Legemets Opløsning
 Og med dets Opløsning dets Forandring,
 Som en Følge af Skaberens alviise Anordning,
 Den veed og at fatte den Trøst i sin Død,
 (Da vi dog alle maa døe,

saa vel de, som hvile paa gyldene Hynder, som de, der sidde i Leeret)
 at Døden er kun en Forandring,
 Og at denne Forandring er en Forbedring,
 en ønskelig Frelse og Overfart

Fra Verdens møysommelige Tumbleplads; ja slibrige Snubleplads
 til Mættelse af megen Glæde.

Vil man efterspore indholdsmæssige og stilistiske Forbilleder i Bibelen, slaar det fejl. Det føles som en messet Prædiken fra Rokotiden med diskret, men sikker Anvendelse af nogle af de mest yndede Stilfigurer, som havde vundet Hævd allerede i den foregaaende Periode, Barokken. Her er Gentagelsesfigurer, som i Klang- og Kontrastvirkninger kan maale sig med Wadskiær; her er ordspilsbestemt Suffiksmonotoni (-ing); her er antitetiske Billeder af plastisk Skønhed — først og fremmest den parentetiske Afbrydelse om de jordiske Kaars Ulighed; og her er selve den store Antitese, Dualismen mellem Liv og Død. At Formskønheden ligger Forfatteren mere paa Sinde end dens kristelig-moralske Applikation, ses af, at Frelsen for at opnaa den Tautologi, som den „ziirlige“ Stil i saa høj Grad ynder, kombineres med Begrebet Overfart. Hele den kristelige Forestilling er borte. Charon venter med sin Baad.

Det pindariske Sving hemmes dog i den største Del af det lille Skrift ved de Knæfald, Forfatteren maa gøre Tidens Konvention, først og fremmest Kravet om personhistoriske Oplysninger, som Stenersen honorerer efter bedste Evne ved at opregne *alle* Ægtefællens Embeder og Titler, *alle* afdødes Kundskaber o. s. v. I de følgende Partier, hvor der reflekteres over disse reelle Oplysninger, forekommer foruden de tidligere omtalte Stilelementer fra Senbarokken bl. a. ogsaa Alliteration og enkelte Rim. I en af Alliterationerne ser vi for første Gang Stenersen i den Kapacitet, som siden skulde give hans Lyrik et Tilskud af Ynde, Sprogfornyet. Ved en dristig semantisk-morfologisk Forening af det romanske *grandeur* etc. og det norske *Grannleike*¹ skaber han Ordet *Grandhed*, der virker potenserende i følgende Linier:

¹ Aasen. Norsk Ordbog². 237.

Som HUN var fuldkommen i Dyd og Dejlighed,
 Saa ey alleene besad HUN i største Grad og Grandhed de udvortes Sandser,
 Men forskaffede sig endogsaa en nye Høiyagtning
 ved Sin høye Forstand, store Eftertænksomhed og dybe Indsigt.

Men trods rimelig Anerkendelse af de forekommende Skønhedsvirkninger maa det dog vedgaas, at Gravskriften kun i ringe Grad rager op over f. Eks. Jacob (?) Hwiids fra samme Lejlighed. Den har da ogsaa mest Interesse som Forstadium til Stenersens øvrige Digtning, hvis Højdepunkt, Ode til Brudgom og Brud, viser, hvor langt han siden naaede ud over Rokoko'en.

I sin anden Disputats eller Disputatsrække¹ faar Stenersen Lejlighed til at vise sin i Forhold til Tidens Maalestok og sin egen Alder (25 Aar) ret betydelige Lærdom. De i alt 80 Paragraffer, Værket indeholder, giver en virkelig ræsonneret Fremstilling af Syntaksens og Stilistikkens Væsen. Som gennemgaaende Hypotese kan fremhæves Betoningen af, at samme Arbejdsmetode maa anlægges overfor alle Sprog, men at en Undersøgelse vil vise, at ethvert Sprog har noget, der er særegent for det og enten udtrykkes anderledes eller slet ikke kan udtrykkes i andre Sprog. Metoden knytter sig i øvrigt nær til rent logiske Principper. Bull fremhæver² Indflydelsen fra Bretinger, som Stenersen ligefrem kalder „incomparabilis Bretingerus“³. Særlig klart formuleret er — i Overensstemmelse med Disputatsens Titel — Oversættelsesprincipperne: Kravet om den strengt verbale Oversættelse uden Tilskud af uvedkommende Tankegange (§ 35).

Med Disputatsens anden Del gaar Stenersen over i det konkrete, Oversættelsesmulighederne fra de klassiske Sprog til Dansk. Man kan nok sige komme i Folkemunde som Gengivelse af *in ora hominum venire* og stikke Piben i Sækken for *mittere musicalia in saccum*. Men derfra er der et langt Spring til i al Almindelighed at godkende bogstavelige Oversættelser, selv om de dog ifølge selve Hovedprincippet skal være saa nærliggende som muligt. Som Hovedeksempel paa Forsyndelse ved Inddragning af uvedkommende Momenter behandles Gerners Hesiodoversættelse (§ 46). Efter de grundige Undersøgelser af konkrete Oversættelser bringes en Række korte konkluderende Para-

¹ De interpretatione verball. Partic. I. 10/4 1748, II—III. 31/3 1749 (Inddelingen mellem de to sidste rent formel (midt i § 46); det særlige Titelblad kun i eet Eksp. (kgl. Bibl.), hverken i kgl. Bibl.s Hovedeksp. eller Univbibl.s Eksp.). Fortsættelse har som ved forrige Disputats været paaregnet. Angivelse af ny § nederst paa sidste Side. ² op. cit. 78. ³ Stenersen. op: cit. 14.

graffer, som ofte har Karakter af Sentenser og hos Læseren efterlader Indtryk af æstetisk Modenhed hos Forfatteren. Man erkender en Mand med fin Smag baseret paa et gennemtænkt System.

Samme Aar som første Del af Disputatsen udkom, mødte Stenersen frem med et polemisk Værk „Critiske betænkninger over Mag. Friderich Christian Eilschows prøve paa en dansk kunstdordbog med et critisk brev over samme fra Misotyphus¹“. Dette Stridsskrift, hvis Principper Magon sikkert vurderer for anerkendende², er skrappt i sin hele Formulering; og Problemstillingen er ikke ulig Charlotte Dorothea Biehls i „Haarkløveren“ 17 Aar senere. Et konkret Eksempel vil vise det³:

§ 24.

No. 79. *Bibliotheca* en bogsal. Et Bibliothek bemærker baad det sted, hvor bøgerne henses, saa og en samling eller forraad af bøger. Jeg kiender mange, som have deres bøger staaende i et skab, naar de nu bøde sig til at vise mig deres bogsal, og henførde mig til skabet, skulde jeg studse ved saa ubeqvemt et ord. en vis lærd mand, som ey vil spilde den minste tid, har endeel bøger staaende paa et vist sted, men kand man vel derfor kalde samme en bogsal.

Man kan godt med Bull⁴ komme til at tænke paa Holbergs Argumentation i Epistlerne og andetsteds, men man undres ikke over, at Eilschov forsynede sit Gensvar med det bidske Motto: „Det ellefte Bud lyder paa Høytidsk Som følger: Du sollst dich nicht verblüffen lassen.“

Medens det polemiske Skrift mod Eilschov fremkom anonymt, udsendtes det næste Værk, „Critiske Tanker over De riimfrie Vers“, under Pseudonymet Frønning Skeyværingens. Bull henfører⁵ baade dette Navn og Thor Nyegaard, Navnet paa Forfatteren til det Digt, som afslutter Bogen, til Stenersens Hjembygd, hvortil maa anmærkes, at sidstnævnte Navn bares af en Lejlighedsdigter i Tiden († 1753)⁶ og ikke eo ipso behøver at være et nyt Pseudonym for Stenersen.

Efter at Bull⁷ udførligt har gennemgaaet Skriftets Stilling i Forhold til de Digte og Afhandlinger, som fremkaldte det, maa Forskningens væsentligste Opgave være at uddybe, hvad der kan oplyses om Stenersens Læsning og hans Reaktion overfor sine litterære Forgængere. Hovedspørgsmaalet, Opfattelsen af Klopstock, er grundigt dokumen-

¹ Sidstnævnte er if. Tilskrift i det kgl. Bibls Ekspl. N. B. Tødsleuf (sml. Bull. op. cit. 78 f.). ² op. cit. 335. ³ Originalens Trykfejl bevarede. Spatierede Ord trykt med Frakturfedt i Originalen. ⁴ op. cit. 77. ⁵ op. cit. 85 Fodnote 1. ⁶ Ehrencron-Müller. Forfatter-Lexikon. VII. 123 ff. Worm's Lexicon II. 131. ⁷ op. cit. 83 ff.

teret. Her skal da særlig paapeges den fra Swift overtagne Inddeling i Parnassus og de parnassiske Nederlande, hvor Midas dominerer¹. Med Hensyn til Danmarks Repræsentanter paa Parnasset følges Tøger Reenberg, som sætter Bording som det store Forbillede og endda kun med Forbehold tilsteder Kingo Adgang. Men ogsaa til Holberg viser et karakteristisk Udtryk. Efter at have efterlyst andre Digte end skalkagtige Oder over halvkvædede Navne bemærker han en passant²: „De fleeste arbeide jo i Bedemands Stil“. Allusionen gælder „Den Stundesløse“ tredje Akt fjerde Scene.

Morsomt er det at se det norrøne holde sit Indtog her, før Mallets og Gerstenbergs Skrifter havde slaaet det op, om end de nordiske Navne og dertil knyttede Tanker er bagvendte. Sammen med Swift og dansk Digtning ypperste finder vi under Diskussionen paa Parnas omtalt³ *Emund* (Fejl for Sæmund, Navnet tilegnet ad mundtlig Vej?), „som havde samlet og udgivet Edda“, og Fimbultyr, som oplæste Patentet om den nye Digtning — en underlig Rolle for Asernes ypperste, Odin! Hertil kommer Udtrykket „ugartilokisk Mørke“⁴. Endnu i „Rolf Krage“ taler Ewald om „Fenriks-Ulven“⁵. Vi ser altsaa, hvor svært det er — baade filologisk og æstetisk — at indarbejde den nordiske Mytologi i Tidens Myteopfattelse. Trods det noget magre Resultat maa vi ved dette Værk som siden ved Kommentaren til „Krages Ode“ anerkende Stenersens efter Tidens Forudsætninger prisværdige Indsats paa et saa at sige uprøvet Omraade.

Gav det kritiske Skrift til Forsvar for de rimfri Vers Læseren Indtryk af en fin Æstetiker med et maalbevidst Program, viste det lyriske Forsøg to Aar senere, „Ode til Brudgom og Brud“, at han ogsaa til fulde forstod at realisere Programmet.

Af Originaltrykket af dette banebrydende Digt kendes kun eet — defekt — Eksempplar, det Folmer Dyrhund fandt hos sin Morfader, Degnen i Butterup, som havde det fra en af sine Forgængere, Torben Jensen Lidøe, en Slægtning af Stenersens Hustru. Efter i Holbæk Amts Avis 17/6 1853 forgæves at have efterlyst et fuldstændigt Eksempplar af Originalen til Bryllupsoden udsendte Dyrhund en foreløbig Redegørelse i Holbæk Amts Avis 20/5 1857. Konceptet hertil tillige med hvad der

¹ op. cit. 14 f. Kombination af en Bemærkning om Midas' Kunstdommerhverv i *The Fable of Midas* (Flyveblad fra 1711, optrykt 1735) og Begyndelsen af *The Battle of the Books* med Satiren over Striden mellem les Anciens og les Modernes. ² op. cit. 23. ³ op. cit. 19. ⁴ op. cit. 12. ⁵ Det danske Sprog- og Litteraturselskabs Udg. I. 340, 381.

fandtes af Tryk i Butterup og Dyrlands Korrespondance om Personalialia vedrørende Stenersen indgik i Additamenta 78, 8°, Univbibl., fra 1938 det kgl. Bibl. Paa Grundlag af Dyrlands Materiale (herunder Redegørelsen for Rettelserne i den reviderede fuldstændige Tekst med den misvisende Titel „Choriambisk Ode ved hans Søsters Ægteforbindelse“) ¹ har Bull ² og Magon ³ analyseret Digtet paa en i det hele udtømmende Maade.

Det er da dette Digt, som vil tilsikre Stenersen en evig Plads i dansk Litteratur. En moderne Digter vilde, hvad enten han var Amatør eller Professionel, ganske stille være gaaet uden om det alvorlige Problem ud fra det nemme, men ikke derfor rigtige Ræsonnement, at overfladisk Glemsel er det bedste ved en Glædesfest i et Sørgehus ⁴. Barokdigterne vilde have væltet sig i det sørgelige ved, at Broderen savnedes. Stenersen derimod viste sig i Besiddelse paa een Gang af Takt og fin kunstnerisk Sans, som gav ham Evnen til at tale lige ud om sørgelige Ting og derved pege bort fra det dennesidige, sikkert med den Virkning, at den forpinte Stemning i Brudehuset er blevet lindret. — Lige saa vigtig som Paavirkningen fra Klopstocks „Die Braut“, skrevet tre Aar før Bryllupsoden, er Stenersens egen Udvikling bort fra Rokokokonventionen i det syv Aar ældre Mindeskrift over Fru Thestrup.

En af Digtets største Skønhedsvirkninger ligger i Sammenligningsbillederne. Solopgangen bruges som Billede paa Kærligheden, der hver Morgen skal træde frem med samme Styrke som i Bryllupsstunden. Træet, som ribbes for sine Blade i Efteraarsstormen, symboliserer det urokkelige Venskab, der — parret med Dyd, som det er — kan taale at miste det ydre Udtryk for sin Ynde; det patriotiske Selskab forstod ikke dette Billede og rettede det indledende „Som“ til „Saa“, hvorved opstod en stemningsødelæggende Meningsforringelse. Endelig lignes den „ved Dyd ubekræftede“ Kærlighed, der jo ikke skal appliceres paa Brudeparret, ved Bien, som sværmer fra Blomst til Blomst.

Ved Sammenligning med Sørgeskriftet over Fru Thestrup vil ganske særlig Slutningen af Bryllupsoden vise den himmelvide Forskel. I Sørgeskriftet oplyses om Fru Thestrup, at hun har sat tolv Børn i

¹ Forsøg i de skionne og nyttige Videnskaber. Samlede ved et patriotisk Selskab. Siette Stykke (1767). 5—11. ² op. cit. 87—92. ³ op. cit. 161—166. ⁴ Situationen var jo den, at Brudens Broder, Stenersens gamle Elev, var død som ung Student kort før Søsterens Bryllup.

Verden, „af hvilke / Fire siden ved Tilfælde ere bortkaldte, / saa HUN finder een Søn og tre Døttre for sig, / Men een til et stort Haab sig tegnende Søn / Og syv Dydelsskende og Moderen Dydlignende Døttre / med sin høystbedrøvede Fader / Beklage saa from en Moders fortidlige Død.“ Er man et Øjeblik blevet grebet af den dybt kristelige Tanke, som ligger til Grund, skal dette Stykke Konventionsrokoko med Oplysningerne om de efterlevende Børns Dyd snart betage en Stemningen. Hvor helt anderledes virker Slutningen af Bryllupsoden, hvor han sammenligner Broderen med Enkesønnen i Nain, men understreger den store Forskel, at her er endnu et Barn, en Datter, som netop nu skal føres ud „fra fæderne Telt“ ligesom Rebekka. Og Kulminationen naas med den Vision, hvori den afdøde Broder ses velsigne Søsteren:

Ach min Broder og Ven! Broder jeg kiender Dig!
 Dig min salige Ven! aldrig jeg glemmer Dig!
 See lyksalige Syster,
 See din Broder velsigner Dig.

To Aar efter Bryllupsoden frembragte Stenersen sit næste Hovedværk, „Krages Ode til HErr Simson Fogner Esq. med Even Føxens Betænkninger over Skovenes tilstand tilskrevne velbemældte HErr Simson Fogner ved Guttorm Roqvam“, som indtil videre cirkulerede i Afskrifter, hvoraf to er bevaret, et Ms. i Trondheim og et i København¹. Paa Grund af Krigssituationen har jeg ikke kunnet faa fat i Trondheimshaandskriftet; men Københavnshaandskriftet Thott 1539, 4°, frembyder interessante Momenter. Ikke alene indeholder det i flere Tilfælde udfyldende Oplysninger til Trykket fra 1769² saavel som gode Korrektiver til Trykfejl; men det har med anden Haand end Skriverens, som ikke er Stenersen, ud for Overskriften til selve Oden følgende, som vel kun kan være en Sætteroplysning: „NB. skrives med Canzelie Bogst.“. Dertil kommer Forvirringen i Nummereringen af de reale Noter, Stenersen har ledsaget sit Værk med, idet *Hakkespetterne* i Trykket mangler Nummerering. Manuskriptet giver Forklaringen. *Hæg* er ikke medtaget i Noterne i Thott 1539, 4°, fordi Stenersen vel har tiltænkt sine Læsere Kendskab til dette almindelige norske Træ³, men

¹ Bull. op. cit. 92. ² Bull. ibid. ³ sml. Slutningen af næstsidste Strofe af Hæggebærvinsoden (ikke medtaget i Trykket i Forsøg . . Siette Stykke, efter Ms. i Additamenta 7, 8°, nu kgl. Bibl.):

Dog i Pontoppidans Natur-historie
 Maa der om Hægetrær staae en beskrivelse.

i sidste Øjeblik er det alligevel blevet indsat. Dog maa som Modargument mod den fristende Tanke, at Thott 1539, 4° skulde være Trykmanuskriptet, anføres grove Fejl i Norvagismer (*Stalbur* for Trykkets *stabbur*), visse andre Misforstaaelser (et delvis uskelneligt Ord som Erstatning for *tordenraske* i Odens femte Strofe, nemlig *torden* + et Ord paa — som det synes — fem Bogstaver, hvoraf de tre sidste er *ske*, det første *æ* eller eventuelt *a*, medens det andet, som kunde være et *r* eller *n*, er skjult af en Rettelse i Forbindelse med Klat eller Udtværing) — og fremfor alt det manglende Imprimatur.

Pseudonymet Guttorm Roqvam er ikke valgt tilfældigt. Efternavnet er en Opkaldelse af den Gaard, hvor han og hans Familie boede i hans senere Drengenaar¹, Fornavnet Anagram² for Grotum, Borgmester i Aalborg, Indehaver af Kaldsretten til Udby paa Tudsenæs³, hvor Stenersen var Sognepræst 1749—64. Stenersen har vel sørget for, at hans Kaldsherre fik et Eksempplar af Digtet. Men ingen Trykning skete, saa længe Grotum levede. Først efter at han var død i en høj Alder uden Livsarvinger 19. November 1768⁴, udkom Bogen 1769 i Aalborg.

Strofeformen er sapphisk, Emnet derimod nordisk, et Forsøg paa at skabe en norrøn Stemning ud fra til Dels kendte Myter og norsk Folketro, men denne Gang rent norsk med kun en enkelt stærkt maskeret indholdsmæssig Overensstemmelse med Antikken og i det væsentlige holdende sig indenfor den saakaldte lavere Mytologi. Synet paa Forholdet til Klopstock er højst forskelligt hos de seneste Forskere. Bull⁵: „Med Krages Ode var Stenersen alt kommet langt bort fra Klopstock“. Samme Tankegang videreføres hos Magon⁶. Derimod siger van Tieghem⁷: „La première ode runique que l'on rencontre dans les pays scandinaves est probablement l'*Ode sur Krage* du Norvégien Stenersen (1769). Ses strophes saphiques rappellent les modèles classiques, mais elle mêle à des croyances populaires une mythologie scandinave, qui paraît empruntée, non directement aux sources nationales, mais à Klopstock.“ Dette Synspunkt er vel for en Del bestemt af, at van

¹ Bull. op. cit. 73, jf. Stenersens Selybiografi i Vitæ candidatorum III. 186 f. i Sjællands Bispearkiv i Landsarkivet i København. ² Midten af det attende Aarhundrede er jo endnu Anagrammernes store Tid, sml. den i 1755 grundlagte Koloni Ritenbenk, opkaldt efter Grønlandske Handels daværende Præsens Grev Berkentin. ³ Bull. op. cit. 80. ⁴ Tauber og Nielsen. Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg (1879-80). 112 f. ⁵ op. cit. 96. ⁶ op. cit. 167. ⁷ Paul van Tieghem: Le préromantisme I (1924). 144.

Tieghem ikke har gjort sig klart, at Oden skal dateres til 1756 eller ganske kort derefter.

Inden Enkeltheder i øvrigt diskuteres, skal selve Oden uden Indledning og Anmærkninger gengives efter Trykket:

Hist! hvo omringt af Hælgudinders chor, og
Syngende Jentars, lig udödelige
Asar i gang og lader, træder ned ad
Folleboe-bakken?

Gyldene Harpe klinger ham i haanden.
Epheu sig böyer om sölvlokket isse,
Silkebebræmmed kappe hænger over
Fyldige skuldre.

Himmel! hvo er han? Moderlige hierte!
Blodet dig hæver meere ung og munter.
Feyler mig haabet, eller skuffer synet
Södeste gisning.

Ah ney det er dig! Du min stammes sildig
Ære, min Sön! min *Simson!* see min *Guris*
Hellige Harpe! Skovberöved Norden
Hvilken en lykkel

Kimende spirer giennem mulden render
Efter hans fodspor; Mosbegrode skove
Rense sig, naar for tordenraske nægle
Strengene dundre.

Undrende skovgud vinker ad forjagne
Jetter, og hine buskekiære huldre.
De for dig danse. Om dit hoved flayre
Göglende Guster.

Kaadeste qvie glemmer tyr og kløver,
Graadige falk seer ubegierlig duen
Over dig klappe. Urten titter op af
Studsende fosse.

Gierrige Landmand, hvis vanhellig öxe
Haver (o skam) forstyrret Herthes lunde
Spender fra ploven villig at indvie
Spirende skove.

Slaae friskt min sön paa hielperige strenge
Mindre du ey end Norges vise Skialdre,
Mindre ey end Valhallas kiekke helte
Einar og Erik.

Skratteren aldrig ondt paa dig skal skrige,
 Aldrig skal Blaakulds pak dit smør forgjøre,
 Aldrig rödhoved naboe-nisse vove

Sig i din lade.

Lad det allerførst være sagt, at Bull¹ sikkert overdriver Odens skov-økonomiske Sigte. Det centrale for Stenersen er snarere det bygde-nationale. Og den nærmeste Inspirationskilde er højst sandsynligt Mallets *Monumens de la mythologie et de la poésie des Celtes*, som netop udkom 1756. I sit Forord afviser Mallet Tendensen til at søge kultur-historiske Forudsætninger hos Grækerne, og efter en Forherligelse af vore Stamfædre „Kelterne“ — et Ord, der dog intetsteds forekommer hos Stenersen — fremhæves² Samtidens Overtro som muligt Levn af den gamle keltiske Religion. Et andet Synspunkt hos Mallet, som kan have haft Betydning for Stenersen, skal eventuelt søges i Udtalelsen om, at man maa kunne nordisk Mytologi for at forstaa ogsaa nyere islandsk Poesi, og den dermed forbundne Efterlysning³ af en Ordbog „des expressions figurées, employées par les anciens Scaldes“.

Den Tesis, her skal gøres gældende, er da, at Stenersen gør sin Hjembygds simple Sanger — med Fornavnet højtideligt ændret til den hebraiske (og svenske) Form for Samson — til en Skjald i gammel norrøn Stil og imødekommer Mallets Krav om en Oversigt over Mytologien, in casu sin egen, der stemmer med Mallets Opfattelse af aktuel Overtro som værdifuld mytologisk Kilde. Et Aarti senere, og Simen Fougner var blevet gjort til en ossiansk Bardel! Nu er der jo imidlertid et stort Spring mellem en øldnordisk Skjald og den snusfornuftige Simen Fougner, som vi kender ham fra det Visehaandskrift, han sendte Biskop Hersleb⁴. Denne Kløft gælder det følgelig for Stenersen om saa godt som muligt at slaa Bro over. Derfor foreslaar han ham at tage et nyttigt Emne fra Hverdagslivet op. Men det økonomiske og Bekymringerne vedrørende Skovene i det hele er sikkert kun Staffage. Det centrale er og bliver det mytiske eller quasi-mytiske Stof.

I Oden hilses Simson Fogner af sin „Mormoder“ Krage⁵ som en nordisk Skjald, saadan som man Anno 1756 tænkte sig ham — som en Harpespiller klædt i en sid, kostbar Kappe og med den fra Grækerne stammende Epheukrans om Haaret, sin Moder Guris og sin Mormoder Krages værdige Efterkommer. Naturen reagerer spontant paa hans

¹ op. cit. 95. ² op. cit. avant-propos. 8. ³ op. cit. avant-propos. 14. ⁴ Thott 1535, 4°, jf. Bull. op. cit. 62 ff. ⁵ Navnet vel taget fra Beretningen om Erik og Roller i Saxos 5. Bog (latinsk Form: Craca, Vedels Form: Krage).

Harpespil, ja, Spirerne myldrer frem i hans Fodspor. Og Skovguden, som i Mangel af en nordisk Repræsentant er en Inkarnation af Pan, sætter hele Faun- og Nymfeensemblen paa Scenen, i Emnets Anledning kaldet Jætter og Huldre. Dyr og Planter rives ogsaa med — et helt Eventyrmotiv. Hele Naturen skal være med, naar nu Skjalden taler Naturens Sag mod det fremtrængende Agerbrug. De uundgaaelige Herthes Lunde, som her betyder Norge, skal ikke under Ploven. Hvis Simson skiller sig lige saa godt fra Opgaven som de gamle Skjalde, skal hans Løn være kostelig: han skal være fritaget for Drilleri af Nisser og andre brydsomme Væsener.

Det særeste Ord i Digtet, *tordenraske*, er en Reminiscens fra Stenersens tyske Læsning. S. G. Lange, som i Stenersens Ungdom var Overgangsstadiet fra den lettilgængelige Anakreontiker Gleim til den tungtfordøjelige Klopstock, har i sin Samling *Horatzische Oden* (1747), hvorfra Stenersen tog Mottoet til sine „Critiske Tanker over De riimfrie Vers“, følgende som anden Strofe af „Auf die horatzische Ode“¹:

Begeistert donnerst Du² mit raschen Griffen,
Der Wald erschrickt, und die Gebürge beben,
Jetzt steigst du edel mit verwegnem Flug,
Und glücklich, Dir folgt kein gemeiner Blick.

Meningen med femte Strofes Slutning i Stenersens Ode er da kortelig: Naar du slaar Harpen med dine haarde, men begejstrede Greb, faar Skoven nyt Liv.

Den ledsagende Prosakommentar er kommenteret og citeret fyldigt af Bull³. Om Noterne skal i Korthed siges, at de oplyser om Norvagismer i videste Omfang — herunder Zoologi og Botanik —, desuden om Digtets konstruerede eller virkelige Mytologi, af hvilken blot en enkelt Side skal fremhæves. Bloksbjerg, som i „Critiske Tanker over De riimfrie Vers“⁴ er identificeret med Antiparnassus, er fornorsket til Blaakuld, og Heksene, som i samme Forbindelse er opregnet i det kritiske Skrift med tyske Navne, omtales her kollektivt som „Blaakulds pak“. Noten til Stedet i Krages Ode lyder⁵: „Blaakulden er det bekiendte Troldkierlingernes Sammelplads med gammel Erik. Blaakulds-pak er altsaa troldhexernes pak, som forhexe smørret med sine Troldkatte.“ — Vi er i et lignende Heksemilieu, som Holberg har anslaaet i „Uden Hoved og Hale“.

Bryllupsoden og Krages Ode betegner det første store Højdepunkt i Stenersens Digterkurve. Derefter bliver Emnevalget jævner; og med

¹ op. cit. 94. ² c: Horatz. ³ op. cit. 92 ff. ⁴ op. cit. 15. ⁵ op. cit. 21.

Undtagelse af den rimede sapphiske Strofe i „Ode til Selskabsbrødrene“ undgaar han siden antikke Metra.

23/2 1758 fik Stenersen nogle Digte optaget i „Kiøbenhavnske lærde Tidender“. De er muligvis nogle faa Aar ældre, idet de er fremkaldt af Udgaven 1752 af Jørgen Friis' samlede Digte. Det er fire Smaadigte, to danske og to latinske. Det indbyrdes Forhold er det, at det ene af de latinske Digte er en verbal Oversættelse af det tilsvarende danske, medens de to andre er meningsbeslægtede, men af ulige Længde. Disse ubetydelige Smaadigte har Interesse af rent litteraturhistoriske Grunde, idet de viser, at Bagateldigteren Jørgen Friis' elskværdige Poesier har staaet for Stenersen som et Stykke klassisk Litteratur. Hans hjemlige poetiske Forudsætninger bliver da Rækken af Digtere fra Bording over Reenberg til Jørgen Friis, hvortil til Dels kommer Sorterup, hvis „Cacoëthes carminificum“ og dermed beslægtede Værker synes at være nærmeste Forbillede for den ubehagelige versificerede Recension 2/3 1758 i samme litterære Organ: „Over Hr. Conrector Monraths Klagesang over Sl. Biskop Herslebs Død, hvori han og tillige beklager sin elskeligste Hustrues saa tilige Forliis“. Der er dog en metrisk Forskel; Sorterup brugte ligesom Reenberg Bordings Firfodsjamber i sine Satirer, Stenersen holder sig her til Aleksandrinen.

Det vigtigste Stof i Stenersens Digtning i de følgende Aar er den præjsiske Syvaarskrig; og han er en varm Beundrer af Frederik den Store. Bortset fra første Strofe af „Ode til Selskabsbrødrene“ er det eneste, der er trykt heraf, et Epigram i „Minerva“ 1786¹:

Over sig selv, til sig selv, i den preusiske Krig.

Mig sender Bøhmen Glas, og Frankrig skienker i,
Jeg undrer, hvis jeg ei taer fransk og bøhmsk Partie.

Tankegangen stemmer med den førømtalte Strofe af „Ode til Selskabsbrødrene“; men Konklusionen er præcis den modsatte af, hvad man vilde vente sig af Stenersen. Det bør derfor, hvis der engang skulde komme en Udgave af Stenersens Digte, henstilles til Overvejelse, om der ikke ved Trykningen af dette Epigram ved Misforstaaelse er blevet foretaget en Ændring, f. Eks. fra **hvi* til *hvis*. Herpaa kunde et lille, utrykt Epigram baade paa Latin og Dansk: „Aarets fire Tider. I anledning af Hans Preussiske Majestets foranderlige Krigs Lykke i aaret

¹ op. cit. 476. Dette Epigram og et Par andre Digte har Rahbek fra den af Stenersens Søn planlagte, men aldrig udsendte Udgave af hans Digte.

1757" tyde. Det slutter optimistisk: „Men vintern lykken har foreent med Dapperhed“.

Det meste af det øvrige Stof samler sig om Rygter fra de forskellige Valpladser; f. Eks. paa eet Ark i Additamenta 7, 8°: „Over Prinsens, af Beveren¹, død“, „Da rygtet om Prindsens død blev befundet falskt“ (begge efterfulgt af Citater fra Vergil), „Betænkninger ved Admiral Bings ulykke“² (efterfulgt af Citat om Mandsmod til Søs fra Pindars sjette olympiske Ode) og „Betragtninger over Krigen 1756“ (efterfulgt af et Vergilcitater: *O passi graviora! dabit Deus his quoque finem*). Foruden dette Ark, formentlig som de øvrige Mss. i Additamenta 7, 8° skænkæt til Stenersens Velynder Brinck-Seidelin, Ejer af Hagestedgaard, Eriksholm med flere Gaarde, og forsynet med det hjemmegjorte Distichon: „*Hæc Tibi si placeant, mox carmina plura sequentur*, / *Materiæ satis heu sæcula nostra dabunt*“, har Stenersen skrevet endnu et Digt om Prinsen af Bevern: „Det falske Rygte i henseende til Den fangne Prins af Beveren“ med Motto fra Pindar. Dette sidste, som hidtil har været upaaagtet, er en udateret Autograf med Stenersens faste Underskriftforkortelse: et sammenskrevet gotisk St. Det findes i NkS 489, Fol. iblandt „Vers af J. Bergendahl &c. &c. Luxdorph &c. samt Regist. over danske Versmagere“. Blandt de andre Papirer heri er Trykmanuskriptet til Alexander Popes „Tredie moralske Brev Om Rigdoms Brug“, trykt i samme (siette) Stykke af „Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber“, hvori tre af Stenersens Ode optoges. Det er tænkeligt, at Oden enten af Brinck-Seidelin eller af Stenersen selv er sendt til Luxdorph til Offentliggørelse. Det er den længste af hans Krigsoder; syv seksliniede Aleksandrinerstrofer. Enkelte verbale Ligheder med Klopstock findes (f. Eks. det to Gange forekommende „faakyndig Jordboe“). Men ellers er Forbilledet at søge hos de romerske Poeter, som han i denne Tid idelig citerer: Vergil og Horats; og Barok- og Rokokoelementerne er ved at vende tilbage, saaledes et helt Gudeapparat til Illustration af Mottoet fra Pindars niende nemiske Ode om, at i Rædslens Time flygter selv Guderne. Oden begynder med at omtale, at Mars engang blev taget til Fange, og at Folk derfor troede, Zeux var vred paa ham og vilde straffe ham. Tredje Strofe lyder:

Zeux ruster sig paa nye. Barbarisk Kiempe-hær.
Faldt om, som Korn for Lee, for Helters skarpe Sværd,

¹ Prins August Wilhelm af Bevern, Frederik den Stores General, Dronning Juliane Maries Fætter. ² Admiral Byng var 1756 flygtet fra Søslag ved Minorca og blev skudt Aaret efter.

Af Tordenkiler slaad i Græsset Resten bide.
 Mars, af sit Fængsel løst, gaaer glad ved Zeuxes Side
 Til Helters Nektar-bord i triumphalske Tog.
 Faakyndig Jordboe i sin Mening sig bedrog.

Dette appliceres saaledes paa Prinsen, at hans Nederlag heller ikke kan lastes. Prøjserkongen vil behandle ham, som „Zeux“ behandlede Mars. Stenersen har saa lidt som hans Samtid mærket Sammenblandingen af græsk og latinsk Nomenclatur.

Fra Syvaarskrigens Tid følger Stenersens Oder horatsiske Mønstre. Forbilledet markeres i hvert enkelt Tilfælde i Trykkene i „Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber“ ved Anbringelse af en Strofe af den stof- eller normgivende Ode. Det mest udprægede Skolearbejde er „Ode til Selskabsbrødrene“¹. Af Ord- og Billedvalget skal fremhæves: Preussiske Sabler (1³) $\neq$ *Medus acinaces* (v. 5), den herpaa hvilende Antitese udbygget af Stenersen: Preussiske Sabler og de Bøhmiske Glasse | Sammen ei passe $\neq$ *Vino et lucernis Medus acinaces* | *Immane quantum discrepat*; Bachus, at høre Grovhed for bluefærdig (5²) $\neq$ *uerecundum(que) Bacchum* (v. 3); Stiller først, Kierel den vanhellig Skraalen (11³) $\neq$ *Lenite clamorem, sodales* (v. 7).

Friskere virker — i hvert Fald i sin skrevne Form — „Til en Ven, med et Par Flasker Hæggebær-Viin“². Den angives i den trykte Udgave at bygge paa Horats' Ode II. 19, Bacchusskildringen. Den har et Optrin, som — selvsagt uden at være Forstadium til Bødtchers Digt — er et Møde med Bacchus i norske Omgivelser. I et Hæggetræ (Trykket: *ved* et Hæggetræ) har Stenersen set Bacchus. Femte Strofe — Stenersens Møde med Bacchus — lyder i Ms.:

For mig i samme Træ³ sig viste Vinens Gud,
 Jeg kiendte ham, thi han seer endnu saadan ud,
 Som hos Poëterne jeg ham afskildred finder,
 Svirøyed, kransed, tyk, og blussende i Kinder,
 Om ham en Overflod af Drikkeredskab laae,
 Saaledes burde han i Skovgaards Kielder staae.

I de følgende Strofer udmaler Stenersen sig Synet videre: Faunernes Leg, Gudens Skænken i Bægeret og hele den dionysiske Stemning, som brat afbrydes (niende Strofes Begyndelse):

¹ Trykt Forsøg . . 6 St. 12—15, sml. Bull. op. cit. 96 f., svarer til Horats: Ode I. 27 (cit. efter Oeuvres d'Horace par F. Plessis, P. Lejay et E. Galletier (1924). 75 ff.). ² Trykt Forsøg . . 6 St. 16—20, Ms. Addit. 7, 8°, dat. 7/11 1758, hverken Overskrift eller Horats-Citat i Ms. ³ Nemlig den Hæg, i hvis Bark han tidligere havde ridset sin første Kærlighed (Digtets fjerde Strofe).

Der hørtos Hunde-glam, strax Gud og Syn forsvandt,
Jeg ey i Norge men i Sengen mig befandt.

Hæggebærvinsoden præsenterer sig som et Mæcendigt; og baade i den og senere i „Ode paa Junkerskilde“ fastslaar Stenersen, at i samme Grad som han — sans comparaison — gaar i Horats' Fodspor, er Brinck-Seidelin hans Mæcen. I Trykket af Hæggebærvinsoden fjernes alle Spor af Brinck-Seidelins Navn og Jord, i „Ode paa Junkerskilde“¹, som vi kun har i sin trykte Skikkelse, er Navnene bevaret. Om dette store Digt, som knytter sig til Horats' Ode til den bandusiske Kilde (III 13), skal der ikke skrives nærmere her, men henvises til Bulls Fremstilling². Derimod er Magons Vurdering³ under Fortjeneste. Der er Skønhedsværdier i den, Naturbilleder for deres egen Skyld, Oldtids-sans o. s. v. Den er et Stykke elskværdig Rokoko eller — om man vil — et præromantisk Hyrdestykke og hæver sig højt over Gennemsnittet.

Af andre Mæcendigte skal nævnes to — et latinsk i Disticha og et dansk i Bordingjamber skrevet henholdsvis 8. og 9. December 1759 — i Anledning af Caspar Christopher Bartholins Besøg hos Brinck-Seidelin. Desuden har han skrevet tre Oder til Luxdorph, hvoraf dog nu kun den anden, trykt i Minerva 1786⁴, kendes.

Enkelte polemiske Digte findes i Ms.: et om Uenighed mellem Præsterne i Alsted Herred, et andet — langt betydeligere — i Anledning af Odemanien sidst i 1750'erne, den saakaldte „Femte Ode“⁵. Af Digte af anden Karakter findes fremdeles i Additamenta 7, 8° en Vinterstemning med skønne lyriske Træk⁶ og den ret ubetydelige „Fabel om den Kalkunske Hane og de smaa Haner“. Den er maaske mest interessant ved at rumme Stoffet til Jepes Vise: „En hvid Høne og en broget Høne“⁷, selv om den intet oplyser om Fabelens Applikation. Under Beretningen om de to sorte Høns og den brogede Hane, der satte sig op mod den kalkunske Hane, men blev slaet ned, har Stenersen denne Fodnote: „Deraf er den vise kommen. To sorte Høner og en broget o. s. v.“

Medens Stenersens lodigste Digte blev trykt i Tiden 1767—69, hører de posthumt trykte til hans ubetydeligste; tre Oversættelser⁸ fra Gleims „Lieder“ (Amsterdamudgaven 1740)⁹, som alle ved Udvidelser og Til-

¹ Forsøg . . . Syvende Stykke (1769). 37—56. ² op. cit. 100—104. ³ op. cit. 170. ⁴ op. cit. 474—476. ⁵ nærmere Bull. op. cit. 98. ⁶ Bull. op. cit. 97 f. ⁷ Holberg. Jeppe paa Bierget. I. 5. ⁸ Alle i H. J. Graaes Arier og Sange II (1777). 374—378. ⁹ op. cit. 9, 13, 25.

digtninger forsynder sig groft mod de Oversættelseslove, han i sin *Magisterafhandling* havde dømt Gerner efter, og de i *Minerva* 1786¹ optrykte *Prøver: Den Syges Suk* (en af *Gleimoversættelserne* genoptrykt), den anden af de tre *Oder til Luxdorph*² og to *Epigrammer*, hvoraf det interessanteste er omtalt ovenfor under *Syvaarskrigsdigtningen*.

Efter at Stenersens Produktion nu er analyseret, staar det tilbage at give en Syntese. Paa Grund af Bulls dygtige, men i Forhold til Stenersens Indstilling overdrevent norskbetonede *Karakteristik*³ er det blevet almindeligt at betragte ham som en overvejende norsk Digter. Det er der ingen Grund til. Stenersen og de andre unge Nordmænd i denne Tid havde ikke den norsk nationale Selvstændighed som den næste Generation, der samledes om det norske Selskab. Naar han som ung polemiserede mod Eilschov, var det ikke først og fremmest som Nordmand, men som Discipel af de schweiziske Filosofer Bodmer og Breitinger. De haarde Angreb særlig paa Caspar Peter Rothe i *Kommentaren til Krages Ode* (kun i Ms.) og i „Femte Ode“ skyldtes kun, at han regnede ham for et Nul — „Caspar Skribler“ kalder han ham i „Femte Ode“. Derimod er det rigtigt, at der er Norvagismer i hans Digte. Men de skal ses i samme Lys som Jyskheder hos Johs. V. Jensen m. fl.

Det positive i Stenersens Produktion betegner en Kurve fra *Anakreontikere* som Gleim og ældre danske Digtere som Reenberg og Jørgen Friis over S. G. Lange til *Klopstock*, som han forsvarer i sin lille velskrevne tidsbestemte *Poetik* fra 1752, „*Critiske Tanker over De riimfrie Vers*“, og efterligner i „*Ode til Brudgom og Brud*“, som optrykkes i „*Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber . . . Siette Stykke*“ (1767). Denne fremkommer altsaa netop i Johs. Ewalds mest *Klopstockske Periode* („*Adam og Ewa's Tilblivelsestid*“) i samme *Skrift-række*, hvor Ewalds litterære Debut „*Lykkens Tempel*“ havde staaet at læse tre Aar før. Og selv om man vel ikke kan paavise Stenersenske *Reminiscenser* hos Ewald, maa Stenersen dog siges at kunne have tjent som Eksempel og været en Tilskyndelse i hans *Klopstockske Digtning*.

Men paa den Tid *Bryllupsoden* og „*Krages Ode*“ kom frem for den store Mængde, havde Stenersen taget sit Parti; og hans *Emnevalg* var et andet. Han følte sig som en lille *Horats* hos *Mæcenen Brinck-*

¹ op. cit. II. 473—476. ² Den er dateret 1764. ³ sml. Rubows Bemærkning om, at Tyngdepunktet i Bulls Bog ligger i „den nationale Selvstændighedstankes Væxt“ (*Litterære Studier*. 106).

Seidelin, og hans Digtning fra „Ode paa Junkerskilde“, hvori Horats udkaarede ham til at bære et Sønnenavn, til de forskellige — gennemgaaende lidt ældre — Smaadigte havde ofret det stort anlagte paa et poetiseret Dagliglivs Alter.

Stenersens Plads i den dansk-norske Fælleslitteratur er ikke som Jørgen Friis-Generationens Epigon eller en Horatses Abe, men som en talentfuld Nyskaber, hvis bedste Værker: Bryllupsoden, Krages Ode, Bacchusdrømmen i Hæggebærvinsoden og „Ode paa Junkerskilde“ vil kunne læses med litterært Udbytte, saa længe dansk Sprog kendes og tales. Heller ikke „Ode til Selskabsbrødrene“ og „Femte Ode“ er helt forældede, men staar som noget af det bedste af det tidsbundne i Tidens Digtning. Det er endnu ikke for sent at indfri hans Søns aldrig praktiserede Løfte: at udgive hans samlede Digte, hvortil „Critiske Tanker over De riimfri Vers“ vilde slutte sig som en naturlig Indledning.

SLAGBOLDSPILLENES HISTORIE

AF

P. MAIGAARD

Ved Slagbold¹ forstaas her alle Spil, hvori en faldende eller kastet Bold slaas, i Luften, med en Stok, et Boldtræ, dog undertiden med Haanden. Spilleren kan staa med Bolden i venstre Haand, kaste den et lille Stykke i Vejret og slaa den med Boldtræet i højre Haand, eller blot slippe den og slaa i det samme. I Stedet for Bold bruges i nogle primitive Spil en Pind af en Tommel- eller Langfingers Tykkelse, 20—30 cm lang, eller en „Kat“ (engelsk Benævnelse), d. v. s. et Stykke Træ indtil 10 cm langt og indtil halv saa tykt, dobbeltkonisk af Form. Et Stykke Horn er ogsaa blevet brugt. Udslaget kendes i Pindespillet² anden Tur samt i alle Slagboldspil. Men i de fleste af de sidste giver Slaaeren ikke selv Bolden op, en speciel Spiller gør dette, staaende enten tæt ved Slaaeren eller længere borte; i sidste Fald er Slaget sværere. Naar der er Opgiver, kan Slaget føres med begge Hænder og blive længere. Mekanisk Opgivning kendes i enkelte Spil³.

I meget enkle Slagboldspil kappes man blot om at slaa længst (Trapball, England); undertiden maa Modstanderne dog stoppe Bolden i Luften (Hornussen⁴, Svejts). Oftest søger de at gribe den i Luften. Den der griber Bolden, bliver da i Regelen Slaaer. Saadanne

¹ Jeg har valgt at bruge dette Udtryk, skønt *Schlagball* paa Tysk anvendes i en snævrere Betydning, nemlig i Betydningen Langbold, ligesom enkelte Steder i Sverige. Det er maaske af den Grund uheldigt, men Benævnelsen tilbyder sig som den naturlige og kan ikke let erstattes med en anden. I en Artikel paa Engelsk har jeg benyttet *Batting-ball*. Iøvrigt forudsættes i nærværende Artikel nogen Kendskab til almindelig dansk Langbold og Pindespil. ² Om Pindespillet, se Fr. Knudsens Art. i DST. 1920 og 1922. ³ Trap-ball, se A. B. Gomme: *The Traditional Games of England*, og Josef Strutt: *The Sports and Partimes of the People of England*. ⁴ Rochholz: *Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel*.

primitive Spil findes over det meste af Europa, i Persien, Indien og maaske i Kina og Japan¹. — Naar Bolden ikke grebes, samledes den op og kastedes tilbage til Slaaeren. Nogle Steder blev det da en betydende Del af Legen at kaste Bolden (eller Pinden) tæt ind til Slagmaalet (som i Pindespillet og en Langboldform i Bosnien)² eller blot bag Slagmaalet som i Troapspillet³ i England og vistnok i Knatt-leikr i Island og Norge. Lykkedes dette, var Slaaeren ogsaa ude. Men et eller andet Sted i Europa har man i Stedet lagt Løbet og Stikningen til, det afgørende Skridt i Slagboldspillenes Udvikling. Det kan være sket ved et tilfældigt Indfald som en ny Opfindelse, men mest sandsynligt er her Tale om en Kombination med andre Lege. — Først og fremmest kendte man jo Tagfatlegen med to Fristeder, hvorimellem Deltagerne løb, mens Fangeren i Midten skulde indfange dem. I Sverige har man en Boldleg, Långbo⁴, netop af samme Struktur. En enkelt Spiller mellem de to Fristeder kaster Bolden ind i Fristedet, hvor Spillerne staar. En af dem skal med flad Haand slaa Bolden retur, og nu skal alle løbe til det andet Fristed, mens Kasteren hurtigst muligt faar fat paa Bolden og søger at ramme en af Løberne, inden disse naar Fristedet. Den ramte skal da være Kaster. — Men dernæst kendte man jo alle Stikboldspillene⁵, i nogle af hvilke man løb frem og tilbage for at undgaa Bolden (men man havde her ingen Fristeder), saaledes „Fulle“⁶ paa Als. I „Raadden

¹ E. Piasecky, Poznan, har udgivet den bedste etnografiske Oversigt over Langboldspillets Udbredelse i et Særtryk af det polske Tidsskrift: *Wychowanie Fizyczne, Palant Zagranica* — Nr. 9, 10 og 11 1934 —. Her nævner han om Japan, at *Buschan* siger, at Japanerne spiller Langbold, men at *Culin*, den største Autoritet, tier. Jeg kan tilføje, at *Helen Gunsaulus* i „The Japanese New Year's Festival, Games and Pastimes“ — taler om „Swinging bats for Ballplay“ — efter at hun har nævnt *battledores*, saa Forveksling her ikke er mulig; men hun omtaler ikke Spillet.

En enkelt Forfatter, W. A. P. Martin, fortæller i „A Cycle of Cathai“, om en kinesisk General, der glemte at forsvare det belejrede Peking mod Mongolerne, fordi han spillede „Cricket“. Det kan muligvis betyde, at et Slagboldspil har været kendt, men det omtales ellers ikke. Da Slagbold imidlertid er konstateret i Østturkestan (P. & E. Sykes: *Through Deserts and Oases of Central Asia*). — tænkeligt dog russisk Import ligesom i Sibirien (se bl. a. N. P. Price: *Siberia*), og da Pindespillet har naaet N. Amerika i førkolumbusk Tid (*Culin*: *The Games of the N. Am. Indians*) er det jo ikke usandsynligt, at især primitive Former af Spillet kan have naaet Kina—Japan. ² E. Piasecky, nævnte Arb. ³ Gomme, nævnte Arb. ⁴ Törngren: *Fria Lekar, Långbo*, p. 52. ⁵ Ved Stikboldspil forstaar jeg Tvebold, Trebold, Standto o. lign. Spil. ⁶ Fr. Knudsen, *Træk af Boldspillets Historie*, Trebold.

Fersk¹ i Østjylland løb Kastere og Løbere rundt mellem hinanden, de sidste undertiden med en Boldskovl til at væрге sig med (som ogsaa i „Fulle“, hvor man endda havde to, med hvilke man havde Ret til at samle Bolden op og slaa den væk).

Disse Spil staa saa nær Markspillet i Langbold, at det er mest nærliggende at tænke, at de har afgivet Stof til dette. I hvert Fald: Ideerne til Langboldspillets Detailler har sikkert været til Stede. Nu har Stikboldspillene især været udbredt i Norden og Tyskland; i Sydtykland og Svejts har man de mest sammensatte Spil af denne Gruppe², formodentlig Tegn paa, at de længe har været i intensiv Brug og har hørt til de foretrukne Lege, bl. a. ikke er blevet stillet i Skygge af Langbold. De nordiske Former er mere enkle og har netop været egnede til Kombination med Slagbold.

I alt Fald, Løbet fra Maal til Maal, under den Risiko at blive ramt af Bolden, kom ind i Slagbold, der hermed var et sammensat Spil, der bør bære det nordiske Navn Langbold. Til en Begyndelse har man aabenbart taget Forbehold m. H. t. til Stikningens Betydning. Medens Gribning af en slaaet Bold uden Betingelse sætter Slaaeren ud, saa maatte Stikningen returneres, (en Vane fra Stikbold, vel³). Men desuden har man for det Tilfælde, at alle Spillerne i Slagpartiet har slaaet og er naaet til Løbemaalet, men ikke har fundet Lejlighed til at løbe tilbage, givet Partiet en ekstra Chance for at naa ind og slaa videre. Det er vel sket paa den Maade, at ingen har villet løbe, og der stod man! Man fandt da forskellige Steder paa hver sin Regel om dette. Regelen gik aldrig ud paa, at Partiet kunde dømmes ud, ej heller at det maatte stikkes i Maalet (undtagen dog i et enkelt Tilfælde). Det almindeligste i Danmark var Lyringen, der bestod i, at Opgiveren kastede Bolden lodret i Vejret, een, tre eller ubestemt Antal Gange. Slagpartiet eller nogle af dets Medlemmer maatte da søge at naa ind, men kunde stikkes, saa snart Lyringen var forbi. Lyringen findes ogsaa i Frankrig⁴. I nogle Varianter var „højre Haand stikfri“⁴, d. v. s. Løberen maatte parere Bolden med højre Haand uden at anses for ramt. Dette Fænomen kendtes i Danmark og i Frankrig. (Anholt, Falster og i „La petite thêque“⁴).

Naar Slaaeren havde brugt sine tilladte Slag uden at slaa godt nok, til at han havde rimelig Chance for at naa Bagmaalet, havde

¹ Fr. Knudsen, Træk af Boldspillets Historie, Trebold. ² Se især Rochholz. ³ Der er dog enkelte Undtagelser. ⁴ Fr. Knudsen, nævnte Arb.

han i mange Tilfælde Lov at vente paa et godt Slag af en af Kammeraterne. Det gjaldt da om at holde Regnskab med, hvem der havde slaaet og hvem der havde Slag tilgode. For at undgaa Misforstaaelser har man da mange Steder spillet med en særlig afstukket Venteplads, et Bimaal for saadanne Spillere. I „Om el Mahag“¹ i Libyen samledes de i et Hjørne af Slagmaalet, i Norden og Tyskland oftest i et Bimaal, til venstre lige foran Bagmaalslinien (saa Opgiveren altid kunde se dem, sjældnere derfor i højre Side). Maaske har dette ikke allevegne været betryggende nok mod virkelige eller paastaaede Snyderier. I hvert Fald har man i Sverige flyttet dette Maal fem Skridt frem, andre Steder otte Skridt og da erstattet den afstukne Firkant med en Linie tværs over Pladsen².

I nogle slaviske Spil har man gaaet den Vej at flytte Slaaeren nogle Skridt ind paa Pladsen og anlægge Bimaalet midt paa Pladsen, det han da straks skal søge. Paa Tilbagevejen fra Bagmaalet maa han da helt til Slagpartiets Standplads; i mange Tilfælde med Ret til Fristed i Bimaalet; i nogle faa Tilfælde ikke³, det sidste formodentlig det oprindeligste. Men dette Midtermaal findes ogsaa med Slaaeren paa sædvanlig Plads; i Frankrig f. Eks., hvor der i nogle Spil, vistnok under Paaavirkning fra Rounders, er endnu flere Maal (indtil 5)⁴.

Endelig er der et Par særlige Former for Midtermaal i Norden. Paa Anholt hed det „Midterbrand“ og var det egentlige Løbemaal, men ikke noget Fristed. Altsaa kunde Slaaeren faa Ret til nyt Slag, hvis han løb til „Midterbrand“ og tilbage igen straks. Kunde han ikke komme tilbage, maatte han løbe videre til Bagmaalet; der var et Fristed, og vente paa Lejlighed til Returløb. I „Fyra Slag“, Helsingfors, var der en Linie tværs over Midten af Pladsen. Naar Løberen havde passeret den, var det ham ikke tilladt at søge tilbage til Slagmaalet, hvis Løbet viste sig farligere, end han havde beregnet². Det er selvfølgelig ofte forekommet, at Løbere paa den Maade har begyndt et Løb, som de fortrød. De almindelige Optegnelser siger intet om, hvorvidt det var tilladt at returnere med uforrettet Sag. Det har det nu næppe i Almindelighed været.

Naar Løberen i „Fyra Slag“ naar Midterlinien og opdager, at han ikke har stor Chance for at slippe godt fra Løbet, kan han dog vælge

¹ Corrado Gini: Rural Ritual Games in Libya — i: Rural Sociology, Vol. 4, Sepbr. 39. ² Fr. Knudsen. ³ Piašický, nævnte Arb. og privat Meddelelse.

⁴ Harquevaux et Pelletier: 200 jeux d'enfants (La balle au camp).

at „fiske sig ind“ (eller ud), d. v. s. han skal stille sig midt mellem to Modspillere (Opgiver og Leder), der skiftevis stikker efter ham, idet de ogsaa skiftevis griber Bolden, naar den ikke rammer. Spilleren i Midten maa ikke flytte Fødderne men nok bevæge Kroppen ellers for at undgaa Bolden, akkurat som i gammel Trebold. Taber en af Kasterne Bolden eller gribes den ikke, kan Spilleren i Midten løbe i Maal (men maa dog stikkes). Men denne Midterlinie har ogsaa en anden Funktion: mellem den og Slagmaalet maa Slagpartiets Løbere kun stikkes af Leder eller Opgiver og det kun naar den første er paa Midterlinien, den sidste paa Slagmaalslinien. Derimod maa Markspillerne udenfor Midterlinien stikke, hvor de end befinder sig (indenfor deres Banehalvdels Grænser); de maa ogsaa løbe med Bolden. Dette Forhold kan maaske sættes i Forbindelse med et Par sydgermanske primitive Spil: „Det lille Slagboldspil“ i Sydtyskland¹ og Prelleries², Svejts. I begge disse Spil ligger selve Løbemaalet saa at sige midt paa Pladsen, idet alle Markspillerne er udenfor dette Maal, saa inderste Banehalvdel ligger fri, naar der slaas. Dog maa de i hvert Fald i Prelleries løbe længere ind efter kort slaaede Bolde. Slaaeren skal, i Tyskland, løbe efter Slaget, røre Udemaalet med Boldtræet og straks returnere. „I Prelleries“ kan han derimod vente der og løbe tilbage siden. I det sydtyske Spil giver Slaaeren selv op, i Prelleries en Medspiller (det eneste Eksempel herpaa). I det sydtyske Spil gaar den ramte Slaaer over til Modspillernes Parti. I Svejts blev han dets Fange og kunde eventuelt befries igen.

Det tyske Spil var altsaa delvist et individuelt Spil. Men Hovedreglen i Holdspil: ved grebet Bold skifter Partierne, — var gældende i Spillet. Det Forhold, at det ene Parti erobrer det andets Spillere er enestaaende i Langbold, men findes i andre Lege, saaledes i Tvebold i en enkelt dansk Form³.

Men man synes ogsaa i Middelalderens Tyskland at have spillet en Slags Tvebold, hvori det ene Parti kastede, det andet skulde gribe Bolden og i Returkastet søge at ramme det første Partis Spillere. Ramte Spillere (og formodentlig vel ogsaa saadanne, hvis Bold var grebet), gik over til Modparten. Spillet fortsattes indtil der ikke var flere Kastere. Men da Kasterne vel kastede længst muligt, havde Udepartiet ikke stor Chance for at træffe nogen Modstander. Jeg

¹ Böhme: Deutsches Kinderlied und Kinderspiel (Nr. 476). ² Rochholz: Nævnte Arb. ³ Fr. Knudsen.

formoder, der maa mangle Enkeltheder i Beskrivelsen, der findes hos Böhme efter gamle Optegnelser¹.

Imidlertid maa de to nævnte Langboldspil være tidlige Former, og de havde altsaa Bagmaalet saa at sige midt paa Pladsen. Beretningerne siger ikke, at Markspillerne skulde være bag Bagmaalet under Opgivningen; det nævnes simpelthen, at der stod de. I „Fyra Slag“ er denne Regel grundfæstet: I det sydtyske Spil løber Slaaeren med Boldtræet og skal straks returnere fra Løbemaalet, som altsaa ikke er noget Fristed. Det samme gælder Anholternes Midtermaal².

En Særstilling blandt Langboldspillene indtager de individuelle Spil². Det er Spil, hvori hver kun spiller sit eget Parti, og naar en Slaaer gribes eller kastes ud, da er han, men ikke de eventuelle andre Slaaere, ude, og en Markspiller rykker ind i hans Sted. Den Slags Spil er aabenbart blevet til, naar der kun var to eller tre, der vilde spille. I Holdspillene gik man helt ned til to pr. Hold, mindre kan det jo ikke være. Maksimum har næppe ligget over ca. 10 pr. Hold, og 6—8 har været almindeligt; saa er Spillet bedst. Med for mange Markspillere kan Slaaeren ikke slaa en jævn lang Bold uden at der er store Chancer for, at den gribes. Han vælger da at slaa Bolden i Jorden foran sig, og det ødelægger Spillet.

Med Spil for 3 kunde een være Slaaer, een Opgiver og een Markspiller. Eller der kunde være to Slaaere og een Markspiller eller omvendt. I sidste Fald (kun een Slaaer) skal denne kun løbe til det andet Maal med Boldtræet og næste Gang slaa derfra. Med to Slaaere og een Markspiller, maa denne løbe med Bolden, undertiden dog kun 3 Skridt.

Individuelt Spil brugtes med indtil 7—8 Deltagere. Saaledes Syvmandshold paa Djursland: 3 Slaaere, en Opgiver og 3 Markspillere („Yderdreng“, „Midterdreng“, „Inderdreng“). En Slaaer, der kastes eller gribes ud, bliver Yderdreng, Markspillerne rykker en Plads ind, Opgiveren bliver sidste Slaaer. Og saaledes videre. Det samme Spil findes i Pommern: „Rennball“ for 6—11 Deltagere, 3 Markspillere, ingen Opgiver. „Läufer“ er omtrent Måge til, men med en Markspiller bag Slaaeren til at gribe Bolden, naar han løber uden at ramme. I „Freiball“ er der Opgiver, men her skal der kun løbes til Bagmaal, hvorfra man frit kan gaa tilbage. I Normandiet i Frankrig spilledes et lignende individuelt Spil „Balle au baton“². — Men en større For-

¹ Böhme. ² Fr. Knudsen.

andring er Spillet undergaaet i England og Frankrig. Fr. Knudsen siger ganske vist i sin Bog, at Langboldspillet ikke findes i England. Det er selvfølgelig en Smagssag, men Roundersspillene hører i alt Fald med til Familien¹. Der er to Partier, et Slagparti og et Markparti. Man løber, naar man har slaact. Hvis Bolden gribes i Luften, skifter Partierne, i det mindste i nogle Varianter. Men Opgiveren staar længere borte, og der er flere Maal. Det er der ogsaa i nogle Langboldspil. I Rounders ligger de blot i Kreds, man kommer ikke tilbage til nogen af dem under det samme Løb, som man gør i Langbold. Det er heller ikke saa stort et Spring fra Langbold. Men saa er der enkelte helt nye Elementer: Der maa som Regel kun være een Løber ad Gangen i hvert Fristed. Og Fristedernes Antal var lig med Antal Spillere i Slagpartiet. Dernæst kan Slaaeren undertiden spilles ud, ved at Bolden kastes paa Fristedet. Saaledes kan Opgiveren kaste Bolden paa Slagmaalet, naar der ingen er til at slaa (Maalet „krones“). Løbefristederne kan „brændes“ med Bolden, hvis en Løber er i fejlt Fristed. Endelig er i nogle Spil Stikningen erstattet af Berøring med Bolden i Markspillerens Haand. Det sidste er formodentlig at henhøre til Spil med haard Bold eller med Pind eller „Kat“, og hvor de andre Særegenheder kommer fra, kan der næppe være Tvivl om: de kommer fra Hulspillene, gamle, formentlig keltiske Spil, hvori et Hul skal forsvares med en Stok mod et Kasteobjekt. Gaar Bolden i Hullet, har man tabt sit Hul og bliver Kaster. Lykkes det at slaa den tilkastede Bold langt nok væk, skifter man Hul med de andre Hulindehavere, idet hvert løbet Interval tæller et Point til hver af Løberne. Disse Spil findes i en Række Varianter („Cudgel“, „Munchet“, „Cat and Dog“ etc.²) for flere eller færre Spillere, med kun een Kaster eller med flere Markspillere. „Cudgel“ med to Huller er faktisk Cricket i lille Format. Et Møde mellem Langbold og disse Spil har uden Tvivl affødt Rounders og Cricket. Langbold medførte det kraftigere Boldslag over længere Distance. Hulspillene gav Ideen til Fristedernes Antal, Placering og Brug i Rounders. Desuden Opgivning fra længere Afstand, undertiden rettet som et Kast mod Maalet (Basen, Gærdet) som Slaaeren har at forsvare.

I nyere Former af Rounders er enkelte andre Langboldtræk gaaet tabt: Partierne skiftes ikke ved Gribning, kun den enkelte Slaaer

¹ Om Rounders, se Gutsmuths: Spiele, Gomme, nævnte Arb., og Picks og Aflalos engelske Sportsleksikon. ² A. B. Gomme.

er dermed ude; men det er jo ogsaa Tilfældet i individuel Langbold.

Roundersformer spilles ogsaa i Norden, i Danmark er „Rundbold“ dog ganske sikkert sen Import; hvor gammelt Spillet er i Sverige og Norge er uklart. I de nordiske Former forekommer „Stikning“ som Regel ikke.

Foruden England er Frankrig dog det Land, hvor Rounders er bedst kendt („La grande thêque“)¹. En enkelt Variant findes i Flandern², medens en Variant i Böhmen³ maaske er opstaaet selvstændigt som en Langboldvariant med flere Maal. En eller flere Varianter er i U. S. A. blevet moderniseret som „Baseball“⁴ (hvilket ogsaa er Navnet paa en Roundersvariant i Suffolk, England), et Spil med 4 Maal og 9 Spillere pr. Side. Ligesaa er Cricket i England blevet et moderniseret atletisk Spil. Langbold forblev et traditionelt Spil for Bønder og Børn, er nu her i Landet faktisk sunket ned til kun at være et Skolespil for Pigebørn og er formodentlig dermed dødsdømt. I og for sig havde det lige saa god Adkomst til at blive et moderniseret atletisk Spil som de to nævnte, og kunde let være blevet det. Men ingen stod Vagt om det. Det findes — eller fandtes — foruden i Norden (minus Island) ogsaa i Frankrig (mod Nord), Holland, Belgien, Svejts, Tyskland, Østrig, Böhmen, Ungarn, Jugoslavien, Rumænien, Bulgarien, Grækenland (kun lidt), og hele Rusland og Polen, samt hos de russiske Udvandrere i Sibirien og i Ø. Turkestan (medens mere primitive Slagboldspil findes videre ud, som ovenfor nævnt).

I Europa er der saaledes kun faa Lande, hvor Slagbold ikke dyrkes: Den pyrenæiske Halvø (og Sydfrankrig) og Italien samt de baltiske Lande og vistnok de fleste Lapper og Samojeder⁵. Det er altsaa aabenbart de slaviske og gottonske Folk der er Spillet's Bærere. Men Spillet's Historie er meget lidt oplyst. Den første fulde Beskrivelse af saavel Langbold som Rounders findes i Gutschmuths Bog af 1796⁶. Han kalder det uden videre: Det tyske Boldspil, og han vidste næppe, at det spilledes af andre Folk. Dr. Schnell⁷, der skrev sidst i 19. Aarhundrede erklærede, at Spillet var saa udpræget tysk, at det kun kendtes af faa Nabofolk som Danskere, Tjekkere og Ungarer, der skyldte Ty-

¹ Fr. Knudsen, Piasecky m. fl. ² Cock en Tejrlink: Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland, 8. Bd. ³ Fr. Knudsen, Piasecky. ⁴ Om Baseball, se f. Eks. Victor Hansen: Illustrerede Idrætsbøger, Nr. 3. ⁵ E. Piasecky, nævnte Arb. ⁶ Gutschmuths: Spiele . . . , (1796). ⁷ Schnell: Handbuch der Ballspiele har jeg ikke kunnet fremskaffe, den er udsolgt. Det anførte er taget i Fr. Knudsens Gengivelse (p. 89).

skerne hele deres Kultur! Rent bortset fra, at Dr. Schnell godt kunde have været bedre informeret angaaende den almindelige Kultur, saa var han uvidende om Spillet's større Udbredelse.

Paa lignende Maade har Professor Jusserand, Paris, tilskrevet sit Land Spillet¹, idet han mente, at baade Langbold og Rounders blev til ved franske Universiteter i 13. og 14. Aarhundrede og derfra ved Universitetslærere og Elever spredtes til andre Landes Universiteter, der atter virkede som Udbredelsescentre i de forskellige Lande. Mærkeligt nok er Professor Piasecky, Polen, en af Slagboldspillenes mest vidende Beskrivere, tilbøjelig til at støtte denne Teori. I Almindelighed har man ogsaa været tilbøjelig til at regne Slagbold for temmelig unge Spil. Fr. Knudsen, der ikke synes at have kendt Jusserands Teori (1920—30), kom i sin Bog, „Træk af Boldspillet's Historie“ (1933), med nogle sagtmødige Indvendinger mod Dr. Schnells noget letbenede Paastande, idet han henviste til Spillet's Tradition, Formrigdom, Terminologi o. s. v. her i de nordiske Lande og slutter, at der „findes intet, der tyder paa, at Spillet skulde være kommet til os udefra“, — med andre Ord mener han, at Spillet er dansk eller nordisk.

Ser man hen til, at Langbold sikkert er ældre end Rounders, da Rounders er Langbold plus et Par nye Enkeltheder, maa vi vel søge dets Hjem i de langboldspillende Lande, i Central-, Nord- og Østeuropa. Da dernæst Spillet synes ukendt i de baltiske Stater, og da de tyske Slaver synes at spille tyske Former for Spillet, kan det vel næppe være et slavisk Spil. Det skulde da være germansk-nordisk (gottonsk).

Men det kan ikke godt være specielt tysk. Der hvor et Spil er blevet til, har der i Regelen dannet sig mange Særformer, idet det har spredt sig i sit Hjemland, før det laa fast i traditionel Form. Der findes ikke ret mange Særformer i Tyskland, selv om der er nogle. Der er f. Eks. fuldt saa mange i Polen. Men der er mange i Norden, især i Danmark og Sverige, der egentlig er de eneste Omraader, hvor praktisk talt alle Særtræk er samlede. Desuden har som ovenfor paavist Elementerne til Spillet's Kombination været tilstede her. Da det bl. a. spilles paa Kirkegaarde og almindeligt i Paasken, maa det formodentlig være fra førkristen Tid. At iøvrigt Jusserands Teori ikke kan staa for

¹ Jusserands Teori har jeg kun gennem Piaseckys anførte Arbejde, hvor den udførligt gengives.

Kritik turde være indlysende. Han regnede med Slagbold overhovedet, ikke blot med de mere udviklede Former. Det er næppe muligt, at Spillet saa hurtigt har kunnet brede sig til store Dele af Asien¹, hvor den Slags Kulturelementer forplanter sig umaadelig langsomt. Og hvorfor ikke til Spanien og Italien og Sydfrankrig? Hvorfor kun Rounders til England og Langbold til Kontinentet? Og hvorfor blev saadant et Universitetsspil aldrig et mondænt Spil, spillet af Konger og Adel som andre Boldspil? Fordi det allerede i Middelalderen var et Spil for Bønder og Børn, et meget folkeligt traditionelt Spil.

I Yorkshire i England findes eller fandtes et primitivt Slagboldspil, benævnet Knor and Spell (Nur and Spell, Nerspel m. fl. Navne)². Det oversættes af engelske Forskere som Forvanskning af „Knor at spille“ (?). I alt Fald kan *Spell* vel kun være nordisk eller tysk, og „Knor“ er Bolden, en Træbold, vel lig *Knude* og *Knattr*. Spillet maa altsaa formentlig tilskrives enten Angelsakserne eller Vikingerne og være ældre end noget fransk Universitet.

I Tyskland stammer den ældste Beretning fra 11. Aarhundrede, da Gymnasiasterne i Münster hvert Aar Tirsdag og Onsdag før Pinse drog ud paa Sentrupe Hede, hvor de „wie dan die jugent plecht“ morede sig med „balslaen und dergelichen“³. „Balslaen“ kan faktisk ikke være andet end Langbold eller dog Slagbold (næppe Hockey eller lignende Spil, og „So i Hul“ kan daarligt kaldes Slagbold). I Danmark er det ældste sikre Vidnesbyrd Peder Laales Ordsprog: „Hvo som haver Bold og Kæp, han faar vel Legebroder“. Da det formodes, at Peder Laale har levet og skrevet i første Halvdel af 15. Aarhundrede, og Ordsproget vel næppe har været nyt paa hans Tid, kommer Jusserands Tidsangivelser ogsaa her i Klemme. Olaus Magnus taler i sin Beskrivelse af Livet i Sverige i 15. Aarh. ogsaa om Slagbold.

Og endelig er der Knattleikr fra det 10. Aarhundredes Island. Det

¹ Primitive Former kendes ifl. Piasecky i Persien og Pamir. Ifl. Crooke: Native Races in Northern India spilles der Spil „der maa kaldes primitiv Cricket“.

Et Spil paa Hawaii, omtalt af Culin i American Anthropologist, New Series I, 1899 (Hawaiian Games) maa saavel som Spillene hos Thompson Indianerne og Navaho (begge i Culin: Games of the N. Am. Indians, Artiklen „Unclassified Games“) anses for Import.

A. Wünsche nævner i Spiele bei den Arabern (Westermanns illustr. Monatshefte 1896, p. 758 ff.) at Araberne spiller „Cricket“. Der er Tale om de nordlige Arabere, og det drejer sig vel om primitivt Langbold fra Persien. ² A. B. Gomme, anførte Arb. ³ Her anført i Fr. Knudsens Gengivelse, p. 95.

var sikkert ogsaa en Slags (eller flere Slags) Slagbold, kombineret med Erobringsspil, hvad jeg maaske en anden Gang finder Spalteplads til at paavise¹. I saa Fald stammer det fra Norge og maa have været spillet der endnu i 9. Aarhundrede.

I engelske Arkiver er der opbevaret to Billeder af Slagboldspillere fra Middelalderen. Det ene er fra 13. Aarhundrede og viser en Spiller med baade Boldtræ og Bold. Det andet, fra 14. Aarhundrede viser en Opgiver og en Slaaer samt nogle Markspillere². Iøvrigt findes spredte Notater i Middelalderens Litteratur, der nævner Slagbold eller Boldspil, som sandsynligt er Slagbold³. Ellers er jo altsaa Gutschmuths Beskrivelse den ældste, der gaar i Detailler.

Nu er der imidlertid kommet et nyt og uventet etnografisk Vidnesbyrd til, som egentlig er Aarsagen til, at jeg fører Spørgsmaalet om Slagboldspillets Oprindelse frem her.

I 1937 sendtes en italiensk Ekspedition til Libyen i det Øjemed at foretage anthropologiske Undersøgelser og bl. a. se paa de nu og da omtalte blonde Berbere⁴. Ekspeditionen arbejdede i Omegnen af Gebel Nefusa, blandt Berberne i Jadum, der taler Berbisk og omfatter blonde Folk. Her optegnede man ogsaa et Par Lege, det ene var Hockey, det andet Langbold, der her bærer Navnet Om el Mahag o: Pilgrimmens Moder. Om dette Spil talte Professor Gini ved den anthropologiske Kongres i København 1938. Han kaldte det „A Berber form of Baseball“. Med Skam at melde var der ingen Nordbo, Tysker eller Slaver tilstede, som kunde fortælle ham, at dette Spil var kendt over det meste af Europa. Næste Aar skrev han en Artikel om Spillet i det amerikanske „Rural Sociology“ (September 39). Hans Beskrivelse er saa udførlig, at det kan fastslaas, at det er et ægte Langboldspil med Slagmaal og Løbemaal og kun med to smaa Særtræk:

1) Naar en løbende Slaaer bliver stukket, løber Markspillerne til

¹ Jeg kan ikke se, at Bjarnasons Rekonstruktion kan være rigtig, men han har sikkert Ret i, at der var Tale om Slagbold. ² Det ældste Billede er iflg. Strutt (p. 105) fundet tegnet paa et Dokument i det engelske Royal Library (14. B. v.) der indeholder en genealogisk Fortegnelse over de engelske Konger til Henrik III, („to the time of H. III“), altsaa formodentlig fra 13. Aarh. Det andet Billede hidrører fra The Bodleian Library og er dateret 1344. „Club-Ball“ er nævnt i Edw. III's Forordning af 1449, hvori en Række populære Spil forbødes til Fordel for Bueskydning. ³ Se saaledes Afsnittet om Lege i: Alwin Schultz: Das Höfische Leben zur Zeit der Minnesinger. ⁴ Corrado Gini: Anförte Arb.

Udemaalet, kun Lederen til Slagmaalet. Her faar han tre Slag til at hjælpe sit Parti ind med.

- 2) Hvis alle Slagpartiets Spillere er i Løbemaalet, har de dog — som i vore Spil — en Chance: Lederen faar 3 Skridts Forspring, inden Markspillerne maa kaste efter ham.

Om el Mahag spilledes (det er ved at uddø) især om Foraaret, som det synes som Del af Frugtbarhedsmagi. Spillet synes ikke kendt andre Steder i Nordafrika og kan næppe være arabisk. Det bærer i alle Henseender Europas Stempel. Men det er ukendt i Spanien og Italien, det er meget lidt kendt i Grækenland og der uden Tvivl slavisk Import. Det kendtes efter alt, hvad vi ved, ikke i den antike Kulturs Dage. Naar hertil lægges, at det i Jadum findes sammen med blonde Mennesker, bliver der næppe andet tilbage end at spørge: Hvornaar og hvorledes kan Spillet være kommet fra Nordeuropa til Nordafrika?

Det er jo ikke muligt at tænke sig Spillet selvstændigt opstaaet i Nordafrika, dertil er det for sammensat. Professor Gini gisner, at det er et *survival* fra et fortidigt stort Slagboldomraade. Men det er næppe muligt. I saa Fald skulde det være mærkeligt, om Spillet ikke hist og her, flere Steder, havde levet til vor Tid blandt primitive Folk. Og de antike Folk skulde ogsaa have kendt Spillet. Det maa uden Tvivl anses for Import fra Nord. Men vi ved ikke meget om de Vandringer, der er foregaaet over Gibraltarstrædet i de ældste Tider, formodentlig altid i kolde eller vaade Klimaperioder, altsaa (efter sidste Istid) især i den atlantiske (6000—3000 f. v. T.) og den subatlantiske Klimaperiode (fra o. 400 f. v. T.) samt i Folkevandringstiden. Den sidste ved vi Besked om. Og vilde det ikke være sandsynligst at tænke sig Vandalerne som Bærere af Spillet? De bosatte sig ganske vist mest i det nuværende Tunis, og der blev maaske ikke mange af dem tilbage efter Rigets Fald. Men nogle maa være blevet. De maa vel ogsaa have blandet sig med Berberne. De har bibeholdt det for dem traditionelle Spil, der paa den Maade indgik i herbisk Tradition og blev rituelt anvendt — som i Nordeuropa. Hertil kommer et Par Træk ved Spillet:

De Spillere der har slaaet men ikke løbet paa deres eget Slag og staar og venter paa Lejlighed til at løbe (i det ene Hjørne af Slagmaalet) kaldes *raadne*.

Det Udtryk er netop kendt i dansk Langbold og vistnok ikke andre

Steder. (Men kan selvfølgelig før have været i Brug. Og der er eet Eksempel: I „Prelleries“¹ i Svejts siges Spilleren at være *faul*, naar han slaar fejl af Bolden, men Ordet dækker altsaa ikke ganske samme Begreb; dog maa bemærkes at Rochholz' Beskrivelse er mangelfuld). Fremdeles Inddelingen i Hold for Spillet: Først vælges to Førere. Dernæst deler Spillerne sig selv i Par, hver finder en Makker. Et Par ad Gangen kommer da frem for Førerne og siger: *Hamma, hamma*, Høvdinger! Svar: *Tegra, tegra*! Hvorpaa de to angiver paatagne Navne, f. Eks. Løve og Hest. Den Fører, hvis Tur det er at vælge først, vælger da enten „Løve“ eller „Hest“. Og saaledes videre.

Denne Maade at vælge til Leg paa er kendt her, men vistnok ogsaa andre Steder, endda vidt omkring. Ordene *Hamma* og *Tegra* er imidlertid nu uden Mening for Berberne. Jeg har spurgt Dr. phil. Gudmund Schütte, om Ordene kunde være af vandalsk Oprindelse. Han svarede, at *hamma* kunde dække vort *samme*, der sandsynligt kan have lydt saaledes paa Vandalsk. *Tegra* havde han ingen Mening om. Men Udbruddet: *Samme, samme*, Høvdinge! vilde passe. De to forsikrer dermed, at de er lige gode Spillere.

Det anses jo sandsynligt, at Vandalerne oprindeligt kom fra Danmark eller Sverige. De bosatte sig ved Wistula, nær Goterne, gik som bekendt derpaa mod Vest og Syd, bosatte sig først i det sydlige Spanien, senere, i 6. Aarhundrede, i Nordafrika. De kunde selvfølgelig have lært Spillet undervejs, men det er næppe sandsynligt. Goterne har nok ogsaa kendt det, formodentlig er det dem, der har lært Slaverne det. Antageligt har de haft et Spil med Midtermaal, for Spil med Midtermaal ligger strøet paa deres Rute gennem Polen og Rusland, Ungarn og Böhmen samt i Frankrig.

Men, kunde man indvende, hvorfor bragte Vandalerne ikke Spillet til Sydspanien, Goterne ikke til Nordspanien? Langobarderne bragte det maaske heller ikke til Italien, saa lidt som Østgoterne. Eller maaske gjorde de det, og Spillet er senere uddød, vi ved det ikke. Det har undertiden fejlet for Langbold at staa sig i Konkurrencen med mere enkle Spil som Fodbold, Hockey og Tennis. Og naar Barbarfolk mødtes og blandedes med højere kultiverede Folk, skiftede Religion og Sæd og Skik, saa lærte de ogsaa nye Lege og glemte maaske deres egne.

¹ Rochholz: Nævnte Arb.

I Afrika var Berberne ikke Repræsentanter for en højere Kultur. De kendte dog Hockey, og dette Spil er i vor Tid ved at konkurrere Langbold ud.

Det skulde saaledes synes sandsynligt, at Vandalerne og Goterne har kendt Langbold. De stammede ifølge deres egne Frasagn (ligesom andre germanske Stammer) oprindeligt fra Norden, hvorfra de vel saa har medbragt Spillet. Det er da naturligt at tænke sig Norden som Spillets Hjemsted. Denne Teori stemmer bedre med de foreliggende Kendsgerninger end baade den tyske og den franske Teori. Det er blot mærkeligt, at Langbold vistnok aldrig har været kendt paa Island og altsaa heller ikke i det vestlige Norge i 9. og 10. Aarhundrede. Men det lader sig forklare. Sandsynligvis har simplere Slagboldspil, herunder Pindespil, været kendt længe før Langbold blev til. Dette Spil er formentlig i Vestnorge kombineret med Erobringsspil, maaske hentet fra de britiske Øer. Resultatet, Knattleikr, har da tilfredsstillet Boldspiltrangen og været foretrukket. Paa samme Maade er Langbold paa Gotland i de sidste Aarhundreder blevet trængt haardt af *Pærk*, indført vistnok i 17. Aarhundrede. Og i vor egen Tid fortrængtes Langbold f. Eks. i Danmark af Fodbold, Tennis og Kriket.

Hvilken Alder man skal tiltro Spillet er en anden Sag. Er det først blevet til i Norden, kan det have eksisteret her i Aartusinder, uden at det er blevet eksporteret. Norden laa jo uden for de Kulturens Kongeveje, der over Middelhavet og den nære Orient forbandt Øst og Vest og hvor Hockeyspil og Skyttelspil florerede, fra Spanien over Persien, Indien, Kina og Japan til Amerika. Spil, der findes baade i den gamle Verden og Amerika maa altid regnes for gamle, da den mere livlige Forbindelse over Beringstrædet synes at være ebbet ud inden Jernet, ja inden Kendskab til den gamle Verdens Korn- og Kvægavl naaede over. Men Pindespillet (*Tipcat*, baade med Pind og „Kat“) er naaet over¹. Eksemplerne paa Rounderspil paa Hawaii og blandt Thompson- og Navahostammerne i det vestlige Nordamerika kan imidlertid næppe anses for at være fra Tiden før Kolumbus. Men Langboldspil kan jo have ligget i Hi i det nordlige eller indre Europa i Aartusinder uden at have bredt sig til Asien—Amerika. Og Spillet kan næppe have været almindeligt udbredt, da de indoeuropæiske Folks sydlige Grupper vandrede ud, Inderne og Perserne synes kun

¹ Culin, *The Games of the N. American Indians*.

at have kendt primitivt Slagbold¹. Hellenerne har heller næppe kendt det, Spartanerne i alt Fald havde vel bibeholdt det². Dets Brug i Frugtbarhedsmagi henviser det formentlig ogsaa til Agerbrugsfolk. Det er da tænkeligt blevet til i Norden i Bronzealderens rolige Perioder og har differencieret sig der, saa de forskellige Stammer ved Udvandringerne senere havde Spil med forskelligt Særpræg.

Vi ved altsaa meget lidt om Slagboldspillemens Historie. Vi kan kun gisne. Vi har kun Spillemens Form og geografiske Udbredelse samt Sandsynlighedsberegninger at støtte os til. Men det synes sikkert, at den franske Teori er uholdbar, og den tyske er ikke saa sandsynlig som den her fremsatte nordiske. Det er ganske vist en kedelig Skik, at hver enkelt Forsker tilegner sin Nation Spillet. Men med vort nuværende Stade i Betragtning lader Langboldspillets Udbredelsesomraade sig næsten kun forklare ved et nordisk Udspring. Cimbrer, og Teutoner, Angler og Sakser, Vandaler, Goter, Burgunder og Franker har efter al Sandsynlighed bragt Spillet ud i Europa, Vikingerne har formodentlig fortsat. Og Spillet har i Norden holdt sin Tradition vedlige indtil vor Tid, vistnok mere end f. Eks. i Tyskland. Det er ikke uden Vægt, at Gutsmuths ikke har nogen traditionel Terminologi. Partierne hedder hos ham „die Herschende“ og „die Dienende“. „Springet“ kalder han „die Stelle X“. Det tyder ikke paa nogen almindelig Udbredelse paa hans Tid. I Handelman's Optegnelser fra Holsten midt i 19. Aarhundrede har han overhovedet ikke Langbold med, derimod „So i Hul“, „Standto“ og Pindespil og en Mængde andre Lege. At han heller ikke har det med fra Sønderjylland, som er inddraget under hans Beskrivelse, siger mindre, da hans Arbejde her er mindre fuldstændigt.

Havde Gutsmuths været dansk, havde han næppe undgaaet at kende den rige folkelige Terminologi. Naar der paa Dansk er Ord-sprog, der berører Spillet; naar man har Ordføjninger som at „staa paa Spring“, der ganske aabenbart hidrører fra Langbold; naar Spillet

¹ Iflg. Piasecky bestaar Slagbold i Persien kun af Slag og Gribning. Spillet i Afghanistan siges af Poul Mohn i Nordisk Familieboks Sportsleksikon (under *Afghanistan*) at hedde Top danda og minde om Baseball. Men erfaringsmæssigt sammenligner enhver Rejsende med et ham bekendt Spil. ² Det maa indrømmes, at heller ingen hellensk Litteratur fortæller om Hockey, men dette Spils Tilstedeværelse i 5. Aarh. f. v. T. er bevist ad arkæologisk Vej. Hockey vides imidlertid at have været kendt Middelhavet rundt, Slagbold er der kun de nævnte Spor af.

har saa mange Navne og Former som Tilfældet er, saa har vi al mulig Ret til med Fr. Knudsen at slutte, at Spillet er dansk eller dog nordisk, og hvorfor skulde vi saa tie med det? Det er vel værd at vide, at ens Folk har været Skaber af en Gruppe Spil, der paa hele Jordens Kreds er noget særpræget, virkelige Spil, der i Komposition staar højt over de saa yndede Grænsespil (Fodbold, Hockey o. s. v.) og de lige saa enkle Skyttelspil (Tennis m. v.). Andre Steder paa Jorden har man faaet noget ud af disse Spil (Kricket og Baseball)¹. Vi har ladet Langbold, der lige saa vel kunde have naaet det samme, synke ned til kun at være et Spil for Smaapiger. Vi har her som ogsaa i andre Tilfælde solgt vor Førstefødselsret for en Ret Linser.

Tilføjelse. Efter at ovenstaaende er skrevet og sat, har jeg faaet Rede paa en Langboldform, der maa kaldes saaledes, fordi den indeholder alle Spillet grundlæggende Elementer, men iøvrigt er stærkt afvigende fra alle andre Varianter. Det spilledes paa Mors, ved Tæbring Skole, o. 1870, og Meddelelsen er min 83-aarige Fader. Spillets Særegenhed bestod i, at det Parti, der havde Bold og Boldtræ, *tillige skulde stikke*, medens det andet Parti kun havde den Opgave at løbe uden at blive ramt. Ved Spillet Begyndelse stod begge Partier, seks Drenge, samlede i Slagmaalet. Af de tre „Udgivere“ skulde en give op, en slaa og en løbe efter Bolden, naar den var slaaet — samtidigt med, at Løberne løb — for at samle den op og stikke en af Løberne, inden de havde fuldendt Turen frem og tilbage over Pladsen. Dette Spil, der kaldtes *Tre Mands Bold*, staar altsaa lidt nærmere Trebold end almindeligt Langbold gør, og maa formentlig betragtes som hidrørende fra Langboldspillet Tilblivelsestid, et „Udkast“, som har holdt sig paa Mors, medens man alle andre Steder valgte den nukkendte Langboldform. Jeg betragter det som et Indicium mere for, at Langboldspillene hidrører fra Norden.

¹ I Finland spilles *Boboll*, en Blanding af Langbold og Baseball, over hele Landet.

EPISODERNE MED HYGELAC OG ONGENTHEOW

AF

GUDMUND SCHÜTTE

Geaternes Gaade i „Beowulf“ er hidtil efter min Mening bleven drøftet lovlige skematisk.

Müllenhoff, Stjerna, Schück, Heusler tyder Geater som Göter i Götland. Her gaas ud fra den gængse Brug af Géatas i Oldengelsk. Som geografisk Støtte anføres Geaternes stadige Kampe med Sveerne, hvad der kunde tyde paa nært Naboskab.

Fahlbeck, Symons, Axel Olrik, H. V. Clausen, Wadstein, tyder Geater som Jyder i Jylland. Her gaas ud fra en dialektisk forekommende Form Géatas for Géotas, Jyder. Wadstein formoder bag derved en frisisk Form Jat- = Jyde. Geografisk anføres, at Geaterne efter Hygelacs mislykkede Vikingetog frygter Hævn fra Frankerne, hvad der vilde være meningsløst for Göter i Götland. H. V. Clausen tyder Huglæstath i Sydslesvig som Hygelacs Stad.

Alternativ No. 1 er vistnok nu det almindeligst antagne, det, der menes at have „sejret“.

Et tredje Alternativ har ingen uden mig tænkt paa: Geater kunde være Göter, bosatte i Jylland eller dets Nabolag.

De lærde har end ikke værdiges at notere, endsige drøfte min Gisning. Og dog støttes den af ikke uvægtige Grunde.

1. Som ovenfor nævnt, de episke Geaters Naboskab med Frankerne er en direkte Angivelse af Skueplads i Jylland eller dæromkring. Enten maa man indrømme det eller stryge Angivelsen som Interpolation. „Tertium non datur“.

2. Anglernes episke Interesse for Geaterne kan ligeledes kun forklares udfra denne Lokalisering, der sætter Folket nær ved det gamle Anglerhjem. (Jfr. min udførlige Gennemgang af Anglernes episke Synskres, „Journ. Engl. Germ. Phil.“ XI, No. 4, Særtryk S. 16 ff.).

3. H. V. Clausens Gisning Huglæstath = Hygelacs Stad.

4. „Bjarkemaal“, der intet egentlig uhistorisk indeholder, nævner 3 Gange Göter, opererende i Hjarvards Hær paa Sjælland (een Gang Sveer, ingen andre Folk). De kan efter hans Fald vel ikke være sunkne i Jorden.

5. Sigars Kongeæt paa Sjælland afledes af Saxe fra Götland. (Maaske er det Lederne af Hjarvards götiske Tropper).

6. Marthema paa Sjælland (Maarum) synes at indeholde det typisk götisk-svenske Element *mård* „Skov“.

7. Beowulfs Gravplads Earnanæs har ej blot en Genklang i hollandsk Arnäs s. f. Kungsbacka (Schück, „Upsala Univ. Årsskr. 1907, Progr. 2“, S. 26), men ogsaa i Arnæs ved Slien.

8. Overlevering om svensk Angreb paa Sønderjylland i Beowulf-tiden har vi i Saxes Sagn om Athisl'es Sejr over Jarl Frowin.

Hertil kommer nu Episoden Hygelac-Hugleik, der er bleven altfor lidet ænset af Forskningen. Kun H. V. Clausen og Axel Olrik har været inde paa den. H. V. Clausen som sagt ved sin Tydning af Huglæstath, Olrik ved den Gisning, at Saxes Huglec, som overvinder de svenske „Tyranner“ Hømoth og Høgrim (S. 101)¹, er = Hygelac, paa hvis Tid de svenske Prinser Eanmund og Eadgils volder Ufred, hvorved Weohstan fælder Eanmund.

Jeg maa nu drøfte dette Punkt nærmere. Hertil maa vi samle alle Overleveringer handlende om Mænd ved Navn Hugleik, Huglec etc.

Først maa jeg imidlertid drøfte et metodisk Punkt vedrørende Navneskikken. Jeg har paapeget det i »Arkiv f. nord. fil.« XXV, 328 ff., og i „Vor Folkegruppe Gottjod“ § 83, men det er ikke blevet ænset af Forskerne.

En Hovedlov for Gottjods gamle Navnegivning er, at et Fuldnavn ikke kan gentages indenfor samme Æt. Denne Lov brydes først i 5.—6. Aarh. e. Kr., og derefter faar vi de endeløse Opkaldelser indenfor Ætterne, kulminerende med Fyrst Heinrich den 46de i Reuss-Greiz eller Reuss-Schleiz. Naar til Gentagelses-Forbudet kommer en hartad udtømmelig Opfindsomhed til at digte nye Navne, saa bliver Følgen, at i Gottjods Urhistorie fra c. 170 før Kristus til c. 400 efter Kristus optræder saa at sige ikke en eneste Mand med et tidligere afhjemlet Navn. Dærefter ændres Forholdet: i 6. Aarh. opdukkes samtidig hele tre nordiske Konger Hrodwulf — en Eruler, en Dansker og en Nordmand —; Burgunderkongen Sigismund, død

¹ Udg. 1931.

523, gentager Cheruskeren Segismunds Navn fra Kristi Tid; Østgoterkongen Theoderik den Store, født 469, og en frankisk jævnaldrende Navnefælle gentager Navnet paa den Vestgoterkonge, der faldt i den store Folkekamp mod Attila Aar 451; Kong Irminric i Kent sidst i 6. Aarh. gentager Navnet paa den første navnkundige Goterkonge Ermanrik, død c. 370.

Heraf kan drages følgende Slutning: naar der i tidlig Tid optræder episke Helte med samme Navn, er det enten een og samme Person, eller den ene er opkaldt efter den anden. Det er Naiviteten at tro, at der i Danmarks Urtid har grasseret Konger ved Navn Frode og Halfdan i Halvsnesevis; de turde alle tilhobe være Udspaltninger af een og samme Urperson.

Denne Erfaring nødes vi til at anvende paa Huggleik-Huglec. En Konge af dette Navn kender vi, foruden fra „Beowulf“, fra fire andre Overleveringer.

1. Snorri, „Ynglingasaga“ c. 25. Huggleik er Konge i Svitjod, har Kæmperne Geigad og Svibdag, fældes af Haki, Hagbards Stalbroder.

2. Saxe, S. 154. Huglec er Konge i Irland, har Kæmperne Gegath og Suibdav, fældes af Haco, Starcaths Stalbroder.

3. „Phaedrus“. Paa en Ø ved Rhinmunden ligger den faldne Jætte Huiglaic, Geternes Konge.

4. Saxe, S. 101. Huglec er Konge i Danmark og fælder de to svenske „Tyranner“ Hæmoth og Høgrim.

Det er ved første Blik klart, at 1 og 2 er een og samme Uroverlevering. Men de modsiger hinanden m. H. t. Stedfæstelsen. Spørgsmaalet er nu: er begge Stedfæstelser gale, eller er den ene rigtig?

Snorres Stedfæstelse er iøjnefaldende gal. De svenske Ynglingkongers Ættestavrim paa den omhandlede Tid er usvigelig fast, altid Vokal. Huggleik bryder det, som eneste Undtagelse. Følgelig er han en tydelig Indputling (Interpolation). Dermed er den Sag afgjort.

Saa er der „Irlandskongen Huglec“. Han er som saadan ligesaa tydelig opdigtet. Der har aldrig været nogen nordisk Konge over det samlede Irland, og der har paa Irland sikkert aldrig været nogen Konge med Navnet Huglec. — Men bagved den opdigtede Stedfæstelse skjuler der sig alligevel en ægte. Thi paa Nordspidsen af den frisiske Ø Texel ved Zuiderzøens Indløb ligger der en Bygd ved Navn Eijerland. Det er tydelig nok dette Navn, der ved en yderst nærliggende Omtydning er blevet til Irland. Og her føres vi øjensynlig ind paa Sporet af Geate-

kongen Hygelac. Han faldt ganske vist ikke ved Eijerland, men i Hatvarjernes Land ved Nedrerhinen. Men det er jo naturligt eller næsten selvfølgelig, at han har brugt Eijerland som Basis, før han stødte frem til Rhinen.

Ydermere kommer hertil det frisiske Stedsagn, der lader Jætten Huiglaic falde og jordes paa en Ø ved Rhinmundingen.

Det er altsaa klart, at tre forskellige Overleveringer, — to nordiske og en frisisk —, peger paa den i „Beowulf“ omtalte Helt.

Hermed er vi a priori indstillede paa, at ogsaa No. 4 maa føre ind paa dette Spor. Olrik har allerede ledet os herhen ved sin Ligning: „Huglecs Kamp med de svenske Tyranner Hømoth og Høgrim = Geaternes Kamp under Hygelacs Regering mod de svenske Prinser Eanmund og Eadgils“.

Herimod indvender nu Kemp Malone i sin Anmeldelse af min Bog „Our Forefathers“ i „Modern Language Notes“ 1938, sidste Linje: „There is no sound basis for the identification of Eanmund and Eadgils with the Homothus and Høgrimus of Saxo“. Men for denne kategoriske Dom giver han ikke saa meget som en Tøddel af Motivering.

Der er i Virkeligheden aldeles ingen Grund til at afvise Olriks Tydning. Episke Navne er i Overleveringen ikke undtagelsesvis, men næsten normalt, hjemfaldne til Radbrækning, naar de ikke er af overvældende Vigtighed for Handlingen. Fra dansk Synspunkt var Huglec det vigtige Navn, som derfor overleveredes uantastet; de slagne Fjender var dærimod mindre væsentlige og dærfør prisdgivne til Radbrækning. Og det var ganske naturligt, at der tilvejebragtes Stavrim med Sejerherrens Navn, ved at der tilføjedes et *h* til de overvundne Fjenders Navne. Til *Eadgils* kunde i dansk Sprogform svare et **Øgils*; og den filologisk skrupelløse Overlevering kunde som ingenting vrænge dette om til *Øgrim*, *Høgrim*.

For at faa en virkelig „sund Basis“ for Opfattelsen af Huglecs Stilling-maa vi her rejse det Spørgsmaal: hvorledes kommer han overhovedet ind i Saxes danske Kongesaga?

Her har Olrik givet det Svar: hele det Afsnit, hvori han forekommer, hører til en Gruppe udpræget jyske Overleveringer.

Men der kræves en nøjere Specificering, og denne finder jeg mærkeligt nok allerede hos Suhm, „Fædrenelandets Historie til Skolernes Brug“, udgivet c. 1800 af J. Kierulf, S. 7: „Hugleik .. skal

have stiftet et Rige i det Slesvigske, som da kaldtes Angeln“. Hvorfra Suhm har faaet denne Dessin, aner jeg ikke; det er sagtens nærmest Gætværk. Men det træffer faktisk det rigtige.

Thi et stort Stykke af Saxes tredje Bog og næsten hele den fjerde fyldes af sønderjysk eller rettere sagt anglik Urhistorie.

Vi har Kongerækken:

Ger-wendel, Fengo (i en Runekrønike rigtigere: *Vege*), *Wiglec, Wer-mund, Uffo*, og i Merciakongernes Stamtræ omtrent nøje tilsvarende: *Wathol-geat, Waga, Wihllæg, Wermund, Offa*.

Hos Saxe optræder paa Wermunds Tid Sønderjyllandsjarlen *Frowin* med Sønnen *Wigo*; i Wessexkongernes Stamtræ paa nogenlunde tilsvarende Tidplads *Freawine* med Sønnen *Wig*.

Altsaa et i de fineste Enkeltheder identisk historisk Stof.

Ved Anglernes Udvandring afbrydes naturligvis Fællesskabet; hver Overlevering gaar nu sine egne Veje.

Hos Saxe følger efter Uffo hans „Søn“ *Dan*, dvs. Legemliggørelsen af et dansk Landnam.

I Merciakongernes Stamtræ følger efter Offa hans „Søn“ *Angel-theow*, der tydelig staar for **Angel-theod*, Legemliggørelsen af det engelske Landnam.

(Om de etniske Opnævneres Indskydning i Kongerækkerne se min Bog „Oldsagn om Godtjod“ S. 151).

Og saa fortsætter Saxe med Dans „Søn“ *Huglec*. Det vil efter normal episk Udtryksmaade sige det samme som, at ogsaa Göter under Ledelse af Huglec, Hygelac, har sat sig fast i det af Anglerne evakuerede Omraade. Det maa ikke nødvendig have været i Angel; det kan ogsaa have været i det sydligste Slesvig, Østholsten eller Vestmeklenburg. Jfr. Huglæstath i Ejderregnen = Huglecs Stad(?) og Arnæs ved Slien = Beowulfs Gravplads Earnanæs(?).

Landnammet maa være skeet i Forstaaelse med Danerne, da Hygelacs Geater optræder som disses svorne Venner.

Men svenske Udvandrere optræder som Medbejlere, — *Eanmund* og *Eadgils*.

Saxe lader det svenske Angreb sætte ind allerede før Anglernes Udvandring, paa Kong Wermunds Tid: Kong Athisl fælder Sønderjyllandsjarlen Frowin. Her maa der være skeet en Forskydning. Den angribende Sveakonge maa efter Tidpladsen være Athisls Bedstefader, Ongentheow. Og derfor taler i allerhøjeste Grad den nøjere episke

Situation. Saxe S. 97: Den gamle, navnkundige Sveakonge Athisl falder i Enekamp mod to jyske Brødre, af hvilke den ene i yderste Øjeblik springer til for at frelse sin nødstedte Broder. „Beowulf“ 2486 ff.: den gamle, navnkundige Sveakonge Ongentheow falder i Enekamp mod to geatiske Brødre, af hvilke den ene i yderste Øjeblik springer til for at frelse sin nødstedte Broder. Situationen kendermærkes af Saxe som helt enestaaende, thi de to Brødre fik et Smædeord hæftet paa sig, fordi de brød gammel Kæmpesædvane. Episodernes Identitet har, uafhængig af mig, Heusler indseet, Art. „Ynglingar“ hos Hoops, „Reallexikon“. — Da Angrebet paa Frowin falder i Wermunds Kongetid, hører det til Tiden før Anglernes Udvandring. Men Ongentheows Undergang, der falder i Hygelacs Kongetid, hører først hjemme efter dette Tidskel.

Spørgsmaalet om svenske Tog til Sønderjylland, henh. svenske Tog mod Geaterne, kræver nøje Undersøgelse udfra Synspunktet om den episke Synskres'es Nærzone og Fjærnzzone. En saadan metodisk Kritik har man hidtil forsømt.

I „Beowulf“ skildres Ongentheows Kamp mod Geaterne ret indgaaende; han er den svenske Helt, der her bliver udførligst omtalt. Ogsaa i „Widsith“ optræder han, og her faar vi et værdifuldt statistisk Bidrag til Kundskab om Sveernes Stilling i den angliske episke Synskres: der optræder i Kvadet hele fem Danekonger, alle som Genstand for fremhævende Omtale; derimod kun den ene Sveakonge Ongentheow, der endda affærdiges i Remsen uden fremhævende Omtale. Vi seer her, at Ongentheow indtager en dominerende Stilling overfor de andre svenske Helte, og ogsaa overfor Geaterne, der overhovedet ingen Repræsentant faar med. Men overfor Danerne træder han fuldkommen i Skygge. Medens Danerne statistisk tegner sig som Anglernes nære og rigt repræsenterede Nabofolk i Inderzonen, staar den enlige Sveakonge Ongentheow som en mere periferisk Størrelse. Man kunde sige: i sin Ensomhed antyder han, at hans Land Sverige indtager en fjern Yderstilling indenfor Mellemzonen. Men dette træffer næppe det rigtige Forhold. Det virkelige Forhold turde være dette, at Ongentheow overhovedet kun omtales, fordi han ved det svenske Angreb paa Jylland er kommen indenfor Anglernes Inderzone.

Et Komplement til dette Resultat faas ved Undersøgelse af den nordiske Overlevering. For det første iagttager vi nu med Undren, at den ret navnkundige Helt Ongentheow, hvis Ry er naaet helt over

til England, glimrer ved sin Fraværelse i „Ynglingatal“ svenske Kongerække. Paa hans Plads optræder nok en Egil, hvis Navn kunde se ud som Kæleform til Ongentheow; men denne Figur er episk talt en fuldkommen Nitte. Endvidere seer vi, at Ongentheows Søn Ohthere i Overleveringen har faaet Tilnavnet Vendilkraka, der er et kendt Øgenavn for Indbyggere af det upplandske Landskab Vendel, og at der fandtes et Stedminde om en Ottars Høj ved Uppsala. Broderen Onela mindes i et af Snorre overleveret Kampsagn som Ali enn upplenzki. Og Ohtheres Søn Eadgils spiller en Hovedrolle i Sagnet om Ali og i Skjoldungsagnet om Hrolf Krakes Tog til Uppsala. Men Ongentheow selv glimrer stadig ved sin Fraværelse i den stedlige Overlevering. Endelig viser den svenske Middelalders Personnavne ingen Fortsættelse af hans Navn. Ogsaa her glimrer han stadig ved sin Fraværelse.

Derimod er der en Række vestnordiske og danske Sagn om en navnkundig Kæmpe Angantyr, Angantir, Angelfyr — „Hyndluljóð“, „Hervararsaga“, „Örvarodds Saga“, Saxe, dansk Folkeviser —, der viser Helten optrædende paa en vestlig eller sydvestlig Skueplads, — Samsø, Skaane etc. Og denne Person stedfæstes i „Hyndluljóð“ etc. i Bolm, hvad der kun kan forstaas som Øen Bolmsö i Søen Bolm paa Grænsen mellem Smaaland og Halland. Angantyr fremstilles nu stadig som den navnkundigste af 9 eller 12 Brødre; i sin reneste Form foreligger Remsen vistnok hos Saxe S. 138, hvor Angantir indtager den vigtigste Plads, Bagvægtpladsen. Og, som jeg har paavist i „Arkiv f. nord. fil.“ XXXVI, 1 ff.: den hele „Brødreremse“ — Brander, Biarbi, Brodder, Hiarrandi, Tander, Tirvingar, duo Haddingi, Hiorwarth, Hiarwarth, Rani, Angantir — er simpelthen intet andet end den radbrækkede Widsith-Liste over Fyrster og Folk. I „Widsith“ staar Ongentheow ganske vist ikke paa Bagvægtpladsen, men dog meget nær ved den, og i samme Øjeblik, som „Widsith“ omkalfatredes til Listen „Angantyr og hans Brødre“, kappede man simpelthen den overskydende Stump af og lod Remsen ende med Hovedhelten Angantyr. Selvfølgelig er Navnelisten stærkt radbrækket og interpoleret, som den Slags omløbende Remser altid plejer van at være; men vi genfinder dog tydelig enkelte faste Punkter i den rigtige Orden: Brander er Opnævner for Brondingum, Tirvingar = Pyringum, og de fire Navne Hiorwarth, Hiarwarth, Rani, Angantir svarer til Stykket „Hetwerum . . Herefa-rena . . Ongle“. At Forskerne ikke har kunnet

se dette, skønt jeg for længe siden (1919) har paapeget det, er et Vidnesbyrd om den herskende fuldstændige Mangel paa Forstaaelse for Remsestoffets Funktion i den episke Overlevering.

Det er hermed godtgjort, optima forma, sort paa hvidt, at Angantyr er ingen anden end den fra „Beowulf“ kendte Sveakonge Ongentheow. Og gennem Angantyrsgagnet faar vi herved at vide, at han af een eller anden Grund har slaaet sig ned ved Søen Bolm og derfra foretaget Strejftog til de danske Øer og Jylland. Ved Bolm ligger der den Dag idag en Landsby ved Navn *Angelstad*; den seer stærkt ud til at være opkaldt efter vor Helt.

Grunden til hans Udvandring fra Uppland maa vi gætte os til. Vi kan formode, at Hedeby allerede dengang har været en opblomstrende Handelsstad, et lokkende Maal for foretagelseslystne Æventyrere, ligesom i 9—10de Aarhundrede, da Svenskeren Olav satte sig fast her. Gamle svenske Angreb paa Sønderjylland omtales i Sagnene om Anglerkongen Wermund. Blot er her Ongentheow fortrængt af sin Sønnesøn Athisl; dog skinner den oprindelige Personlighed igennem Sagnet om den gamle Sveakonges Fald i Enekamp med to jyske Brødre. Senere har vi saa den saakaldte „Danekeonge“ Huglecs Sejrr over to svenske „Tyranner“ Hæmoth og Høgrim, = den paa Geatekongen Hygelacs Tid udkæmpede Kamp mod to landflygtige svenske Prinser, Eanmund og Eadgils, af hvilke den første falder, medens den sidste slipper derfra.

Forestillingen om götisk Bosættelse i det sydlige Jylland og om svenske Strejftog sammestedshen i Folkevandringstiden er jo Forskerne fremmed. Men hvad veed vi i det hele taget om dette mørke Tidsrum? Hvilken Ret har vi til at dekretere, at de her formodede Folkefremstød er usandsynlige? Ved Aar 900 kom der faktisk uplandske Sveer til Sønderjylland; hvilken Ret har vi til at nægte, at de kunde have gjort de indledende Fremstød allerede 400 Aar tidligere?

Efter en Meddelelse fra Arkæologen Dr. Joh. Brøndsted har Oldsagerne paa Bornholms Nordkyst ved Aar 700 et afgjort upsvensk Præg, og netop her findes det afgjort svenske Stednavn, Saltuna. Jfr. min Bog „Gotthiod, die Welt der Germanen“ S. 224. Her er vi allerede naaet 200 Aar bagom Svenskeren Olavs Bosættelse i Sønderjylland.

Og nu kommer hertil noget, som Historikerne i deres fuldkomne Mangel paa etnologisk Tæft helt har overseet, men som jeg har paa-

peget i „Our Forefathers“ § 274, 5, 6, og i „Gotthiod, die Welt der Germanen“ § 222, 5, 6. I Folkevandringstiden har der paaviselig været en meget levende umiddelbar Handelsforbindelse mellem Upsveerne og Saxerne. Dærfra har Upsveerne faaet Stednavneleddet *-tuna*; dærfra ogsaa Landskabsnavnene paa *-hundred*; dærfra sagtens ogsaa den mærkelige Type *-pad* i Strømnavnet Norrpada og Landskabsnavnet Medelpad, jfr. engelsk *path*, „Sti“. Ogsaa en Stednavnesammensætning som Elingiahem i Uppland er typisk saxisk, jfr. engelsk Walsingham, Buckingham. (Gotland har været Mellemstation; jfr. Stednavne som Haborlingbo, der minder om nedersaxiske som Fallingbostel).

Det er mig umuligt at paavise den særlige Kyst eller Havneplads, hvor det svensk-saxiske Handelssamkvem har udfoldet sig. Men at det har fundet Sted, lader sig ikke borttviste. Og jeg mener, at det maa sættes i Forbindelse med de Fremstød, der ifølge de episke Kilder er foretagne af Ongentheow, Eanmund og Eadgils mod jyske Egne.

Hvad jeg ovenfor har fremstillet, har jeg allerede gjort opmærksom paa gennem en fuld Menneskealder, — i „Journ. Engl. Germ. Phil.“ 1912, i „Arkiv“ 1919, i „Danske Studier“ 1930, i „Our Forefathers“ 1933, i „Gotthiod und Utgard“ 1935, i „Gotthiod, die Welt der Germanen“ 1939. Men Historikere, Etnologer, Literaturhistorikere vender haardnakket det døve Øre til mine Paavisninger.

Det synes for de fleste svenske Forskere at staa som en klippefast Kendsgærning, at de i „Beowulf“ skildrede Kampe mellem Sveer og Göter er Nabokampe paa Grænsen mellem Svearike og Götarike, og at de varslende Ord om kommende haarde Tider foregriber Göternes endelige Underkastelse under Sveerne i 6. Aarh.

Heroverfor maa jeg gøre opmærksom paa, at ialfald Kurt Weibull afgjort forkaster Læren om Götarikes Indlemmelse i Sverige i 6. Aarh.; han hævder, at svensk Herredømme ikke kan paavises før 11. Aarh. Se „Hist. tidsskr. f. Skåneland“, 1921, 353, og „Sverige och dess nordiska grannmakter“.

Mig tykkes det, at svensk historisk Skole staa sig selv i Lyset ved at tyde den svensk-geatiske Strid som et indersvensk Anliggende. Det giver jo dog et ganske andet Udsyn, naar den tydes som et Vidnesbyrd om baade götiske og svenske Fremstød i Nordens sydvestlige

Udkanter og leder Tanken hen paa en kulturelt-sproglig paaviselig, ældgammel direkte Forbindelse mellem Sveer og Saxer.

Den gængse Teori — Müllenhoff-Schück-Stjerna osv. — røber i Virkeligheden fuldkommen Mangel paa Evne til at fordele Enkelt- hederne i et metodisk ordnet Synkresbillede. Hvornaar vil man endelig engang indse dette?

WESSEL OG POUL MØLLER

AF

FR. ORLUF

I samme alder, 29 aar, skrev Wessel „Kærlighed uden strømper“, Poul Møller „Smørialis“. Fælles er den ungdommelige kaadhed i de vilde overdrivelser, men begge frembringelser har dog en litterær baggrund og i psykologisk henseende mærkelige fællestræk, der vil fremgaa af den efterfølgende parallelliserende behandling.

I

Jo mere udgaverne af K. u. str. aftrykker af Johan Nordal Bruns tragedie „Zarine“ som formentlig parodieret forbillede, des mere vil selvtænkende læsere indse, at de to stykker har altfor lidt fælles til at begrunde den formodning, at K. u. str. skulde være planlagt og udarbejdet som parodisk efterligning af Zarine.

En parodi kan enten rette sig imod en hel genre eller tillige mod et enkelt exemplar af genren; eller et daarligt stykke kan parodieres som form for æstetisk kritik, uden at genren angribes, eller et godt stykke uden anden hensigt end at lave løjer (der bortses fra persiflage med personligt motiv). Men i alle tilfælde, hvor et bestemt stykke er parodiens direkte forbillede, maa dette kunne genkendes i parodien. Forbilledets dramatiske idé og handlingsgang maa idetmindste i nogle hovedtræk være saa tydeligt efterlignet, at læsere og tilskuere kan opfatte sigtet og, hvis parodien har litterært formaal, kan drøfte dens berettigelse overfor det angrebne stykke.

Spørgsmaalet om litterært formaal overfor tragedien som genre — i almindelighed eller særligt den franske tragedie — foreligger nu ikke i denne sammenhæng. I forhold til tragedien (om tragikomedien skal senere tales) er K. u. st. farceløjer efter Wessels eget motto: jo galere, jo bedre. Udenfor det egentlige begreb af parodi har Rahbek betegnet

K. u. str. — med selvdannet genrebegreb — som *hilarotragoedia*, der i lystigt lune lader alle forbilleder, helst de betydeligste, „lige godt holde for, nok at der i dem findes noget, som enten ved en liden forandring eller ved den person, det lægges i munden paa, eller ved de idéer, det forbindes med, kan blive latterligt.“¹ Men et saadant stykke, inddelt i akter og scener, maa dog have en vis plan og handlingsgang; i denne henseende kan der da spørges, om noget stykke i den forudgaaende litteratur har lighed med det foreliggende, saa at der forsaavidt kan tales om egentlig parodi.

I denne henseende kan Zarine ikke komme i betragtning overfor K. u. str. Zarines hovedmotiv, at en utro ægtemands selvbebrejdende vankelmød og yderligere ved løgnagtighed dobbelt paadragne skuffelse sluttelig ved en falsk vens løgn driver ham til selvmord som den poetiske retfærdigheds gengældsstraf, kunde let anvendes til en endog meget nærgaaende parodi. Udskejeren, der faar en lang næse, fordi *hun* er ham for klog, er intet taknemligt tema for det højere drama. Men søger man dette oplagte parodisujet i K. u. str., finder man intet spor deraf. Hvad man finder i K. u. str., er planen i den store Voltaires mest berømte tragedie „Zaïre“, der i 40 aar havde gaaet over alle store scener, i 15 aar over den danske.

I begge stykker skal der være bryllup „idag“, i begge er brudgommen fraværende i nogle dage forud, i begge ønsker den ene part en dags opsættelse af bryllupet, i begge er dermed forbundet en skæbnsvanger virkning, i begge ved en fortroligs indblanding, i begge dør begge elskende inden bryllupet, i begge sker dolkning uden nødvendighed eller blot individuel-psykologisk sandsynlighed, for slet ikke at tale om poetisk retfærdighed, i begge græder helten, før han stikker sig.

Betegnende er, at det berømte „stikker sig“ ikke findes i Zarine², men i Zaïre (Loddes oversættelse)³. Til overflod vides det fra Wessel selv, at han især har haft Zaïre for øje⁴.

Da Zaïre aabenbart er meget lidt læst i nutiden (det letlæste og elegante sprog gør det dog egnet til læsning i gymnasiet til bedømmelse af højden af Wessels sigte), skal handlingen kort gengives her. Zaïre, datter af en fransk korsfarer, er efter nøddaab under fjendtligt angreb blevet

¹ Rahbeks fortale til de Soldinske udgaver af Wessels skrifter 1799 s. XVII, 1817 s. XIII f. ² Ill. da. lith.¹ (P. Hansen) II 165 urigtig trods citationstegn. ³ Ill. da. lith.² (Vilh. Andersen) II 555 urigtig. Orig. *il se tue* (ikke *frappe*). Joh. Joach. Schwabens overs.: Er ersticht sich. (Gottscheds Deutsche Schaubühne II). ⁴ Rahbeks anf. skr. 1799 s. XI, 1817 s. IX.

taget af muselmændene og bragt til seraillet, hvor hun efter opvæksten ses af den unge sultan Orosman; gensidig lidenskabelig forelskelse fører uden forudgaaende favoritforhold til Orosmans tilbud om ophøjelse til sultaninde, men da hun faar sit familieforhold at vide og hendes endnu levende fader ikke er tilfreds med nøddaaaben, men ønsker hende gejstlig døbt, udbeder hun en dags opsættelse af bryllupet, uden at turde sige grunden, men vil efter daaben sige sultanen alt. Voltaire lader ham, der kender lidt til hendes forbindelse med de kristne, antyde, at bevarelsen af hans trone er ham mindre værd end besiddelsen af hende, og hun har ingen anden betænkelighed ved ægteskabet med muselmanen end hensynet til hendes familie, der efter faderens død i tredje akt ikke længere kan være afgørende. Men da hendes broder Nérestan vil hente hende til daaben, misforstaar Orosman situationen. Han tror, at hun har en elsker, men skønt han derfor vil dræbe baade hende og sig selv og græder over disse sørgelige udsigter, falder det ham ikke ind at spørge, hvem denne Nérestan er. Han støder uden videre dolken i Zaïre; da han faar sandheden oplyst, inden han ogsaa dræber sig selv, kan han stikke sig med det sprikvort, at han har hævnnet Zaïre, hvis død altsaa ikke af Voltaire er tænkt som den poetiske retfærdigheds exekution.

Voltaire har villet ligne Shakespeare i at skrive karakterroller og rent ud plagieret Desdemonas ingenue-sødme, men den kontrasterende karakter, Othellos brutale vildskab, er mere end svækket ved at Voltaire, som gør sin opdigtede sultan Orosman skythisk af fødsel, aabenbart har villet nyttiggøre sig den bekendte fortælling om de skythiske kongers i arvelig androgyni (saaledes siges der¹) begrundede kvindelige følelsestype. I fortalen siger han, at kærligheden ikke egner sig for det tragiske teater; som menneskelig svaghed nedværdiger den det alvorlige skuespil; men han har villet komme publikums smag imøde. Ved at skrive en kærlighedstragedie har han dog aabenbart fordret af sig selv at bringe noget abnormt ind, der smagte af videnskabelig fysiologi. Men jo ubetvingeligere Orosmans forelskelse er paa grund af hans kvindagtige følelsesstyrke, og jo føjeligere han af samme naturanlæg er overfor den elskede, des mere falder der et let komisk skær over opsættelsen af bryllupet af hensyn til en konfessionel modsætning, som ingen af parterne tillægger hindrende betydning. Stykket kunde være forbi i tredje akt og den højst utaalmelige brudgom faa sit bryllup samme dag, hvis bruden blot havde sagt grunden til opsættelsen. For at forhindre dette og muliggøre sig et tragisk forløb med de fornødne dødsfald lader Voltaire hende efter faderens ubegrundede forlangende sværge tavshed („en ubetænksom ed man ofte maa fortryde“²)

¹ Herodot I 105; Aristoteles ethica Nikomachea VII 8. ² K. u. str. I 2, jfr. Zaïre IV 1:

*J'ai promis, j'ai juré de garder ce secret;
hélas! qu'à mon amant je le tais à regret!*

og lader yderligere Orosmans fortrolige fraraade ham at tale personlig med Zaïre om et opsnappet brev, hvori hendes broder Nérestan beder hende benytte en bestemt udgang fra seraillet, hvor han vil vente hende, hvad Orosman med nogen tvivl opfatter som indbydelse til stævnemøde. Kun en slave iagttager Zaïres mine og adfærd ved at læse brevet. Før raadet om at lade en slave bringe Zaïre brevet havde Orosman tilsagt hende for at vise hende brevet, og da hun ubelejligh kommer, medens brevet endnu er til stede, udbryder han kvindagtigt: Det er hende, retfærdige himle! — og lader det forblive ved raadet om ikke selv at vise hende brevet. Heller ikke, da han ser hende gaa Nérestan i møde, spørger han om betydningen heraf, men tror hende nu greben i utroskab.

Saavidt Voltaires fysiologiske antydning¹ er bleven forstaaet, har den maattet virke ufrisk og smagløs. Men alene det grove brud paa handlingens enhed — der fordrer en nødvendig eller idetmindste sandsynlig dramatisk udvikling — maatte gøre Zaïre angribeligt for den intelligente kritik². Det er jo den til alle tider gyldige fordring om dramatisk nerve og logisk struktur, det her drejer sig om.

Hos Wessel er den mest giftesyge part den kvindelige. Brudgommens fraværelse før bryllupet, som hos Voltaire er et løst indfald uden nogen-somhelst begrundelse eller virkning, udnytter Wessel til at gøre Grete mistænksom overfor Johan og resigneret overfor en tidligere forsmaaet tilbøder, hvorved forbilledets skeletmagre handling suppleres med en hel række scener, indtil Johan kommer og Grete vil giftes med det samme, hvad enten Johan er paaklædt til lejligheden eller ikke:

Men skal du blive min, jeg sværger, at du maa
som brudgom da i dag, om uden strømper, staa (II 4).

Hermed kunde stykket være forbi, altsaa efter anden akt, og bryllupet staa „idag“, selv om det maatte blive kærlighed uden strømper.

De spatierede ord i teksten findes ogsaa i Zarine, men er dér brugt om Stryanges saare velbegrundede troskabssed til hans konge, der tillige er hans svigerfader. Selv i Loranos mund er dette for groft og tyder langt snarere paa hastværkslaan fra K. u. str. end omvendt. (Zaïres fader kan jo kun ønske, at det brister snarest muligt mellem hende og Orosman). Wessel maatte da have læst noget op for sin husfælle, medens begge endnu var ved arbejdet.

¹ Muligvis ment som mindre uhyggelig end Othellos epilepsi. ² En fransk parodi, *Les enfants trouvés ou le sultan poli par l'amour*, oversattes paa dansk („De fundne børn“) og opførtes et par gange efter Zaïre, der saaledes af teatret selv udleveredes til parodi. (P. Hansen: Den danske skueplads I 256).

Ligesom i Zaïre sker katastrofen kun ved en aldeles upaakrævet indblanding af en underordnet person. Det parodiske træk, at det netop er den mest giftesyge part, hvis fortrolige bringer det hele i ulave, er direkte overtaget fra Zaïre, *mutatis mutandis*, idet det altsaa her er den kvindelige fortrolige, der henvender sig til elskeren (Wessels eget paafund) med det skæbnsvangre tyveraad uden elskerindens foranledning. Brudet paa handlingens enhed er parodisk skærpet ved denne afvigelse fra scenisk kutyme.

Ogsaa adskillige enkeltheder i K. u. str. røber forbilledet. Bl. a. kan sammenstilles:

I 2 Grete (til Mette, der anbefaler Mads)

Der dog endnu en ting for hovedet mig staar:
om jeg dig lyde vil, hvem staar mig inde for,
at Mads foragter ej den, ham har før foragtet?

II 1 Nérestan

*Seigneur, il est bien dur pour un cœur magnanime
d'attendre des secours de ceux qu'on mésestime:
leurs refus sont affreux.*

I 4 Grete (til Mads)

Seigneur!¹ Indgangen hid jeg vilde dig ej hindre;
thi af en mand, som du, jeg venter intet mindre
end smaa bebrejdelser, som gør os begge skam.

Mads

Enhver, som kender Mads, bør tænke saa om ham.

IV 2 Orosman (til Zaïre)

*Vous ne m'entendrez point, amant faible et jaloux,
en reproches honteux éclater contre vous.*

I 4 Mads

... min kniv var af sin skede,
min arm alt udstrakt var, jeg manglede ej mod;
dø var min fulde agt, flyd, raabte jeg, mit blod!
men ingen draabe flød.

V 8 Orosman

*Mais ces pleurs sont cruels et la mort va les suivre.
Plains Zaïre, plains moi, l'heure s'approche, ces pleurs
du sang qui va couler sont les avant-coureurs.*

(Il tire son poignard)

... Ah dieu! ce fer échappe de ma main.

¹ De stadige tiltaleformer i K. u. str. seigneur og madam viser, at forbilledet er en fransk original. Lodde bruger kun madam. I Zarine findes slet intet saadant.

I 4 Mads

... hvad heller nogen gejst tilbageholdt min arm.

III 4 Nérestan

Si ma religion ne retenait mon bras.

II 4 Grete (til Johan)

Forvovne som saa fræk tør uden strømper tale
om bryllup, ved du vel, jeg det ej vil forhale.

III 6 Orosman (til Zaïre)

... *l'ardeur qui m'anime*
*ne souffre plus, madame, aucun retardement*¹.

IV 1 Johan

Dyd du ene herske bør.

IV 2 Zaïre

Dieu ... tu veux commander seul
(Lodde:) du ene herske vil

IV 5 Johan

I græder, Grete?

Grete

Nej!

IV 2 Orosman

... *Zaïre, vous pleurez?*

¹ I Loddess oversættelse:

... min søde *elskøvs brand*
ey nogen længere forhaling taale kand.

Jfr. K. u. str. (originaludg. 1772) III 3:

Mads

Paa mit hertes skorsten brænder
en harpixes *elskøvs brand*

Wessel tager *brand* i konkret betydning og tilføjer *harpixes*, saa det flammende hjerte tænkes som en brændende harpixklump. Men da denne for rimets skyld skal være tændt i begge ender, har Wessel senere foretrukket det svagere billede af en harpixholdig fyrrepind og ved sidste textrevision indsat ændringen *harpixet* i rettelleslisten. Det oprindelige billede af en brændende harpixklump viser bedre, at ariens slutning:

Hver som røgen ser opstige,
tænke maa om ikke sige,
der er hedt hvor den kom fra

har Orosmans i sandhed flammende hjerte til inspirationsophav.

Zaïre

*Ah! seigneur! ah! du moins, gardez de jamais croire
que du rang d'un soudan je regrette la gloire*

V 7 Grete (til Mads)

Er der ej mere blod, hvorefter du kan tørste?

V 10 Nérestan (til Orosman)

Mais la soif de mon sang, qui toujours te dévore

· II 4 Johan (til Grete)

— — jeg mig tvungen ser
een dags opsættelse mig ikkun at udbede.

Zaïre

III 6 *Seigneur . . . souffrez que l'on diffère . . .*IV 2 *Demain, tous mes secrets vous seront révélés.*

Zaïres ytringer vexler i stykkets forløb 26 gange mellem hensynet til familiens religion og kærligheden til muselmanden, og hun bekvemmer sig kun til at gaa til daaben efter en 22 linjers tvivlsmonolog med vers som disse (V 3):

*Je sais que du sérail rien ne peut me tirer;
je voudrais des chrétiens voir l'heureuse contrée,
quitter ce lieu funeste à mon âme égarée;
et je sens qu'à l'instant, prompte à me démentir,
je fais des vœux secrets pour n'en jamais sortir,*

udmundende i det (velgrundede) haab, at det ikke vil være omsonst at forlige de modstaaende hensyn, og derfor sluttende med en urisikabel kristentalemaade, ligesom Johan kom til Madses kiste just da udi hans sjæl dyd førte regimente.

Voltaires æmnevalg: naar han endelig vilde skrive en kærligheds-tragedie, at lade det egentlige æmne være en konfessionel modsætning mellem de elskende, saa at publikumsønsket om deres lykke ledes mellem religiøs indifferentisme, er ikke usandsynligt den inderste grund til Wessels aabenbare aandsfrohed ved at give sit sværkalibrede skyts saa høj elevation. I Zaïre haves jo virkelig et tilfælde, hvor hjertets dragning til modsatte sider kun er et deklamationsnummer (anderledes med Nordal Bruns virkeligt sindsoprevne Stryange) og efter de af Voltaire selv tilrettelagte forudsætninger ikke kan være andet: fra vuggen indestængt i seraillet og opdraget i muhamedanismen har hun aldrig set en kristen præst; tilmed lidenskabeligt forelsket i en muhamedansk fyrste, der med endnu stærkere følelse tilbyder ægteskab, kan hun ikke blive alvorlig kristen blot efter ønske af en døende, aldrig før set fader, selv

om Voltaire har skrevet hans formaningsstale med blændende sprogkunst og fortrinlig eftergjort korsfareraand. Zaïres saaledes paaførte sjælekamp i ord er kun parodisk overdrevet i Johans affordrede tvivlsmonolog (hvor det religiøse nødvendigvis har maattet erstattes af det abstrakte dydsbegreb).

Zaïre vil altsaa ofre en dag paa daabssakramentet for „imorgen“ (se citatet fra IV 2) at gifte sig med muselmanen, hvis han vil, hvad hun haaber¹ (og tilskuerne har grund til at tro). Den kritiske tilskuer vil finde, at hun for den sags skyld kunde køre lige fra kirken til moskeen; opsættelsen har ingen alvorlig grund. Det synes at forudsætte et paa det etisk-religiøse rettet blik hos Wessel, at denne én dags opsættelse er parodisk grebet i K. u.str.; med parodisk overdrivelse har opsættelsen her overhovedet ingen grund. Har Johan ikke hvide strømper, kan han vel købe dem, medmindre det er søndag, men dette siges ikke. Opsættelsen svæver her saa fuldstændigt i luften, at det alene heraf ses, at den er direkte overtaget fra et parodieret forbillede, og søger man dette i litteraturen, finder man det ikke i Zarine, men i det af Wessel selv opgivne Zaïre.

Det bevislige forhold til Voltaires Zaïre dokumenterer højden af Wessels sigte som rettet ikke mod den franske tragedie som genre eller indenfor denne særlig mod det efterklassiske trin, og allermindst imod en hjemlig yngre debutant, men mod Europas største litterære navn, hædersoldingen i Fernay (dengang 78 aar), dog kun mod de i dette bestemte stykke fra hans yngre aar begaaede fejl mod den franske tragedies norm og niveau, mod ret kunststil og finere æstetisk smag. Den løse bygning og den frivole behandling af højere følelsesværdier parodieres i K. u. str. ved kalkering eller i friere og stærkere optrukken streg, men det er efterligning af Shakespeare og individuel tendens, der herved rammes, og begge er den franske tragedie som kunstart uvedkommende.

Ligesom fra Zaïre samler Wessel fra andre stykker allehaande forefundne stil- og smagssynder sammen til hilarotragisk (lystigtraurig) helhedsvirkning, bestandig saaledes, at det ikke er genren, der sigtes efter — og heller ikke vilde kunne rammes af et stykke, der forsætlig er et florilegium af stilløsheder —, men den enkelte fejl i det enkelte stykke og vel at mærke af forskellige genrer. Foruden den franske tragedie maa ogsaa det Ewald'ske sørgespil og tragikomedien holde for,

¹ Udtrykkelig sagt af hendes fortrolige Fatime efter drabet (V 10).

og det baade den Holbergske og den Bredalske. Fra Holbergs Melampe laanes vigtige kompositoriske led til supplerings af Zaïres: Gejstens befatning med et aandevednen ellers uvedkommende anliggende (paa-skynder ægteskab), tyveri af modeobjekt, besvimelser med eller uden grund m. m., fra Ewalds Rolf Krage de to anelser i én replik (I 1, men ganske rigtigt ikke følte paa samme dag, skønt det ser saaledes ud) og de mange dødsfald (6 lig liggende paa scenen under hele sidste optrin); da flere af disse skyldes fejltagelse, idet Rolfs kæmper tror at slaas for hans liv, skønt han ligger død paa scenen (det maa ikke være hævnkamp, da hævnen skal forbeholdes Viggo), er de i dramaturgisk forstand episodiske¹ (o: unødvendige, altsaa brud paa handlingens enhed) ligesom samtlige dødsfald i K. u. str., hvor de alle stikker sig uden nødvendighed. Især er det dog gaaet ud over den Bredalske saakaldte „lyriske tragikomedie“ Tronfølgen i Sidon, en prosatext med indlagte operaarier. Forsaavidt Bredal her har villet skabe en særlig genre, har K. u. str. undtagelsesvis sigte paa selve genre med den kuriøse betegnelse „lyrisk tragikomedie“. Wessels nærgaaende parodi paa Bredals aandløse arietexter understøtter sigtet mod den stilløse indblanding af operasang i tragikomediens vanskelige genre, hvis krav til psykologisk karakteristik henviser denne digtningsform til det reciterende skuespil.

Udover den parodiske overensstemmelse i konstruktive led og de deraf medførte eller iøvrigt i de konstruktive forbilleder forekommende verbale overensstemmelser med K. u. str. kan lighed i dette med ordbrugen i andre skuespil give mere eller mindre sandsynlig formodning om, at Wessel har husket et og andet fra læsning eller opførelse af disse, men meget faar man ikke ud heraf, naar intet i det paagældende stykkes bygning og dramatiske idé viser, at Wessel har haft dette bestemte stykke for øje. Johans ofte citerede „mit hjerte splittes ad“ (IV 1) har ingen nærmere parallel end Evas „hertet skilles ad“ i Ewalds Adam og Eva (I), men intet i K. u. str. peger ellers mod dette „drama-

¹ Udtrykket stammer, ligesom selve begrebet handlingens enhed, fra Aristoteles' poetik, hvis betydning i aandshistorien naturligvis ikke kan bestrides, fordi nutidens filologi har underkastet skriftet en lignende oprindelseskritik som bibelforskningen. De to andre enheder, tidens og stedets, er ikke aristoteliske, men først systematiserede af Boileau for at gøre tragedien mere til ordets kunst end dekorationsmalerens og maskinmesterens og mulliggøre illusion af virkelig levende menneskeliv for tilskuernes øjne ved at begrænse handlingens tænkte tidsforløb til det i denne henseende fornødne. I K. u. str., hvor alt skal være jo galere, jo bedre, brydes handlingens enhed fra først til sidst; om stedet gives ingen anvisning, da stykket ikke er skrevet for scenen.

tiske stykke“. Ordet lastværdig, fælles for Wessel og Brun, bruges ogsaa af Lodde (IV 3) om den samme person, som i den tragiske selvmordsscene har en afskyelig forbrydelse at sone. Fra hvilket stykke har Wessel taget det? Fra Zaïre med de mange konstruktive overensstemmelser med K. u. str., eller fra Zarine, hvorfra intet saadant er laant i K. u. str.¹ Men end ikke verbale overensstemmelser mellem Zarine og K. u. str. har nogen endnu dokumenteret i nævneværdigt omfang, end-sige præsteret det yderligere led i beviskæden, at de paagældende ord eller ordforbindelser kun kan være tagne fra Zarine. Den gamle regel, at overensstemmelse i fire paa hinanden følgende ord viser afhængighed, har N. M. Petersen et enkelt sted ment at kunne anvende, men han citerer Wessel galt efter hukommelsen (kun to almindelige ord er fælles)². Tilfældet nævnes, fordi det er typisk. Brun og Wessel har nemlig hver for sig benyttet Zaïre, Brun ordret, Wessel friere. Den blotte forekomst af samme almindelige ord, hvor meningen er ganske forskellig, giver naturligvis ikke parallel. At Grete snart udbryder „himmel, jord“, snart „himmel“, snart „jord“, har ingen lighed med, at Rhetea (i Zarine) beder jorden unde hende en grav (Vilh. Andersen II 554, der begge steder skriver „o jord“, citerer Wessel galt efter hukommelsen).

Endnu mindre foreligger parallel, hvor baade ord, mening og situation er forskellige. At Grete efter at have stukket sig siger, at Mads kan faa hendes haand nu (da det intet betyder): „Nu kan du tage den“, har ingen lighed med, at en person i Fastings „Hermione“ siger: „Stød til! igen-nembor mit hjerte! (blottende brystet) Dér har du det!“³ (efter Voltaires *Alzire* III 4: *Frappe . . . frappe . . . arrache-moi la vie! voilà mon cœur!*). Wessel var færdig med K. u. str. mindst 4—5 uger før udgaven af *Hermione* blev anmeldt i pressen (i det 19. ugenummer af *Badens kritiske journal*); det maa være udkommet, efter at Wessel havde lagt sidste haand paa K. u. str.

Falsk parallel er det endvidere, naar Johans tvivlraadighedsmonolog sammenstilles med Stryanges i Zarine. Det parodiske hos Wessel er, at Johan af mangel paa sand æresfølelse ikke mener noget med sine tvivls-ytringer, men dette rammer ikke Nordal Bruns Stryange, hvis anfægtelser efter Bruns tanke og formaal skal være den dybeste alvor med opbyggelig virkning som af en gejstlig formaningstale⁴. Derimod ram-

¹ Ordet forekommer i K. u. str. kun i Mettes replik V 7, der snarere sigter til Orosmans fejge mørkemord paa sin forelskede brud end til Stryange, der intet ondt har faaet gjort, og hvis heroiske tirade for selvmordet mat kopierer Orosmans ved kun at angaa indbildt hævn-drab. ² Den danske litteraturs historie² V 2 s. 245.

³ Citeret som formentlig parallel af Vilh. Andersen II 555. ⁴ Den meget unge Rosenstand-Goiske (og mange senere) har oversat denne væsensforskell.

mer mangelen paa alvorlig sjælekamp centret af Voltaires egen tanke i Zaire, og mangelen paa sand æresfølelse ytres overfor fordringen om tyveri paa samme maade i Melampe og K. u. str. (Leander: der passes for godt paa, Johan: det er for farligt). At Leander helt forsømmer den tvivlraadighedsmonolog, som Johan ogsaa kun præsterer paa anfordring, er højst sandsynligt inspirationskilden til Wessels skæmtsomme indfald.

Mere lønnende end i blinde at jage efter ordligheder allevegne — som ved almindelige ord ogsaa allevegne er at faa, men uden bevisbetydning — følges det princip at gaa de konstruktive forbilleder grundigt efter for snarest her at søge saadanne overensstemmelser i sammenhængende og karakteristiske ordforbindelser, der har betydning for den litteraturhistoriske forskning, og iøvrigt med muligste kongenialitet indleve sig i en opmærksom, kritisk og lunerig læsers reaktion overfor det direkte eller indirekte parodisk brugbare, stundom kun som udgangspunkt for en parodisk idé, saa at parodien viser noget, han har tænkt sig ved det læste, uden at dette i sig selv virker parodisk.

Saaledes det før nævnte sted af Ewalds Rolf Krage I 1:

Rude

Men endda slog mit hierte ikke saa højt . . . Jeg fandt (føjte) ikke den angst, jeg finder nu, førend da kæmperne med et blev tavse . . . Thi da fornåm jeg, at det gik for sig . . . Du saa, med hvilken urolighed jeg hvert øjeblik løb hen for at se . . . og stod rystende ved døren. Men jeg turde ikke lukke den op for at se . . . Da svulmede mit bryst saa højt, som det svulmer nu . . .

Disse to ængstelser, som Rudes fortrolige kalder „anelser“, angaar resp. Agners og Bjarkes død (sidstnævnte i stykkets forløb). Mellem disse begivenheder har Bjarke, Agners banemand, været i Sverige og dræbt Adils (som omtalt i Ewalds indledning om sagnstoffet). Det skulde man jo ikke tro, naar man læser det citerede stykke om Agners tvekamp, der synes sket for faa timer siden. Læseren kan da ræsonnere, at mellem to anelser paa samme dag vil der som regel ikke være tid til erfaringsbevis for den førstes rigtighed, saa at den sidstes teatraliske virkning som troværdigt forvarsel gaar tabt. Selv om en saadan kritisk anmærkning ikke er meget værd, er det vel en ræsonnements-inspiration af denne lunt-nøgterne art, der har fremkaldt Mettes indskriden (V 4):

Hvor har du hørt, hvor læst,
at en heltinde var af anelser indblæst
to gange paa een dag?

I Melampe maa en gejst gribe ind og formane to forskruede mode-dukker, der rives om en moppe, til at holde fred og gifte sig med deres elskere uden videre vrøvl om den moppe. Da det ikke nytter og det heller ikke hjælper, at moppen aflives, kommer gejsten igen og fordrer nu uopholdeligt ægteskab, truende med ellers at komme tredje gang igen. Men kun den ene, hvis elsker efter hendes forlangende havde stjaalet moppen, lader sig skræmme til bryllup „idag“, den bestjaalne derimod forlanger sørgeaar for moppens død. Nu skulde gejsten jo, som bebudet, komme igen tredje gang med den yderste trusel til den halstarrige:

Du aldrig bliver gift, hvis det i dag ej sker!

Begrebet sørgeaar for en skødehund fremkalder ganske naturligt denne læserreaktion. Den berømte gejst-replik i K. u. str. har vel sin oprindelse fra en saadan ræsonnements-inspiration og er vel den først tænkte og skrevne linje i udformningen af parodien, som fra Zaïre overtog „bryllup i dag“, men maatte have noget at motivere det med. Det fælles tyverimotiv, netop saaledes begge steder, at tyveri af et modeobjekt har en vis forbindelse med ægteskabsudsigter, viser et saa nært forhold — ikke mindst ved at begge tyve ikke selv har nogen æresbetænkelighed mod at stjæle —, at Melampe aabenbart næst efter Zaïre er Wessels nærmeste inspirationskilde. Dette gælder ogsaa besvimmelserne. Da gejsten i Melampe første gang viser sig, nemlig for den bestjaalne (Philocyne, betyder hundemor), siger hun:

Mit legem blir til is, og blodet stille staar
(Hun sætter sig i en lænestol)

Hun hører dog gejstens formaning og staar derefter op og erklærer sig rede til forsoning:

Jeg fnyser nys af hævn, nu sukker efter fred,
min vrede er omvendt til lutter kærlighed.
(Hun sætter sig i stolen igen og ligesom falder i afmægtighed).

Men da søsteren Lucilia kommer med den stjaalne moppe paa armen og triumferer over sin sejr, springer Philocyne rasende op og holder en flammende furietales. Her maa afmægtigheden spilles som en paabegyndt besvimmelse, der afbrydes af Lucilias triumftale. Besvimmelsen ved gejstens tilsynekomst opsættes altsaa, til begge har talt, og da den endelig indtræder (som om hun spurgte sig selv: hvad skal jeg gøre

nu, besvime eller ej?) afbrydes hun ganske som Grete af forstyrrende pølsesnak. Atter her haves øjensynlig en *rèsonnements-inspiration*, der dog ligger den egentlige parodi meget nær.

Hvor opmærksomt Wessel har læst sine konstruktive forlæg, kan endnu belyses ved et eksempel fra Rolf Krage (IV 10). Signe siger til Alulde (Rudes før omtalte fortrolige): „Hvorledes kan den være en forræder, som elsker dig?“ Hun mener, at Viggo som trolovet med kongens tro søsters fortrolige ikke kan mistænkes for forræderi, men denne prosaiske (og kakofoniske) præcision i udtrykket har Ewald undgaaet ved at gøre sit prosasprog poetisk i kvindemund. Men det lyder som en kompliment: den der elsker dig, kan ikke have en lav karakter. Altsaa siger Grete: Johan som elsker mig, kan ej strafværdig være (II 4), komplimenterende sig selv.

Endnu finere opererer Wessels genius paa fri haand. Da Jesper meddeler Mads sin mistanke om, at Johan har stjaalet strømperne, nægter Mads med højttalende ædelmod at mistænke sin rival for en saa lav handling og varierer i flere repliker udtrykket for sit højsind. Jesper lader da, som han gaar ind paa hans ædle tænkemaade og kun ønsker ved eftersyn af Mads' kiste at bevise, at Mads har ret, hvorpaa eftersynet sker med modsat resultat. Virkelig heroisme vilde ikke lade sig en ædel holdning fraliste ved smiger.¹

Johan v. Ehrenpreis synes at have lagt sig efter den anden schlesiske digterskoles smagsnydelser:²

¹ Jesper siger:

Taal idetmindste, Mads, at jeg udi din kiste
min tvivl maa opløst faa.

Han mener: opløst i intet. Vilh. Andersen (II 554) vil rette til „oplyst“ for at faa Zarines ordbrug anbragt. Men herved gaar pointen tabt. Jfr. virkningen af en fortroligs smiger Zaïre IV 5. ² Omstændeligt udmalede, men matvirkende lignelser forekommer især hos visse herhenhørende forfattere. Fra 7de bind (1727) af samlingen af Hoffmannswaldaus og andres digte citeres følgende i Bodmers udgave af Breitingers *Vom gebrauche der gleichnisse* (Zürich 1740) s. 233: Tre drenge siger (i kor) ved faderens grav:

Wie, wenn zur frühlings-zeit die schmückende natur
auf einer weit gedehnt und bunten garten-flur
mit allem vorbedacht auch eine rose setzet,
die durch geruch und saft die bienen oft ergötzet,
wenn sie aus selbiger ihr süßes honig ziehn,
bald voll gesaugt davon zu ihrem stocke fliehn,
bald aber ausgeleert und hungrig wieder kommen,
ein rauher wind indesz die blume weggenommen,

Selv elskov os, madam, en bane skal berede,
 selv plantede han dér de roser, vi betræde —
 ved roserne forstaa elskovs henrykkelser,
 spørg saa ej, om de staa hinanden ganske nær.
 De stærke farvers skin tilsidst vort syn formørke,
 men derimod paa grønt vort øje samler styrke,
 det vidste elskovs gud og rum lod aabent staa
 imellem roserne, at stilte længsler maa
 den afstand fylde op med eviggrønne blade.

Eviggrønne blade paa rosenbuske, som dér, hvor de elskende skal træde, er plantede (og altsaa er dem i vejen i stedet for, at denne skulde være rosenstrøet), fordi baade løvet og blomsterne skal bruges til allegorisk udmaling af forventningen om elskovens praxis med passende hygiejniske tidsmellemlum, den hele tankebevægelse saa anstrengt, at parentetisk pegepind behøyes — højere kan ingen naa i parodisk digtkunst. I poesi stormer elskeren til den elskedes favn uden at svække hendes forventning ved forbehold. At Johans sprogbloster gør Grete tavs, er en af stykkets diskrete finheder. Johan var kommet for skade at anbringe afstanden (mellem roserne) i sidste linje som allegoriens pointe. Det er en underordnet person, som herefter først kommer til mæle. Da Grete har faaet tænkt over, hvad hun skal svare Johan, giver hun ham æstetisk bifald, men opsætter det reale, til hun faar grund til at forestille sig, at afstandene ikke faar noget væsentligt at betyde (i hvert fald ikke, at de vil vare evigt, hvad udgavernes skrivemaade „evig grønne blade“ lidt betænkeligt kunde antyde):

Jeg først for alvor knejser,
 naar jeg af mange smaa, men kække Ehrenpreiser
 kun forestiller mig, hvor jeg omringes skal.

Johans skøntale ved gensynet med Grete:

Mig timer synes aar, og øjeblik som dage,
 indtil jeg bliver din og du min ægtemage¹

ihr murmelndes getön ein kläglich grab-lied singt
 und die betrübte post dem gantzen garten bringt,
 so höret man von uns nur bange klage-lieder:
 es sincket uns mit ihm fast alle wohlfahrt nieder.

Om en bi, der søger tilbage til den samme blomst, som den allerede har taget honning fra, lægger en misbilligende tone i sin summen, naar blomsten er væk, maa specialkyndige afgøre. Men det er dette ene sammenligningspunkt, som alle de mange ord munder ud i!

¹ Vilh. Andersen II 546, der roser dette verspar som „veltalenhed“ med „epigrammets fynd“, giver sidste linje en form, der ikke findes i nogen udgave. Først efter selv at have begaaet samme spontane fejl er jeg ved at efterse udgaverne bleven opmærksom paa den nedenfor paapegede parodiske pointe.

ser ret pæn ud, men prøver man at lade Romeo sige det samme til Julie, vil man opdage, at tanken paa den lovformelige ægteforening ikke just er følelsens umiddelbare udtryk, og at der ikke er komma efter din; ordet staar altsaa ikke substantivisk. Der skal ikke gøres pause med dvælende mimik og øm gestus. Det er den grammatiske symmetri, Johan finder poetisk. Diktionen skal vise begge ejestedords attributive stilling, begge altsaa ubetonede.

Det er en bevidst kunstner, der har ført disse parodiske vers i pennen og tildels naaet virkningen ved ganske smaa midler¹. Bemærk stillingen af min! Dette jeg'ets besiddelsesord skulde jo have følelsens førsteplads i en stilren sætning, og naturligvis substantivisk stilling:

indtil du bliver *min* — og jeg din stolte mage!

I stedet er min gemt hen i en klangløs parentes, der kun siges for den formelle symmetris skyld:

indtil jeg bliver din — og du min — ægtemage.

Saa fin parodisk sprogtakt rejser det spørgsmaal, om vi her har at gøre med en intellektuel specialitet, et med sky for det ægte og varme udtryk forbundet anlæg for at vende alting om til karikatur. Jo elegantere Wessels verskunst og jo mere gennemtænkt hans sproglid ofres (i rosenbusk-allegorien) paa en parodisk floskel², des mere maa man spørge, om han da ikke selv følte, at en kunstform, som han saa fuldentt mestrede, maatte være ham kær som hans digtnings sjæl og vilde komme bedst til sin ret i en højere opgave. Eller følte han ikke evne hertil? Hans alvorlige digt over det beskedne emne „nøjsomhed“ inde-

¹ Et klassisk eksempel er virkningen af bogstavet t i Gretes forskrækkede udbrud, da Johan stikker sig:

Aa bitter knøe, han dør!
han hjertet har i brystet!

Hun gik nemlig ud fra, at det sad i buxerne, som det følgende i repliken viser. Levin, der ikke begriber finessen og skriver hjerte (efter udgaven 1787), er højst fortørnet over, at Boye har genoptaget Wessels eget t (i originaludgaven 1772).

² At denne er parodisk ment, fremgaar formelt af, at den hele scene spøger med Breitingers fordring til lignelsers brug i tragedier: at de talende maa være i rolig sindsstemning for at kunne forme deres tale i udmalende billedsprog. Grete véd at opfylde den faglige æstetiks fordring:

Da endnu et kvarter vi kunne her forhale,
saa lad os vekselsvis vort haab, vor fryd afmale.

Johan er dog af en vis aarsag ikke saa rolig, som situationen fordrer, saa at billedsproget slaar fejl. (Jfr. Breitinger anf. skr., især s. 203 f.).

holder dog passager, som en Talma ikke kunde ønske sig bedre tilrettelagt for det store foredrag.

Virkelig har vi Wessels eget ord for, at han engang har paatænkt at skrive et sørgespil. Han har selv sagt det til Rahbek, der satte stor pris paa den franske tragedie og netop med henvisning til Wessels alvorlige digte i alexandrinske vers beklager, at hans sørgespil ikke blev skrevet, idet det nemlig „af en mægtig mand fraraadedes paa grund af hoffets daværende individuelle smag.“¹

Man studser over denne motivering. Allerede i oktober 1771 havde skuespildirektør Bredal som underdirektør under operachefen kapelmester Sarti, der havde teatret i entreprise i kontraktforhold til den kongelige partikulærkasse, offentlig opfordret til at skrive hovedstykker, særlig tragedier, og lovet forfattere, hvis stykker antoges og blot kunde gaa tre gange, hele tredje forestillingsaftens indtægt. Dette honorartilbud fremkaldte „Zarine“, som derefter i 20 Aar holdt sig paa repertoiret uden modindflydelse fra hoffets side, og forud for Bredals opfordring havde den unge Chr. VII ladet Zaire opføre ved hoffet og selv spillet Orosman. En individuel smag ved hoffet til ugunst for sørgespil i almindelighed synes ingen „mægtig mand“ at have kunnet antage, endsiige mene at kunne indlade sig paa at fraraade at skrive sørgespil, naar der fra rette vedkommende forelaa opfordring til at skrive dem.

Udtrykket „hoffets daværende individuelle smag“ henviser til sørgespilplanens tidspunkt, ikke til samtalen, som ikke engang giver et relativt holdepunkt til bestemmelse af sørgespilplanens tidspunkt. Rahbek mindes kun tre gange at have truffet Wessel personlig, nemlig i aarene 1780—85, men kun den sidste samtale, faa maaneder før Wessels død, synes efter de oplyste omstændigheder egnet til en fortrolig meddelelse som den omtalte². Allerede en halv snes aar tidligere var Wessels produktion slaaet ind paa andre baner, og hans forhold i denne sidste periode var i det hele saadanne, tildels begrundet i langvarig pinefuld sygdom, at man ikke ret kan tænke sig, at han skulde føle friske sjæls- og aandskræfter til en saa fordrende opgave som en tragedie. Til bestemmelse af tragedieplanens tidspunkt kan ingen sandsynligere formodning fremsættes, end at den produktionslyst, som Bredals rundelige honorartilbud fremkaldte ogsaa hos Wessel, og hvis eneste kendte frugt blev

¹ Rahbek anf. skr. 1799 XLVIII, 1817 XXXVII. ² Rahbek; Erindringer af mit liv I 1824 s. 318; samme i Dansk digtekunst under Chr. VII, I (1828) s. 296 note.

hans beskedne privatmoro med løjerne i K. u. str. — hvormed han ikke selv mente at turde forbinde nogen tanke om digterløn —, oprindelig drejede sig om et digterværk, der kunde tilfredsstille hans fordringer til sin genius og lønne hans umage. Men der maa have været noget i hans tragedieplan, som han selv havde betænkelighed ved, saa at han — som hans naturel var — for ikke at udsætte sig for at have forgæves digtermøje har søgt en vis sondering underhaanden. Det er jo nemlig saaledes, den mægtige mands advarsel maa tænkes fremkommen, alt-saa ikke som almindelig advarsel mod at skrive sørgespil, men mod en bestemt ham forelagt sørgespilplan, hvad grunden saa har været til, at Wessel ikke raadspurgte en litterær personlighed, men en myndigheds-person, og hvad grund denne kan have haft til at henvise til individuelle forhold ved hoffet¹.

Wessels husfælle og landsmand Nordal Brun arbejdede dengang paa Zarine, hvoraf han ikke ventede sig hoffets gunst². Vi skylder Rahbek den eneste udtrykkelige efterretning fra samtiden om, at man forklarede Zarine om hoffet 1771³. Ogsaa uden denne oplysning er det selvklaart, at en tragedieperson, hvis navn Stryange ikke alene havde alle tre begyndelseskonsonanter fælles med Struensees, men i den franske stofkildes skrivemaade *Stryangée* kom fransktalende selskabskredses udtale af Struensees navn saa nær, at der kun ved distinkt udtale hørtes forskel, nødvendigvis maatte behandles af digteren med tanke paa, at publikum vilde opfatte navneligheden og vejre sensation, saa meget mere som kildestoffet netop handlede om en sin konge nærstaaende persons utilladelige kærlighed til en dronning, og Struensees forhold til landets dronning var almindeligt samtaleemne, efter at dronningen i Juli 1771 havde bragt en datter til verden. Er det hint

¹ Hvis det er Wessels senere velynder *Vilh. Bornemann*, i 1771 politidirektør (ansat af Struensee), som W. allerede da har haft adgang til, har han kunnet forudsætte litterær interesse hos sin raadgiver. B. havde i 1763 udgivet en versificeret oversættelse af Corneilles tragedie *Polyeucte*. ² Rahbek og Nyerup: *Dansk digtekunst* under Chr. VII, I (1828) s. 174 f. ³ Danske tilskuer 1791 S. 131. Rahbek, der for sit vedkommende afviser forklaringen som „udtydnings raseri“, har brug for at værgе sig selv mod nøgletydning af hans anonyme artikler; iøvrigt maa hans varme forsvar for Struensee (Erindringer I 83 ff.) tages i betragtning, ligesaa, at han i *Dansk digtekunst* und. Chr. VII (I 319), modsigende sin medudgiver Nyerups opfattelse af et digt af Brun, hævder dennes uvilje mod Struensee som ubestridelig og alene lader henstaa, om Brun herved bevidst eller ubevidst paavirkedes af, at han havde maattet fratræde en lønnet stilling som ukvalificeret, fordi han ikke kunde affatte embedsskrivelser paa tysk.

kildestof, som Wessel ogsaa — i saa fald vel først — har faaet øje paa som tragedieemne og med sit franske øre opfattet navneligheden, har han haft grund til at søge at komme under vejr med, hvor meget der positivt vidstes om forholdene herhjemme; en sleben henvisning til hoffets „individuelle smag“ har da for ham været *sat sapienti*.

Den uden denne forklaring aldeles gaadefulde — hidtil af ingen paaagtede, endsige drøftede — udtalelse af Wessel om hans tragedieplans stranding har en særlig betydning, som forstærkes, hvis den her formodede forklaring er rigtig. Det berører opfattelsen af Wessels karakter, om han efter at have ladet sin tragedieplan falde af hensyn til hoffet — og vel næppe uden mistvivl om egen evne undladt at søge andet stof — har villet latterliggøre en andens modigt gennemførte løsning af en i samme henseende risikabel opgave, især da, naar det netop var den samme opgave, hvis farer Wessel var meget tilbage for. Det maa da paany fremholdes, at alle konstruktive led i K. u. str. henpeger paa andre forbilleder end Zarine; det er et utilladeligt brud paa hovedreglen for saavel historisk som litteraturhistorisk arbejde, at man — som alle siden Boye har gjort — tilsidesætter den autentiske udtalelse fra Wessel selv (at det er Voltaires Zaïre der er paaagtet) til fordel for subjektive udtalelser af personer, der sammenlignede Zarine og K. u. str., fordi der var et halvt aar mellem udgaverne, og ikke vidste, at K. u. str. var skrevet længe før det udkom¹.

Zarine staar i litteraturhistorien som det første forsøg paa at indføre den klassiske franske tragediestil i den dansk-norske fælleslitteratur. Intet menneske havde noget at indvende mod denne litterære plan, Wessel allermindst, og endnu 1790 skriver en pennens mand som P. A. Heiberg: „At man i vores sprog kan skrive fortræffelige skuespil paa rimede vers, det har en Nordahl Brun, en Wessel og Ewald bevist.“²

¹ K. u. str. udkom sept. 1772, men var færdigt før det norske selskabs stiftelse 14. april. Hvornaar det er paabegyndt, er intetsteds faktisk oplyst (foregivne fakta, der kun bygger paa formodning eller er afskrevne efter andre, forbigaas). Zarine averteredes til opførelse 17. februar s. a. og udkom med denne dato paa titelbladet; stykket maa være skrevet og indleveret for Struensees arrestation 17. januar; det er altsaa ikke skrevet om foraaaret, som Vilh. Andersen siger (II 554). Naar Levin erkender (fortale LXXIII), at „Wessel selv har ganske vist manglet enhver hensigt at angribe enten Zarine eller den franske tragedie med sin parodi, hvis hele, af fransk aand gennemduftede foredrag bedst viser digterens kærlighed til den franske tragedie“, kunde han have sparet sig at fortælle, at Zarine „vakte paa engang Wessels muse“ (s. XXVIII), hvormed hverken han eller nogen anden véd noget.

² Rigsdalersedlens hændelser nr. 15 (kap. 48).

Sammenstillingen af disse navne er oplysende. Saaledes dømte samtidens intellektuelle. Først revolutionens ganske forandrede tidsaand og den romantiske digtnings kraftige tidsstrømning bortskyllede grunden under baade den klassiske og den efterklassiske franske tragedie og de hjemlige efterligninger. Zarine gik sidste gang 1791.

Større betydning end ved efterligning af en fremmed, snart efter forældet litterær kunstform har Zarine som tidshistorisk dokument. I denne henseende har stykket varig interesse uafhængig af dets litterære værd, der i denne forbindelse kun forsaavidt kommer i betragtning, som stykkets evne til at paavirke opinionen maatte bero paa dets kvalitet som aandsfrembringelse efter samtidens dom. Denne hævede stykket saa højt over ethvert begreb af skandalelitteratur, at det overhovedet ikke er til at se i samtidens kritik, at aktualitetssigtet er blevet opfattet. Ja da skuespilleren Rose d. 23. april¹ ændrede sin spillemaade som Stryange, idet han i stedet for tragediens sindsoprevne og selvanklagende udenomselsker gav en opblæst og stolt tyrann med sparkende gang, gørende sig bred med armen i siden, angreb Rosenstand-Goiske ham derfor: en skuespiller bør ikke forandre rollekarakteren, men engang for alle gennemtænke den og derefter fastholde den. To dage efter Roses optræden som Stryangsée² faldt dommen over Struensee, næppe upaavirket af Zarines replik:

vanære dronninger, misbruge kongens naade —
nej slig forbrydelse forsones kun ved blod.

I 170 aar, efter at Zarine blev skrevet, er det ikke faldet nogen ind at undersøge kildestoffet til paavisning af den tidshistoriske betydning af Bruns bearbejdelse eller blot for at danne sig en selvstændig dom om Nordal Bruns digterevne; hverken kompositionen eller karaktertegningen kan bedømmes, naar man ikke véd, hvad han har haft at bygge paa. Det er da paa tide, at kildestoffet kommer frem. Det fandtes i uddrag i Ove Guldbergs Verdens historie I, 2, 686, hvor fodnoten henviser til Diodorus Siculus 2, 34 og til et fransk skrift, der var at faa i Suhms for nordmænd særlig velvilligt aabnede bibliotek: (i datidens franske ortografi) *Memoires de litterature, tirez des registres de l'academie royale des inscriptions et belles-lettres* II (Amsterdam 1731), s. 83—103:

¹ Datoen efter dramat. journal. ² „Alt hvad der vil være fornemt, taler fransk eller tysk, læser fransk eller tysk. Fransk og tysk høres i alle selskaber“. Minerva 1786 I s. 253.

*Histoire de Zarine et de Stryangée, par M. Boivin l'Aîné*¹. Da Diodor intet indeholder om Stryange og kun er hjemmel for navneformen Zarine og for hendes regentegenskaber i krig og fred², har Boivin været Bruns hovedkilde og nævnes af ham i fortalen.

Boivin har benyttet den lærde Henri de Valois' udgave af den bevarerede rest af den græske kejser Konstantinos Porphyrogennetos' (912—59) samling af historiske eksempler paa forskellige menneskelige egenskaber og foretagender; under realgruppen „om dyden“ findes bl. a. en afskrift af et fragment af grækeren Ktesias' senere tabte skrift om perserrigets historie; fragmentet er skrevet af peripatetikerens Nikolaos Damascenus (paa Kristi tid). Foruden denne hovedkilde har Henri de Valois citeret andre fragmenter af Ktesias, men har i et vigtigt punkt foretrukket Herodot. Af denne grund véd Brun ikke, at Ktesias efter den af Valois citerede beretning om, at Stryange paa hærtog indhentede den saarede Zarine og rev hende af hesten, men paa hendes bøn frigav hende, slaaet af hendes skønhed, videre fortæller, at Stryange selv senere blev fanget af hendes mand, Sakerkongen Marmares, og dømt til døden, saa at Zarine maatte lade sin kongelige ægteherre dræbe for at kunne gengælde sin fjendes højmodighed³. I stedet vil Valois forstaa Herodots beretning (I 106), at Mederkongen Kyaxares ved et gæstebud for „de fleste“ af sine sakiske overherrer drak dem fulde og slog dem ihjel og derved befriede Medien for Sakernes voldsherredømme, som om Sakerkongen dræbtes ved denne lejlighed, hvad Herodot ikke siger. Men dette er altsaa Bruns grundlag, hvad Zarines mand angaar; han omtaler ham slet ikke og er gaaet glip af et højst romantisk træk af heltindens forhistorie.

Fra Boivin har Brun endvidere kvindenavnet Nitokris, Kyaxares' datter, senere gift med kong Nebukadnezar.

Hovedkilden, Nikolaos Damascenus, findes hos Boivin kun i hans egen oversættelse fra græsk. Her oversættes efter den græske tekst i *Fragm. hist. Graec.*

Efter Marmares mord gav Stryangaios efter for en kærlighed til Zarinaia, som han længe i tavshed havde baaret, og hun ogsaa til ham. Og da han kommer nær til byen Rhoxanake, hvor Sakernes kongeborg var, kom Zarinaia ham i møde; med dvælende blik og stor glæde rakte

¹ Exemplaret, med Suhms egenhændige ejernavn, nu i kgl. bibliotek. ² Diodor 2. bog 2. kapitel, som Vilh. Andersen (II 557) opgiver som eneste stofkilde, indeholder overhovedet intet herhenhørende. ³ Herom se C. Müller: *Fragmenta historicorum Graecorum III* (Paris 1849) s. 364.

hun ham haanden til velkomst og kyssede ham i alles paasyn; hun steg over i hans vogn, og under samtale kom de til kongeborgen. Zarinaia beværtede ogsaa hans medfølgende hær paa det prægtigste. Derefter fik Stryngaios sit kvarter anvist og gik med halvkvalte sukke over sin lidenskab for Zarinaia. Og da han ikke kan holde det ud, meddeler han sig til den troeste af de gildinger, der var i hans følge. Denne søgte at sætte mod i ham og opfordrede ham til at kaste den megen betænkelighed fra sig og sige det til Zarinaia selv. Og han fulgte raadet, sprang op og begav sig til hende. Med glæde lod hun ham komme ind, og efter mange gange at have været ved at sige det og sukket og skiftet farve tog han alligevel mod til sig og sagde til hende, at han paa grund af en ubetvingelig lidenskab brændte af længsel efter hende. Men hun gav i meget venlig tone afslag og sagde, at baade hun selv vilde faa skam og fortræd deraf og han endnu større skam og fortræd, da han til hustru havde Astibares¹ datter Rhoiteia, som hun hørte var meget smukkere end baade hun selv og mange andre kvinder. Han burde da ikke alene overfor fjender vise sig som en mand, men ogsaa overfor saadanne ting, naar hans sjæl anfægtedes deraf, og ikke for en kortvarig glædes skyld, som han ogsaa kunde have af friller, bringe sig for den lange tid i vanskeligheder, naar Rhoiteia fik det at vide. Dette maatte han altsaa opgive, sagde hun, og bede om noget andet; der var intet, som han ikke kunde opnaa af hende. Da hun havde sagt dette, sad han længe stille, kysser hende saa igen og gaar, og var nu mere nedslaaet og klagede sin nød for gildingen. Omsider skrev han noget paa skriveskind og tog ed af gildingen, at naar han havde taget sig af dage, maatte gildingen intet sige, før han havde givet Zarinaia brevet. Skrevet var: Stryngaios siger Zarinaia følgende: Jeg har frelst dig og er aarsag til de goder, du nu nyder, men du har dræbt mig og gjort mig unyttig til alt. Hvis du har haft ret i at handle saaledes, saa gid du maa faa alt godt og være lykkelig; hvis ikke, saa gid du maa staa det samme igennem som jeg, thi det er dig selv, der har opfordret mig dertil.“ Efter at have skrevet dette lægger han det under sin hovedpude, og for at gaa til Hades som en mand forlanger han sit sværd. Gildingen . . . (mere haves ikke).

En mandig krigers, tillige fin og ridderlig hofmands saa lidende forælskelse i en anstandsskønhed af charmerende personlighed, at han finder sig unyttig til alt, naar han ikke kan have hende ved sin side i sin høje stillings livsudfoldelse, og denne følelses uforligelighed med et allerede knyttet, hans stilling betingende baand til det regerende fyrstehus, endelig selvmordet (af Werthersk motiv i Asiens oldtid!²) —

¹ Menes identisk med Kyaxares. ² Wessel synes at have haft sin Wertherperiode. Digtet „Elegie“ (Boye s. 281 f.), hvis affattelsestid er ukendt, tryktes 1778 i Adresseavisen og omtaltes til Rahbek (udg. 1799 fortale LI) af „en af Wessels ungdomsvenner“, der kun huskede linjerne:

Hør vor Catull, hvor sand, hvor sød:
„Den skælver for sin piges vrede,
der ikke skælver for sin død“.

ikke uden grund siger Boivin: *Ce sujet semble fait exprès pour être la matière d'une tragédie et je ne doute point que quelque excellent poëte n'en soit tenté. Tout y est illustre. Les principaux personnages sont des rois et des héros de l'antiquité. L'exemple d'un amant qui se tue sur un refus est un événement singulier, autant rare dans l'exécution que fréquent en la bouche des amants vulgaires . . .*

Teatret raadede over passende kræfter til hovedrollerne: Chr. Pauli Rose, verdensmandstype (Orosman i Zaïre), i fuld ydekraft (49 aar), og jfr. Charlotte Elisabeth Amalie Böttger (34 aar), charmerende lige fra ingenue-sødmen (Zaïre) til det bevidste behag, kunde fuldtud illudere som kildestoffets Stryange og Zarine, men for at gøre deres kærlighed yderligere sympatetisk og sikre den tragiske slutnings gribende virkning maatte Stryanges hustru, kongedatteren Rhetea, der i kildestoffet mangler ethvert personlighedspræg, i stykket vise en karakter og et væsen, der gjorde forstaaeligt, at Stryange først overfor Zarine mødte den store kærlighed; det laa nær at lade hustruens højere byrd præge hendes holdning overfor manden.

Ganske modsat har Brun, for under gennemskuelig form at holde aandens og sædelærens dommedag over de forsimplede forhold ved hoffet, fremfor alt villet afværge, at Stryange fik publikums medfølelse i sin kærlighed til Zarine. Hendes rolle i stykket fordrer „majestætisk mine“ og spilledes med kold anstand og formel diktion (udhævende cæsur og rim); Rhetea derimod er, langt fra prinsessestolthed, rent menneskelig og kvindelig, en kærlighedsfuld hustru og et fint menneske. Endnu i sin høje alder husker Rahbek de medlidende taarer, mad. Knudsens spil afløkkede tilskuerne. Med aabenbar symbolik blev ægtehustruen den kvindelige hovedskikkelse i dette drama om illegitim elskov.

Han kunde ikke sige, hvor det var trykt, og Rahbek fandt det først længe senere. Levin har uden grund udeladt det. Citatet af Catull betyder, at Wessel vilde have udfordret sin rival, hvis han ikke havde frygtet sin elskedes vrede mere end udsigten til at dø; foran staar nemlig:

Du veed, jeg hævnens stolte gave
til dig alene ofrede.

Du veed = du maa vide (*tu sais*).

I originaludgaven af K. u. str. (I 2) staar med samme betydning (her overlegent docerende):

Du veed, din tale kun enfoldighed har røbet.

I rettelseslisten er det ændret, formentlig som udansk. Citatet af Catull er løst indsat af Jørg. Vibe i velkomstdigtet til nyoptagne brødre i norske selskab (Boye LXI f.).

Som om yderligere pegepind behøvedes, er Stryange offer for saa bitre og indtil raseri voldsomme selvanklager, som af et godt hjærte kunde ønskes at tortere en vis drønningeelsker i kongens København. Bruns i fortalen vedkendte sigte, at gøre Stryanges misfornøjeth med sig selv og sin utilladelige kærlighed, præger Stryanges repliker fra først til sidst. Saa monoton selvfördømmelse hos en udenomselsker har litteraturen næppe mage til. Men alt herhenhørende har ingensomhelst hjemmel eller blot antydning i kilderne. I strid med stofkilden lader Brun fremdeles Zarine være uvidende om, at Stryange er gift, og gør sig det derved muligt at lade Stryange begaa den lavhed at fortie sit ægteskab overfor Zarine, og da hun af politisk klogskab stiller den betingelse for deres forening, at Kyaxares' samtykke skal indhentes, indlader han sig paa uværdige udflugter.

For at skaffe mere handling har Brun tildigtet en mandsfigur Lorano som Stryanges næstkommanderende og fortrolige, en Jago-skikkelse med det selviske motiv at bringe Stryange i ulykke for selv at faa hans stilling og hustru. Han puster til Stryanges lidenskab for Zarine for at faa ham kompromitteret overfor Kyaxares og søger at bilde ham ind, at Rhetea er ham utro; ved tilsidst at foregive, at Rhetea er død, narrer han Stryange til at aflive sig, hvilket naturligvis ikke gør dennes endeligt tragisk. Ægtehustruens rørende klage maa slutte stykket.

Tendensen i Bruns omdigtning og supplerings af kildestoffet, med helt selvstændig komposition, medførte æstetiske svagheder i karaktertegningen, som samtidens kritik ved rent litterær bedømmelse ikke kunde forbigaa. Sproget er mere flydende end i Loddess oversættelse af Zaire, men røbede dog ogsaa for datidens øre debutanten.

Nu kan stykket kun læses¹ som tidshistorisk dokument med ligningen

¹ Den eneste replik, der nu fanger øjet, forekommer i følgende forbindelse:

Stryange

Jeg kan fortvivlelsen ej mer i hjertet bære,
den bryder voldsom ud, hør nu din mand og skælv;
jeg hader dyd og dig og guder og mig selv! (gaar)

Rhetea

Hvor er jeg? . . . Ak himmel, jeg fortvivler!

Sammenlign Zaire V 7:

Orosman (til sin fortrolige)

*Laisse-moi seul, te dis-je, à ma fureur extrême,
je hais le monde entier, je m'abhorre moi-même*
(den fortrolige gaar)

Où suis-je? o ciel, où suis-je? où porté-je mes vœux?

Stryange (Stryangée) = (Stryangsée) Struensee, men bør da læses i helhed og uden forbindelse med Wessels Kærlighed uden strømper, hvormed det intet har at gøre. Latterliggørelse af Zarine efter den overordentlige opsigt og det almindelige bifald, det vakte paa grund af dets modige hentydninger, kunde kun ske — og opfattes — som demonstration mod stykkets tendens. Men Wessel skrev jo slet ikke K. u. str. for offentligheden. Atter maa det indskærpes, at alle konstruktive led i K. u. str. viser, at det er ganske andre ting end Zarine, Wessel har haft liggende for sig eller haft i tankerne fra læsning eller teaterindtryk.

Noget kan tyde paa, at Wessel efter tragedieplanens opgivelse har søgt anden udvej til at indvinde digterløn, nemlig ved at skrive en tragikomedie. I subskriptionsindbydelsen forud for udgivelsen af K. u. str. (der som bekendt skyldtes venneraad og pengetrang) kaldte Wessel sit stykke „komisk sørgespil“, altsaa netop tragikomedie. Da stykket ikke svarer til denne genre — paa udgavens titelblad rettedes til „sørgespil“ som blot spøgende betegnelse —, kan indbydelsens udtryk forstaas som levning af en senere frafaldet plan om at skrive en stilren tragikomedie efter Holbergs mønster.

Tragikomedien i egentlig forstand (den urigtige brug af ordet om tragedier, hvori komiske partier er indlagt til afveksling, er ikke her paa tale) er en vanskelig genre; dens æstetiske værdi beror paa sandheden eller sandsynligheden af karakterer, der med subjektiv grund (særegne indbildninger, fordomme el. lign.); som digteren ikke tager alvorligt, paafører sig selv eller andre fortræd, der dog ikke fører til fuldbyrdet tragisk lidelse eller ikke har dennes art og altsaa hverken vækker dybere medfølelse med den, det gaar ud over, eller alvorlig indignation mod den aktive part. Psykologien er hovedsagen, publikum mere iagttagende overfor den mærkelige karakter end medlevende i livsbilledet, hverken vakt til graad eller til højkrøst latter. Saavel af digteren som af skuespillerne fordres fint spil paa det snævre grænseomraade mellem det alvorlige skuespil og den moraliserende karakterkomedie. Paradigmatisk er den skarpttegnede kvindefigur Philocyne i „Melampe“, som Beaumelle satte øverst af alle Holbergs skuespil.

Où suis-je betyder hos Voltaire kun „jeg er i vilderede“ lige til det vulgære „hvor er vi henne?“ (*où sommes-nous?* II 4). Lodde har overalt strøget det som stillest. Men Brun har rigtigt set, at det understøttet af spillet kan give virkningsfuld livsfarve i replikbegyndelse.

Det paafaldende nære forhold mellem Melampe og K. u. str. vilde alene være nok til at vække formodning om, at Wessel en tid har kastet sine øjne paa tragikomedien som et for ham egnet felt indenfor den egentlige litteratur. Men et særligt forhold taler tillige derfor. Det fra Melampe laante motiv: tyveri af latterligt modeobjekt, anvender Wessel for sit vedkommende om herremoden. Men herved fremkom en vanskelighed. Elskerens æresfordring til sig selv, altid at være paa-klædt til lejligheden, skulde for handlingens skyld overstige hans længsel efter forening med den elskede. Men det er et magert æmne for en dramatisk handling. For kvinder er moden af vital betydning, fordi de tror at behage ved at følge moden; mænd har andre betingelser for at vinde, hvad de fordrer af livet. Wessel er da tyet til en skrædders specielle fagmandsære for at faa sit modespørgsmaal gjort vitalt. Dette passer saa nøje til et anlæg i den karakterskildrende tragikomedies genre, at det synes muligt, at Wessel virkelig har tænkt paa et gennemført anlæg i denne genre (naturligvis uden de stilstridige arier). Hvor langt han er kommet i sine tanker derom, er en anden sag. Fortsættelsen i samme genre maatte bl. a. have indeholdt en monolog, hvori Johan i en fagligt præget sprogform udvikler sin expert-egenskabs skærpede fordringer til det udvortes begreb af gentleman: for at være gentleman til fingerspidserne (og underextremiteterne), altsaa efter modejournalen, kan man om fornødent bestjæle sin rival. Men dette maatte han gøre af egen drift efter suveræn afvejelse af det højere hensyn, skrædderærens *ultima ratio*, mod det lavere, den gemene borgerlige ære, som ogsaa i Melampes fine verden maa vige for modekravet uden et øjeblik moralske anfægtelse (Leander). I en saadan fagligt præget tænke- og udtryksmaade maatte man vente at finde nogen sproglig paavirkning af Johans tyske mester, der ofte sagde „din esel“¹ til ham; navnet Ehrenpreis synes at antyde et af en tysk læremester indpodet fagligt æresbegreb.

Men indenfor den nødvendigvis fremherskende fagtype-karakter at skabe en saadan original individualitet, som tragikomedien fordrer, kunde ikke være nogen let opgave for en begynder i menneskeskildring. Nok er det: i K. u. str. findes ikke andre spor af tragikomisk anlæg end de her formodningsvis nævnte. I den foreliggende form er stykket ren komik.

Paa baggrund af Wessels tragedieplan gør K. u. str. et ejendommeligt

¹ Saaledes i originaludgaven.

indtryk. Den kunstform, hvori Wessel utvivlsomt inderligt havde ønsket at give sine bedste digtertanker det formfuldendte udtryk, som han vidste sig at magte, ødsles her paa rene løjer efter mottoet: jo galere, jo bedre. Er det skuffelsen over, at hans store digterværk maatte forblive en *skøn drøm*, der har sat ham i en lignende sindsstemning som kunstneren, der ikke kan faa form paa et skønt kvindehoved og mismodig slaar leret sammen og laver et narrefjæs deraf, vrængende ad sig selv?

Wessel vilde ikke have K. u. str. udgivet og, da han raadedes og økonomisk nødtes dertil, i hvert fald ikke knytte sit navn til dette stykke; han indsaa, at han ved at udgive det under sit navn vilde for stedse rubricere sig som literær klown. Har han haft uret? Blev — og er den dag i dag — ikke det eneste, godtfolk bryder sig om at læse af Wessel, det hvori der er skøjeragtigt lune? Har ikke alle udgaver af Wessels „samlede skrifter“, paa P. L. Møllers nær, udeladt hans satirisk-visionære skuespil „Anno 7603“? Har ikke alle senere udgaver end Rahbeks, paa samme hæderværdige undtagelse nær, udeladt lystspillet „Lykken bedre end forstanden“, der dog er det eneste af Wessels arbejder, der beviser, at han magter en dramatisk komposition¹, hvad K. u. str., med lutter fejl i anlæget, omend disse er forsætlige, dog ikke kunde give virkelig tiltro til. Endog litteraturhistorikerne (alle tre) vender Wessel ryggen, naar han melder sig i de almindelige digterfag, og gider knapt læse, hvad han skriver².

I det 19. aarh. har man troet, at tidens egen smagsudvikling bort fra det gamle regimes æstetiske disciplin var parodisk udtrykt i K. u. str. Men Wessel levede under det gamle regime og var den franske tragedie oprigtigt hengiven, autoritær, formens og stilens mand, som han er, og selv tragediedigter i drøm og higen.

Hvorledes forklares da K. u. str.? Ovenfor er givet en psykologisk forklaring, der ikke usandsynligt rammer noget i Wessels indre liv, jo

¹ Anno 7603 er en samling sketches i nutidsforstand og forsaavidt vidnende om fremsyn paa smagsudviklingen, iøvrigt ogsaa vidnende om andet fremsyn.

² Vilh. Andersens omtale (II 569) af „Lykken bedre end forstanden“ er, med grovhed i udtrykkene, en saa plump misforstaaelse, at han ikke kan have læst stykket, i hvert fald ikke med eftertanke. Det folkloristiske motiv, at dobbeltgænger anses for dødsvarsel, lader Wessel spasmagere benytte til at indbilde en overtroisk gniør og haardhjertet fader, at man har set hans dobbeltgænger. Den psykologisk tilstrækkeligt forberedte pointe er, at det blotte foregivende virker. Udenfor kulissen foregaar kun indstudering af de skræmmeoptrin, som derefter vises paa scenen. Agerede dobbeltgænger-scener hører naturligvis ikke hjemme i det *finere* lystspil.

mere det har indvirket paa hans selverkendelse, at han efter at have opgivet den fraraadede tragedieplan ikke søgte andet stof til tragediedigtning.

Som stykket foreligger, beror dets virkning paa overraskelsesmomentet: der deklameres i tragediestilens pompøse alexandriner-vers, men det der siges, falder hvert øjeblik ned til skrædderprofessionens eller køkkenfagets niveau eller til de menneskelige følelsers lavere ytringsformer¹; der synges i *opera serias* melodiføring, men er textudtalen tydelig, brister folk i latter. Denne skalkagtige² virkning vilde forspildes, hvis arierne var komponerede i buffostilen³ (alene duetten ved Mads' dragkiste er i buffostil, men her var intet andet at gøre). Wessel har meget nøjagtigt instrueret Scalabrini og denne fuldkomment forstaaet instruktionen og tilmed ydet en særlig og fin musikalsk indsats ved indenfor den højere musikstil at finde udtryksformer, der udhæver textens pudsigheder (det gælder det hele; særligt kan nævnes Mettes kreditorarie med slutningen: Gud ved hvor saadant kommer fra).

Modsætningen mellem det tilstræbte og det opnaaede, altid komisk virkende, naar det forfængeligt tilstræbte forfejles, er altsaa i K. u. str. modsætningen mellem den tilstræbte optræden som teatraliske stands-personer i tragiske helteroller og virkelighedens idelige afsløring i tale, tænkemaade og handling. I denne ramme kan alt samles sammen,

¹ En interessant anvisning af Wessel findes i originaludgaven. I Gretes første replik med de følsomt fremsagte linjer:

Jeg hørte ham saa tidt med kælen stemme sige,
jeg var hans eneste, hans allerbedste pige,
at mine øjekast sig trængte til hans sjæl,
og at han uden mig ej kunde lide vel

staar den følgende linje i parentes:

(Troløse, jeg gad vidst, hvordan du nu maa lide).

Hun skal falde ned til rappenskraldetone med arrigt eftertryk paa *lide*, men tage sig i det og lige saa brat genoptage den følsomme tone. Nuanceringsforskriften er notabel. ² Det træffende udtryk er Boyes. ³ Dr. Torben Krogh, der med saa levende interesse har studeret syngespillets historie i 18. aarh., har mærkværdigvis ikke forstaaet dette (Zur geschichte des dänischen singspiels im 18. jahrhundert. Kbhvn. 1924 s. 71 ff.). Schwarz' erindring til Overskou kan ikke betyde andet, end at Scalabrini ikke vilde have ansvar for det forgro-vende og karikerende spil, der mod Wessels hensigt præsteredes. Mulig har han høfligt sagt, at han ikke havde „forstaaet“, at der skulde spilles saaledes, men det skulde der jo heller ikke. Resten skyldes teaterluften (italienere og danske deltes om det samme teaterum).

hvad der i den foreliggende litteratur kan findes af fejl mod smag og stil, og andet kan laves ved efterligning eller egen opfindelse. Venlige kendere betegnede K. u. str. som et „prøvearbejde, som gav ret til at haabe noget meget stort“¹. Udtrykket er ikke saa daarligt, som Pram synes at mene. K. u. str. kunde godt tænkes skrevet som lønkammerforstudie til et alvorligt arbejde i den højere stil (som nævnte kendere jo har anset usaaret ved K. u. str.); den der selv vil skrive i denne stil, er mest opmærksom paa, hvad der passer i stilen og hvad ikke, og kan med god grund øve sin stilsans og sprogøre ved til egen advarsel at skaffe sig overblik over talens mangehaande muligheder for anstød mod den rette tone. „Det har sin store nytte at kende det platte for at undgaa det,“ siger poeten i Anno 7603, satirisk ment af Wessel i den givne forbindelse, men tanken er, i anden mening, næppe ny for ham.

Der vilde ikke være grund til denne bemærkning, hvis K. u. str. helt var ment som løjer og leg. Men der er finheder i stykket, som viser Wessels studium og eftertanke over den høje og sande poetiske stils problem², hvad enten det virkelig er en forstudie for et senere opgivet alvorligt arbejde eller det er en i reaktion mod en skuffelse fortsat syssel med problemer, der har været ham kære, og som han nu kun kunde behandle under den fejlslagne stræbens form.

II

Man maa kende det platte for at undgaa det.
Wessel.

Et halvt aarhundrede senere fremkom, ligeledes anonymt, et lignende skrift, *Smørialis*³ (1823). Medens den sikre sprogform og den elegante versifikation i det anonyme „sørgespil“ fra 1772 strax henedede hele den litterære verdens opmærksomhed paa det, saa at alle spurgte efter forfatteren, kunde det navnløse skrift fra 1823 som tilsyneladende illiterært produkt af en udannet smaahandlende med umulig retskrivning ikke vække lignende interesse. Forfatterskabet kunde holdes saa fuldstændig skjult og skriftet selv kunde saa fuldstændig glemmes, at det blev en stor overraskelse for alle, da det i den allernyeste tid blev fremdraget af prof. *Brøndum-Nielsen* og forfatter-

¹ Minerva 1786 I 109. ² „Foruden de døde sprog havde Wessel til fuldkommenhed lært sig det tyske, franske og engelske og læst næsten alt det de skønne videnskaber vedkommende, der er at læse i dem.“ Pram i Minerva anf. st. ³ Citeres Sm.

skabet henført til ingen ringere end *Poul Møller* (med nogen bistand af *A. E. Boye* og *Kamma Rahbek*)¹.

Den skarpsindige og upaatvivlelig rigtige afsløring af forfatterskabet er jo en stor triumf for prof. Brøndum-Nielsens tidligt dyrkede speciale: sproglig forfatterbestemmelse. Hvorledes det er lykkedes at paavise spor af digteraand, der hæver *Smørialis'* forfatter højt over hans forklædningsfremtoning og særlig røber Poul Møllers egenart, skal ikke refereres her, hvor opgaven kun er at redegøre for det synspunkt, som er bestemmende for sammenstillingen af de to navnløse litterære gavtyvestreger².

I den fælles galskab — jo galere, jo bedre kunde være begges motto — er der fælles metode: i en tilsyneladende tilstræbt stil at magasinere alle mulige fejl mod stilen. Men de to stilarter, der paa denne negative maade søges værnede mod fuskeri, har mere end et halvt aarhundredes indbyrdes afstand. Revolutionens tidsalderskifte lægger sekeldybt skel mellem den franske tragediestil og den virkelighedsdigtning, der i den nye tids aand stod Poul Møller for øje.

Den fælles fjende er det platte. Men medens det platte let diagnostiseres, hvor det inficerer tragediens idéverden, kræver det stor paa-passelighed at holde virkelighedsdigtningen fri for alt det, der tilhører litteraturens kælderetage.

Spørgsmaalet om forholdet mellem Poul Møllers og Boyes andel i forfatterskabet til Sm. melder sig her paa ejendommelig maade.

Kun fire aar før havde Poul Møller i sit latinske selskab disputeret for den af ham selv opstillede tesis, at „ingen ord bør udelukkes af den poetiske stil som uhøviske og plumpe“³.

Er det da Boye, som har bestemt hele skriftets anlæg og sigte, og har Poul Møllers bidrag kun været tilfældige indfald under konversationen paa Bakkehuset?

Spørgsmaalet synes vanskeligt, men er det næppe. De fire aar mellem en mands 25de og hans 29de aar kan betyde meget for hans aandelige

¹ Johs. Brøndum-Nielsen: *Poul Møller Studier*. Kbhvn. 1940. Citeres B-N.

² Hvor lidt enkeltord, der medføres af æmnet, betyder som bevis for afhængighed, kan her eksempelvis belyses. Efter ovenfor at have optaget ordet skalkagtig efter Boye og erindret, at (*Scapins*) skalkestykker nu oversættes gavtyvestreger, indsatte jeg dette ord her, omend med nogen betænkelighed, da det jo er noget stærkt. Senere har jeg set, at B-N 203 har det samme ord (om Sm.), hvorom jeg, efter forlængst at have læst bogen, under beskæftigelsen med Wessel havde tabt al erindring. ³ Vilh. Andersen: *Poul Møller*. 1894 s. 61. Citeres P. M. Sammes „Udvalgte skrifter af Poul Møller“ I—II 1895 cit. Udg.

modning. En øvelsestale for en paradoxal tesis i en snæver kreds, der kun skal øve sig i at tale latin — og kan hitte paa allehaande for moros skyld — er ogsaa noget andet end de overvejelser, der gaar forud for offentlig fremtræden som forfatter.

Indenfor de fire aar falder Kinarejsen, hvis modnende indflydelse var saa kendelig, at den af nogle blev overvurderet, og især falder i dette tidsrum Poul Møllers første lønlige forsøg i den digtart, der skulde blive hans originale indsats i dansk litteratur.

Da Sm. blev skrevet, havde „En dansk students eventyr“ begyndt at tage form og netop ved omarbejdelsen fra historisk roman til samtids-skildring stillet Poul Møller den opgave paa nutidstalens grundlag at skabe en litterær prosastil. I kapitlet om andejagten tolker licentiaten de med „valget af ord“ forbundne vanskeligheder. Han taler kun om udtalens og stilens velklang ved oplæsning, men at Poul Møller ogsaa har haft øre for betydningsforholdet, særlig for ensbetydende ords forskellige stilfarve, viser hans interesse for synonymiken (kendt fra aforismerne¹). Og det er netop her, de værste faldgruber ligger i en stil, der principielt holder sig paa det jævne. I et alvorligt forsøg i virkelighedspoesi (dramatisk fragment)² skriver Poul Møller ord som serviet, pølse, terpentin, gardin, grønt jalousi, hvorigennem Foibos *poetice et eleganter* kaster sine straalere for at vække et pigebarn og forberede læserne paa optræden af den homeriske realismes seskvipedale adjektiver i forbindelser som den „bredtnedplaskende flod“, „det søjlebekransede raadhus“, „de stoltopstigende fliser“ (det er raadhustrappen), „den marmorbekransede højsal“, „det pudderbestænkede hoved“ (borgmesteren med allongeparyk), „den kobberbefæstede port“, „den spanskrørbærende drot“ o. fl. Selv „bøgens nyligfødte blade“ maa ikke være nylig fødte for med hvert ords trochaiske vægt at fastholde tanken paa løvspringets første fine grønt, men skal være nyligfødte for at virke som homerisk stilfigur.

Græskdannede læsere, som med fuld samhu nyder Poul Møllers homeriske imitation i den krøllede Frits' studenterlystige brev til vennerne, vil dog ikke kunne skjule for sig selv, at den omtalte homeriske ejendommelighed ikke virker æstetisk i alvorlig nutidsdigtning. Ved den græske kvantiterende versfremsigelse kan ordene være saa lange, det skal være; den enkelte stavelse faar dog den betydningsvægt, dens lydquantum giver. I dansk derimod læses vers op efter betoningen; et

¹ Jfr. ogsaa P. M. 137. ² Udg. 66—73.

sammensat tillægsord faar kun én hovedtone. Naar „søjlebekransede“ har faaet sin hovedtone paa første stavelse, afsnupes de øvrige mere eller mindre og giver ikke tanken tid til at forme et synsbillede af en bygning, der ligesom et græsk tempel er helt omgivet af søjler. Og naar jomfruen sanker sin kjortels liljefold om ankels knop, om sviklens yndigtvævede blomst for at undgaa stænk af gadesnavs fra trampende støvler, naar den oldgræske realismes poesistil forbindes med nutidens gade- og vejvæsen, husinventar og viktualier ved hjælp af romantikens stemningsskildring og udtryksmaade (ganger, liljearmet pige, spæd jomfru, røden guld m. m.), saa er det intet under, at vingehesten stejler og slaar rytteren af. Der kom kun faa sider ud af dette poetiske forsøg.

Men vi er her midt i den kvæstion, der helt er Poul Møllers, den skabende aand i kvalfulde fødselsveer. Hvorledes forme en realistisk digtning, der dog skal have stil?

Det maa gentages, som før sagt, at saadanne problemer har større magt over sind og tanke hos den produktive genius end hos den, hvis evne — som tilfældet er med Boye — indskrænker sig til kritisk vurdering af andres arbejder. Men det særlige problem, der her foreligger, existerede overhovedet ikke indenfor Boyes litterære forestillingskreds. Realistisk digtning fandtes ikke i den foreliggende danske litteratur, men foreløbig kun i Poul Møllers licentiatovervejelser over ordvalg og stilistisk form og i den vistnok i dybeste skjul paabegyndte omarbejdelse af novellen. Alt hvad der i Sm. henhører til bestræbelsen for — ved negativ fremgangsmaade — at fastlægge smagsgrænsen mellem virkelighedsdigtningens rette stil og det altfor hverdagslige eller platte, maa henføres til Poul Møller.

I prosastilen havde han allerede fundet sin form. Gennemaandet af Poul Møllers personlighed, som stilpræget er i novellen, har det renhed og ynde i skildringen af virkelighedens mennesker og foreteelser. Faa tab i litteraturens historie beklages mere end novellens lakuner; hvad der vides at have været færdigt fra Poul Møllers haand i en ham selv tilfredsstillende prosaform, kan vides at have været guld værd.

Derimod har han aabenbart haft meget vanskeligt ved at finde sig en poetisk stil til højere virkelighedsdigtning. Men allerede aaret efter Smørialis ses han at være paa spor efter den. I „Et blad af dødens dagbog“ er der intet, der støder. Seskvipedalierne er nu for stedse skrinlagte — medmindre det dramatiske fragment skal dateres efter Sm.

Baade i P. M. (225) og i Udg. daterer Vilh. Andersen, rigtignok uden

anført grund, fragmentet til 1824; i Udg. er det dog placeret foran et digt fra 1823, men vel kun fordi de personlige træk i fragmentet ligger forud for Poul Møllers oplevelser i foråret 1823.

Dateringen af fragmentet til 1824 er saa paafaldende, efter at Smørialis er fremdraget, at den maa betvivles. Tvinger kilde-materialets beskaffenhed til at antage, at den foreliggende nedskrift ikke kan være ældre, maa dog affattelsen antages at ligge forud for de stilistiske overvejelser under samarbejdet om Sm. Her findes nemlig til adjektivet liljehvidpurpurrdstraalende følgende ironiske fodnote af den foregivne udgiver:

De der ikke ynde dette og lignende ord, maa ikke nære nogen patriotisme for det danske sprog. Hvor rigt og udtryksfuldt vilde det ikke kunne blive, naar alle skribenter stræbte i dannelsen af saadanne ord at efterfølge det eksempel, som vor priselige forfatter og hans ærede medbestræbere have givet! Dog — vi ville haabe, at den gode smag ogsaa her vil vinde en total sejr, som i andre henseender, og at der tilsidst vil blive ligesaa lidet taget hensyn til Flakkus' forbud mod seskvipedaliseringerne, som til alle de andre dumme poesianordninger af denne gamle despotiske Parnasdiktator.

Om det er Poul Møller eller Boye, der har ført denne fodnote i penen, er et spørgsmaal for sig. B-N 149 synes at mene Poul Møller; s. 106 henvises til, at han i Homeroversættelsen 1822 er mere maadeholden end Fibiger i at bibeholde de homeriske lange adjektiver; s. 189 henstilles dog alternativt, at fodnoten kan være Boyes, og s. 179 omtales Boyes angreb paa Baggesens „affekterede“ brug af „højtravende fraser“ som „glansomskinneth“, „havhenskriddende“ o. l., men Poul Møllers lignende kritiske indstilling nævnes ogsaa her.

Spørgsmaalet er altsaa tvivlsomt. Mulig kan yderligere lys vindes.

I fragmentet staar i en korsang følgende:

Længe før morgenens barn
med sin purpurhaand
af den glimrende guldkurv
tog sine roser . . .

Her forudsættes kendskab til det homeriske udtryk „den rosenfingrede Eos (morgenrøden)“, der hentyder til, at der før solopgang ses vifteformig opstigende røde striber (ligesom fingre) paa østhimlen. Altsaa: længe før morgenens barn (gryets affødning, morgenrøden) med sin purpurhaand tog sine roser af den glimrende guldkurv (solen) o: længe før morgenrøden = før daggry, altsaa om natten.

Det fordrer nogen digterisk aandsbevægelighed at gøre de før sol-opgang rosenfarvede „fingre“ til en haand, der allerede er purpurfarvet, før den tager sine roser (hvad er saa roserne?) op af den „glimrende guldkurv“; solen tænkes altsaa synlig i fuld lysglans. Men saa ses morgenrøden ikke mere. Det er altsaa ikke et virkeligt naturbillede, men en konstruktion over en homerisk reminiscens.

Et lignende billedsprog møder os Sm. 6¹:

„Med min stærke højre tager jeg fat paa den gaasene pen og putter den ned i det glassene blækhorns sorteblaa fylde for at lade mit overstrømmende hjertes følelser udgyde sig linievis paa det kludesammenæltede snehvide gulv for min fantasie lethengalopperende fodsaler.“

Det af klude fabrikerede hvide papir er det gulv, fantasien betræder (digterfantasiens forbindelse med virkeligheden).

Parodisk udtrykt er der dog tanke i det. Saadanne figurer var det ikke Boyes metier at udpønske. Her har vi da Poul Møller („min stærke højre“ ogsaa indicerende), og her staar seskvipedalierne kludesammenæltede og lethengalopperende, vel at mærke i prosa. Mulig er det Poul Møllers første skridt bort fra seskvipedalierne at indse deres skabagtige virkning i prosastil (jfr. noten Sm. 15 f.). Men ogsaa i digtene, der alle maa tilskrives Poul Møller, forekommer seskvipedalier, deriblandt netop det karikaturexemplar, hvortil den citerede fodnote er knyttet.

Skal fragmentets datering til 1824 da opretholdes, maa forklaringen være, at ligesom de lange skildrende tillægsord hører til i en homerisk pastiche, saaledes har de hjemstedsret i en efterligning af Schillers *Die braut von Messina*², selv om man ellers undgaar dem i nutidsdigtning. Men som efterligning af Schillers tragedie gør fragmentet et højst besynderligt indtryk. Mellem gadesnavs, terpentint, servietter og pølser gør jomfrukjolens (nej kjortelens) liljefold, samlet (nej sanket) om strømpekilens yndigtvævede blomst(?!), en lignende litterær effekt som den forsættelige parodiske stilblanding hos Wessel³. Har den digterkonkurrence om vittighedsprodukter, hvormed fragmentet skulde have været fortsat, mulig især været bestemt for det parodiske vid, f. ex. med følgende scene af Wessels Anno 7603, 3dje akt, som inspirationskilde:

¹ Retskrivningsfejlene er fjærned. ² Formelt er herfra laant baade dialogverset og de to forskelligt sammensatte kor uden strofisk korrespondens (alt afvigende fra det græske dramas form). ³ Ogsaa en himmelbrevs-efterklang som „Dele, ja dele jeg maa dit videbegær“ (Udg. 71) er det vanskeligt at tage alvorligt i vers af Poul Møller.

Julie

(takker for optagelse i poeternes akademi)

Mine herlige herrer! tillader, at jeg bevidner Dem, hvor stor den glæde er, som jeg føler ved denne lykke.

Min sjæl fik glædens kramper,
mit hoveds lysende lamper
af fryd udøste regn
paa underlagte egn.

De fire poeter
Herligt, herligt, herligt, délicieux!

Første poet.

Fire billeder i fire linjer, glædens kramper, hoveds lysende lamper, lampers regn, lampers underlagte egn; det er kosteligt, det er stolt, det er uhørt!

Anden poet

Hvordan mon vel et ubegejstret fruentimmer vilde udtrykke tanken i frøkenens vers?

Julie

Hun vilde i korthed sige:

De ser mig græde
af lutter glæde.

Tredje poet

Jeg vilde ikke tale saa plad for den halve verden.

Fjerde poet

Og jeg, saa sandt som jeg lever, ikke for den hele.

Det kludesammenæltede gulv for fantasiens fodsaalér er saa nær i familie med hovedets lysende lampers regn i Julies akademipoesi, at det parodiske sigte er ens. I fragmentet skal der ligesom i poetakademiet digtes inden en vis kort frist, der næppe tager sigte paa dybsindigere aandsfostre. Men det indlæg for en ukunstlet stil, som maatte ventes af en fortsættelse af fragmentet som den her formodede, er netop det, som Smørialis paa sin vis leverer. Mulig er da fragmentet et senere forsøg paa en litterær løsning af den samme opgave; den indledende monolog skal da blot vise en frisk og frejdig ungersvend, naturens søn, der med sundt og godt gemyt skal dømme i digter-

konkurrencen¹. Med novellen synes fragmentet allerede efter sin form ikke at kunne have nogen forbindelse.

Iøvrigt er heller ikke den her givne forklaring helt tilfredsstillende. Fra intet synspunkt har fragmentet gennemført stilistisk holdning. Der er vistnok ikke liden selverkendelse i det senere digt af Poul Møller, hvori det om poesiens tilstand hedder:²

En til en prægtig sang sin tanke samler;
hans mund er aaben og hans streng er stemt;
men han i muligheders mørke famler,
thi hvad han synge vil, han har forglemt.

I eet minut han lader, som han raser,
men pludselig han bliver rørt og øm,
og medens han med skoggerlatter spaser,
med eet han brister i en taarestrøm.

I eet sekund han følger Schillers banner,
saa er han straks af Wessels aand besat,
nu efter Heines pibe han sig danner,
gør saa en lille flugt i nordens nat.

Syv aander i hans drukne hoved stride;
han taler græsk, romantisk, tysk og fransk.
Paa eengang trubadur og Homeride
syv tunger bruger han, men ingen dansk.

Er det den ukunstlede poetiske stil i den store digtning, som Poul Møllers lærdomsrusede hoved ikke har haft frisk aandskraft til at skabe i en af hans kærnedanske væsen præget form — er dette meningen af de citerede linjer, forstaas det, at hans danske prosa forbigaas. Ikke usandsynligt har Poul Møller betragtet sin novelle med samme ligegyldighed, hvormed han lod store dele af den gaa tabt, og først villet tillægge sig selv digtterrang, naar han skabte den store digtning i en ham selv tilfredsstillende form.

Det er allerede paaapeget (B-N 160), at den parodiske Wertheriade i Sm.'s slutning kan have forbindelse med Poul Møllers kærlighedssorg i det samme foraar, hvori Sm. blev skrevet. Den der, medens han

¹ Da det samlede kor udgør deltagerne i digterkonkurrencen, maa Schillers alternative disposition (med yderligere afvigelse fra det græske dramas form), at de strofiske partier fordeles paa skiftende enkeltkorister, ogsaa her være tænkt anvendt. Af samme grund er H. Brix's gisning (Anal. o. probl. II 289), at sejrspisen skulde være byfogdens datter, formelt udelukket; koret bestaar af begge køn.

² Udg. 123.

skoggerleende spaser, med ét brister i en taarestrøm, kan ville lade upaavirket af en skuffelse, der dog har rystet hans inderste, ved friskfyragtig vrængen ad en følelse, for hvilken han, om den var gengældt, havde haft sine skønneste digterord rede.

Se, o, for den guddom, som ser af dit øje,
som bølger din barm, naar du trækker dit vejr¹

ligger saa nær ved det følte udtryk, at dette vilde fremkomme, naar de understregede forsætlige kakofonier fjærnedes og sidste linjes slutning ændredes.

Det gælder saagodtsom alle digtene, at de vrængende spotter den følelse, som Poul Møller ikke ved alvorlig digtning kunde digte sig ud af, men rigtignok heller ikke ved parodisk digtning frigøre sig for. I kvantum overgaar Smørialis' digterklage langt den digteriske frugt af Poul Møllers første kærlighedsskuffelse.

Men ved siden af dette motiv til parodisk følelsesdigtning har det vistnok været medvirkende til hans — omend kun for en meget snæver kreds vitterlige — optræden som litterær parodiker, at han allerede paa dette alderstrin har, med bitter selverkendelse, ment at maatte give tabt overfor den store digtnings krav til skaberevne og formsans.

Den alvorlige digtnings store skabende aander er ikke parodikere.

Hvad Poul Møller har følt hos sig selv af digteraand, har ytret sig mest bevidst som modsætning til tidens æteriske lyrik og sværmeriske prosastil. Det polemiske sigte i Sm. mod Ingemanns efterlignere proklameredes endog som rettet mod Ingemann selv ved den parodiske titel „Digtervandringer“ (efter „Varners poetiske vandringer“). Men da det her drejer sig om foreliggende litteratur — der tildels endog afskrives ordret — har Boye uden tvivl her været ret stærkt medvirkende, særlig ved fremskaffelse af citater, som ogsaa af prof. Brøndum-Nielsen antaget.

Derimod falder det vanskeligt at tro, at Poul Møller skulde have rent negativt formaal med parodien. En positiv hensigt kan tillægges Sm. som polemisk værn for virkelighedsdigtningen dels overfor aandløs plathed, dels overfor de i luften svævende digteriske forestillinger. Det førstnævnte formaal kunde kun ligge Poul Møller alvorligt paa sinde, det andet var tillige Boyes interesse.

Sigtet mod det vulgære, mod pøbelaand i virkelighedsdigtningen

¹ Sm. 34.

fremtræder formelt som hovedsigte ved de parodisk grove retskrivningsfejl og andre fejl mod datidens almindelige dannelse. Det kan ikke nægtes, at de virker mere deklasserende for skriftet selv end virksomt i den tilsigtede retning. Har der været tænkt andet derved end „jo galere, jo bedre“, maa det vel være hensynet til, at den personlige persiflage er saa aabenlys, at flere forfattere maatte vide sig ramte og, hvis de troede parodien i helhed møntet paa sig, maatte føle sig uridderligt sværtede, som om de i deres himmelflugt betjente sig af et sprog, der ikke engang kunde taaes i realistisk prosa. Det kunde tjene til sikring herimod, at der gaves parodien en ydre skikkelse, der udelukkede, at den toges alvorligt.

Dette hensyn er nu uden betydning. Hvis Sm. optryktes uden retskrivningsfejlene, vilde indholdet komme bedre til sin ret som litterær indsigelse mod digterisk afart og som indirekte og ufrivilligt vidnesbyrd om en digternatur's fejlslagne højstræben og om en sindstilstand, der med krampagtig mimik bekæmper en taarestrøm med skoggerlatter.

GULDHORNENE

AF

AX. NIELSEN

Blandt det kgl. Kunstkammers store og rige Skatte var der vel næppe nogen, der rummede saa megen Mystik, og som har været Genstand for saa megen Forskning og Spekulation, som Guldhornene fra Gallehus ved Møgeltønder. Lige fra deres Fremkomst og til vore Dage har de beskæftiget Sindene, og de vil sandsynligvis blive ved dermed, saalænge de endnu gemmer en uløst Gaade. Vore største Oldforskere har følt sig draget af de mystiske Tegn og Figurer, der smykker de straalende Billedkranse. Og dog — selv om det er lykkedes Professor Ax. Olrik at løfte en Flig af det Slør, hvormed Guldhornenes Skaber har omgivet dem, er en almenyldig Tydning endnu langt fra givet. —

Tydningen af Guldhornenes Gaader er maaske dog ikke saa umulig, som man efter dette skulde tro. Man maa gaa ud fra, at Skaberen af disse to Mesterværker har forbundet en bestemt Ide med sit Arbejde og ikke hensigtsløst strøet Figurer uden indbyrdes Sammenhæng ud over deres Overflader blot som dekorativ Prydelse. Saa prægtige Genstande vilde man formodentlig give en Udsmykning, som ikke alene var en Pryd, men som ogsaa ved sit indre Værd svarede til det kostbare Materiale, hvorefter de var fremstillet. Endvidere maa man forudsætte, at Hornenes Fremstiller ikke har tænkt sig at dekorere dem med en uløselig Rebus, men tværtimod har søgt at fremstille sin Idé saa anskuelig som muligt.

Ud fra disse Betragtninger skulde man da tro, at der mellem de Figurer, man maa anse for absolut rigtig bestemt, skulde kunne findes en Antydning af Kunstnerens Hensigt med den rige Udsmykning — og det gør der. —

KORT OVERSIGT OVER GULDHORNSTIDEN

Ifølge de lærdes Udsagn skal Guldhornene stamme fra Tiden omkring 5te Aarhundrede og deres Fremstiller eller Fremstillere være paavirket af romersk Kunst og Kultur. Da de enkelte Billedgrupper ved deres Gudemotiver tydeligt vidner om, at Hornene er fremstillet i religiøst Øjemed, maa der utvivlsomt i den romerske Mytologi kunne findes Antydninger og Tilknytningspunkter, der kan lede til en nærmere Forstaaelse af Udsmykningen paa de to Horn. Og det synes ogsaa at være Tilfældet.

Den romerske Kejser Diocletianus (284—305) indførte Mithradyrkelsen i sit Rige, og herfra bredte den sig med de romerske Legionærer vidt omkring i Europa.

Uden at komme ind paa Mithrasismens omfattende Lærebygning, skal her kun anføres, at Læren om den uendelige Tid som alle Tings Skaber og Ødelægger spillede en betydelig Rolle for dens Udøvere. Den uendelige Tid personificeredes ved Guden Aion, der fremstilledes i menneskelignende Skikkelse, men udstyret med Løvehoved og Vinger og omslynget af en mægtig Slange, Evigheds Symbol. Tillige lagde man stærk Vægt paa Dyrkelsen af Stjernerne og Planeterne; ogsaa Astrologien spillede en stor Rolle, idet man mente, at Himmellegerne ved deres Bevægelse og Stilling til hverandre var bestemmende for Verdens Gang i stort og smaat og saaledes ogsaa for det enkelte Menneskes Skæbne.

Den svenske Forsker Martin P. Nilsson siger i sin Bog „Olympen“ i Slutningen af Kapitlet „Syriske Guder og Astrologien“ (S. 244): „For de højt dannede indeholdt Astrologien en Verdensanskuelse, som var grundet paa Trangen til at finde Aarsagssammenhæng og støttede sig paa Tidens mest fremskredne og eksakte Videnskaber Astronomi og Matematik, men det store Flertal havde ikke Sans for Systemets omfattende og strenge Logik. For dem blev Astrologien et Middel til at forudsige Fremtiden og et Stykke Religion som andre. Jo længere Tiden gik, desto mere fremtraadte den mytologiske Side, som, strengt taget, er uforenelig med den videnskabelige. Men den dalende Aandskraft mærkede ikke denne Modsigelse lige saa lidt som den naivt troende standes af Modsigelser i sine religiøse Forestillinger. Vi har f. Eks. allerede set, hvilken underlig Figur Mithrasismen har gjort af den uendelige Tid, den slangeomsnoede Gud med Løve-

hovedet. Astrologiens Magter personificeredes og dyrkedes, ikke blot Planeterne og Stjernebillederne, men ogsaa Elementerne og Tidsafsnittene, Timerne, Dagen, Natten, Maaneden, Tiden overhovedet. — I Luften farer Dæmoner omkring; de er stærkere end Menneskene, men Guderne underlegne.“

I denne Forbindelse skal mindes om, at Ugedagene, som de eksisterer den Dag i Dag, er et Levn fra Astrologiens Blomstringstid. Det er Babylonerne, der har Æren for at have skabt Ugen paa de syv Dage. Solen, Maanen og de fem Planeter, man den Gang kendte, var fremfor andre Himmelleger bestemmende for de jordiske Fænomener. De tillagdes hver sin Dag, som de mentes at have særlig Indflydelse paa, og var viede de højeste Guder, som saaledes kom til at give Navn baade til dem og Ugedagene. Fra Babylon og Syrien gik Ugen paa de syv Dage sin Sejrsgang over Verden. I Italien gav man Dagene Navn efter de romerske Guder; herfra kom de omkring 3.—4. Aarhundrede til Germanerne, Nordboerne og andre Folk, som forandrede de romerske Navne efter deres hjemlige Guder. Saaledes gav Solen Navn til Søndag, Maanen til Mandag, Tyr (Mars) til Tirsdag, Odin (Mercurius) til Onsdag, Tor (Jupiter) til Torsdag, Frey (Venus) til Fredag og Loke (Saturnus) til Lørdag (hvilket utvivlsomt fremgaar af 5. Billedkrans paa begge Guldhornene).

At Nordboerne skulde være ganske upaavirkede af den romerske Mithrasisme, og navnlig som den opfattedes af Folkets brede Lag, er vanskeligt at tænke sig med den rige Vekselvirkning, der bestod mellem dem og selv fjerntboende Folk. Den Mystik, der hvilede over Læren om den uendelige Tid, og Astrologien, der skulde gøre det muligt at løfte Sløret for Fremtiden, maatte utvivlsomt virke tiltrækkende paa et intelligent og fantasirigt Folk som Nordboerne. Guldhornene bærer da ogsaa stærke Vidnesbyrd om en saadan Paa-virkning, idet de levende illustrerer saavel den uendelige Tid som Troen paa Himmellegemernes indgribende Betydning for Mennesket.

GULDHORNSAFBILDNINGERNE EFTER ORIGINALERNE

Af det lange Guldhorn findes kun een original Gengivelse, nemlig Ole Worms Kobberstik fra 1641, som ovenikøbet skal være temmelig unøjagtig, hvilket fremgaar af Provsten Jørgen Sorterups Kritik i et lille Skrift „Nogle faa og korte Anmærkninger og Erindringer . . .“,

han udgav for at vække Interesse for en Tydning af Hornet, han arbejdede med. Han paaviser heri flere Fejl i Worms Stik og gør samtidig Rede for, hvorledes Figurerne i Virkeligheden ser ud, samt udtaler Ønsket om, at der maatte blive taget en nøjagtig Aftegnning af Hornet — hvad desværre ikke skete.

Af Hornet fra 1734 har Paulli, Krysing og Frost givet Tegninger. Af disse er Paullis Tegning langt den anskueligste, og ved nøjere Sammenligning med de to andre kommer man til det Resultat, at den tillige er den tilforladeligste.

Paa Paullis Tegning findes saaledes en Del Dyr, som er tegnet uden Øje, nemlig *Hjorten* paa 1. og 3. Billedkrans, *Fisken* og *Tors Buk* paa 2. Krans og *Hesten* og de to *Ulve* paa 4. Krans.

Af disse Dyr har begge Hjorte Øje hos Frost, Fisken hos Krysing og Frost, Tors Buk baade hos Krysing og Frost, Hesten hos Frost og de to Ulve baade hos Krysing og Frost. — Da Dyr i Almindelighed afbildes med Øjne, er der større Sandsynlighed for, at Øjne er sat til hos Krysing og Frost, altsaa fejlagtig, end at Paulli skulde have glemt at faa dem med.

Med Hensyn til Gude- og Planettegnene (se Afsn. De forskellige Gudetegn) findes et langt større Antal paa Paullis Tegning end paa de to andre. Herom kan siges, at det er „lettere“ at glemme nogle af disse Tegn end at føje ny til. Det vil tillige ses (i Afsn. De forskellige Gudetegn), at disse Tegn hos Paulli findes i et Antal, der giver Grund til at tro, at dette er det korrekte.

Endvidere mangler paa Krysing's Tegning Stjernen over Hovedet paa Tors Buk de tvedelte Straaler, der netop skulde kendetegne den som Planet (se Afsnit Astrologiske Figurer etc.).

Endelig garanterer Paulli selv for Nøjagtigheden af Enkelthederne i sin Tegning. Han siger (Citat fra M. B. Mackeprang: *Guldhornene*. Aarb. for nord. Oldkyndighed 1936, S. 78), at han ikke har eftertalt enhver Streg og Prik af de ornamentale Borter ved Randene, da han opfatter det som betydningsløst, „derimod“, udtaler han, „forhaaber jeg, at ingen med skiellig Aarsag, skal kunde beskylde mig, ligesom jeg i Billedernes Stelling, Tegning og Proportion, eller i noget andet Stykke skulde have forset mig, hvilket man ellers med stoor Ræt kand forekaste dem, som i Kaaber- og Træ-tryk have ladet udgaae det udi Aaret 1639 fundne Horn“.

Nærværende Afhandling er udarbejdet paa Grundlag af Guldhorns-

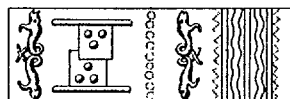
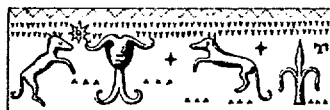
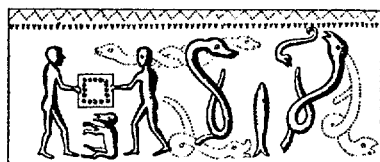
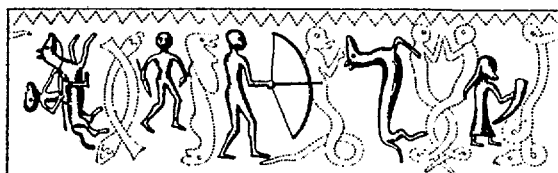
afbildningerne (Efter Atlas for nord. Oldk. Kbh. 1857) i Danske Studier 1918, hvor det korte Horn er en næsten minutøs Gengivelse af Paullis Tegning, medens det lange Horn er en berigtiget Gengivelse af Worms Stik. Tidsafsnittene i „Undermotiverne“ til det lange Horn synes at vise, at Tegningen ikke lider af særlige Fejl, selv om der maaske nok mangler nogle Enkeltheder.

DET LANGE GULDHORN

Hovedmotiverne.

1. Billedkrans. Figurerne paa det lange Horns øverste Billedkrans har Professor Ax. Olrik i Danske Studier 1918 tydet som en billedlig Fremstilling af Myten om Tyr og Fenrisulven. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at han har Ret heri, idet Billederne faktisk illustrerer Fortællingen fra Ende til anden. Den første Figur paa det udbredte Horn forestiller saaledes Tyr inden Katastrofen med begge Hænder i Behold. Det fremgaar tydeligt af Figuren, at det har været Kunstneren magtpaaliggende at vise dette for med saa megen større Vægt i anden Række at fastslaa, at nu mangler han den ene. Hvad der er foregaaet i Mellemtiden er jo netop Mytens Indhold.

I næste Billedgruppe ses efter A. O. Guderne lege Bold med Fenrisulven. De følgende to Grupper: Manden med Aaren og Fisken med Fuglen — Manden uden Aaren og Fisken med Fuglen forsøger A. O. ikke at tyde; han mener, at de „gemmer“ en nu ukendt Myte. Det vilde dog være en ganske naturlig Tanke, at Manden har en Aare for at kunne komme over et Vand, og Fisken med Fuglen bliver saa en sindbilledlig Fremstilling af en Ø, han agter at besøge. At Øen som en Enhed i Havet er afbildet ved en Fisk, der bærer en Fugl, er (efter A. O. i DSt. 1918, S. 2) muligvis et Laan fra et kendt Motiv, idet det ifølge H. Hildebrand i „Antikvarisk månadsblad“ 1874 har været Vartegn for en græsk Sortehavsbø. — I næste Gruppe ses Manden uden Aare, medens Fisken med Fuglen er uforandret. Det kan kun betyde, at Manden nu er kommet i Land paa Øen og altsaa har lagt Aaren fra sig. I Gylfaginning Kap. 33 fortælles, at da Aserne havde faaet Lænken Gleipnir „for de ud paa det Vand, som hedder Aamsvartnir til den Ø, som hedder Lyngve, og kaldte Ulven med sig“. Forøvrigt er A. O. ikke blind for den Tanke, at en Ø kan kendetegnes ved en Fisk, idet han siger om Figuren, Dyret paa Fisken,

i anden Række, at den maaske skal antyde, at Ulven holdes fanget paa en vandomflydt Holm.

Anden Række har A. O. tydet som Tyr, der nu har mistet Haanden, og Fenrisulven, der nu er bundet. Første og sidste Figur her kan betegnes som „andre Guder“, de er kun Statister.

2. Billedkrans. Rytteren, der sprænger af Sted, og Manden i den side Kappe med Drikkehornet i Haanden mener A. O. (DSt. 1918) forestiller Odin. Et Kendetegn for Odin er hans ualmindelige Højde, og han nævnes undertiden som Jægeren (f. Eks. den vilde Jæger). Maaske vi paa Grundlag heraf ogsaa kan bestemme den høje Mand med Buen som Odin. Han ledsages af sin Svend (Hermod!), som bærer hans Jagtrødskeer.

Paa denne Krans findes da sandsynligvis tre Billeder af Odin ligesom hele Serien falder i tre naturlige Afdelinger, nemlig Rytteren — Bueskytten med sin Svend (som Forgrundsfigur) — og Manden med Hornet. Dette Tretal to Gange leder Tanken hen paa Treheden, der tillagdes Odins Person (jvf. A. O. i DSt. 1918, S. 27): „... Tretallet er det blivende, og dette svarer til, at i Odinsforestillingen spiller Treheden en fremtrædende Rolle, men er ukendt ved andre Guder...“.

6. Billedkrans. A. O. har tydet Figurerne paa denne Krans som Solen, „Det store Ansigt“, der forfølges af Ulvene Skøl og Hate, som vil sluge dem. Den kendetegnes tillige ifølge samme ved det lille Solbillede i Randornamentet saa sikkert, „som om der stod skrevet: Dette er Solen“ (DSt. 1918, S. 21).

Den spydlignende Figur er maaske en Omtegning af Merkurtegnet, som ifølge Ad. Clement (DSt. 1918, S. 163) tillige er et gammelt Soltegn og oprindeligt stammer fra det indiske Tegn trigula, Trefork. — Da Merkur er Nordboernes Odin, er det forstaaeligt, om Hornets Fremstiller har gengivet Tegnet paa sin egen Maner, maaske med Henblik paa Odins Spyd. — I den romerske Mytologi var Merkur bl. a. de vejfarendes Beskytter. — At opfatte Solen som en Vandringsmand, der nok kunde trænge til Beskyttelse mod de graadige Ulve, maatte ligge nær for Nordboerne i Henhold til deres Solmyte. Spydet kan derfor tænkes at antyde, at Odins Magt skærmer den mod Faren. De fem Gange tre Prikker, som ved nærmere Eftersyn

viser sig at antyde Trekorset, viser Solens Vej og skal vel ogsaa være et Udtryk for, at de høje Guder beskytter den.

Figuren viser Solen i sin højeste Stilling paa Himlen ved Sommer-solhverv Kl. 12 Middag. Den er paa Vej mod Vest, mod Spydet (Mer-kurtegnet), som ved sine to nedadbøjede Grene markerer Stedet for Solens Nedgang. Foruden at vise Solens Vej angiver Prikkerne ogsaa Timerne. De tre Gange tre Prikker viser saaledes, at Solen gaar ned Kl. 9, hvilket jo omtrent stemmer paa Minuttet.

Paa de anførte tre Billedkranse findes da som „Hovedpersoner“: 1. Krans Tyr, 2. Krans Odin, 6. Krans Solen. Man lægger Mærke til, at disse tre Gudenavne svarer til Tirsdag, Onsdag og Søndag samt at de følger hinanden i samme Orden som de tilsvarende Dage i Ugen, som den har eksisteret fra ældgammel Tid. Saafremt de øvrige Billedkranses Motiver nu uden altfor spidsfindige Fortolkninger kan svare til Torsdag, Fredag, Lørdag og Mandag, er det indlysende, at Hornets Skaber af en eller anden Grund har villet give en billedlig Fremstilling af Ugedagene.

3. Billedkrans: Torsdag. Efter Henry Petersen, Ax. Olrik o. fl. er Hagekorset nøje knyttet til Tors Person. Ifølge Henry Petersen (Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro, S. 112) „ses det endog benyttet i en Tid langt ældre end den, inden for hvilken Hammertegnets Brug kan paavises“. — A. O. siger (DSt. 1918, S. 27): „Kun et eneste Tegn har en saadan Udbredelse, at det svarer til Torspaakaldelserne i Hyppighed: Hagekorset. Allerede af den Grund maatte vi komme til at opfatte det som Tidsalderens Thorsmærke — en Slutning som allerede Worsaae har draget — og nu ved vi fra forskellig Side, at Hagekorset netop har baaret Navnet *Þórshamarr* og har været opfattet som to Hamre overkors“. — Og videre (S. 31): „Hagekorset, der ellers spillede saa stor en Rolle i Jernalderen, forekommer slet ikke paa Guldhornene, hvad der er besynderligt. Sagen bliver forklarlig, hvis Tværkorset, et ellers ikke almindeligt Symbol, er Kunstnerens Maade at tegne et Hagekors paa . . .“. Denne Formodning vil dog næppe holde Stik, hvad der skal vises længere fremme.

Men Hagekorset findes dog paa Guldhornene og det netop der, hvor man maatte vente at finde det, paa 3. Billedkrans, der symboliserer den Dag, der er viet Tor, Torsdagen. Der kan ikke være mindste Tvivl om, at det korslagte Menneskepar, der maa antages at være

et Offer til Tor (se nærmere under Beskrivelsen af samme Krans paa det korte Horn), er det savnede Hagekors, ganske vist stiliseret, men paa ingen Maade til Ukendelighed. At denne Krans skal være et Udtryk for Torsdagen, bekræftes yderligere ved de øvrige Figurer her, der tydeligt nok skal forestille onde Magter. Efter A. O.s Artikel i Salm. Leks. om Ugedagenes Navne havde Myterne om Tor som Menneskenes Beskytter og Fortællingerne om hans stadige Kampe med Jætterne givet Folket den Forestilling, at Jætter og Troldtøj var særlig virksomme den Dag — hvad de jo ogsaa synes at være her.

4. Billedkrans: Fredag. Den menneskelige Figur forestiller Frey. I højre Haand holder han en Kølle, i venstre et økselignende Redskab, der dog nok snarest skal forestille en Hakke eller en Kornsegl. Sammenholdt med Billedkrans Nr. 4 paa det korte Horn er der ingen Tvivl om, at Figuren skal forestille Frey. Han ledsages af sin Hest. De to Ulve er, som det korte Horn ligeledes udviser (ved Odinstegnene), Odins Ulve. Deres Nærværelse her er temmelig gaadefuld. Muligvis skal de blot betegne „Mandens“ Samhøren med Gudeverdenen.

Guldhornene taler saaledes deres eget Sprog og siger, at Fredagen var tillagt Frey og ikke Frigg eller Fria, som Germanerne kaldte hende, hvad man ellers almindelig antager. Dette stemmer ogsaa bedre overens med at Fredagen i fremmede Mytologier var tillagt en Gud for Frugtbarheden, hvad Frey jo netop var hos Nordboerne. I Gylfaginning Kap. 23 siges herom: „Frey er den mest udmærkede af Aserne. Han raader for Regn og Solens Skin og dermed for Jordens Grøde; ham er det heldigt at paakalde for god Aaring og Fred“.

5. Billedkrans: Lørdag. Billedgruppen forestiller Lokes Tilfange-tagelse efter Balders Drab. Lokes Jættens natur symboliseres ved Ulven. Det mærkelige Redskab, de to Guder holder over ham, er en stiliseret Gengivelse af Nettet, hvori han blev fanget. Fisken minder om hans Omskabelse til Laks, og de stærkt fremhævede Slinger, der her let ses at være betydende Figurer (i Modsætning til Slingerne paa øverste Billedkrans, hvor de nærmest er benyttet som Skilletegn) hen-tyder til hans pinefulde Straf.

At Lørdagen skulde være viet til Loke, stemmer ikke overens med den gængse Opfattelse, der kalder den *Laugardagr*, Vaskedag; men

det vilde dog rent æstetisk set være en ganske urimelig Tanke, at man skulde have brudt den høje Guderække i Ugedagenes Navne ved at give Lørdagen en saa prosaisk Betegnelse. Alene af den Grund er Laugardagr sandsynligvis ikke det oprindelige Navn for denne Dag, men et Tilnavn, som muligvis benyttedes i daglig Tale, paa Grund af den Brug, man gjorde af Dagen, medens dens virkelige Navn havde Tilknytning til *Loki Laufeyar sonr* — og skulde man i Norden vælge en Gud for den Dag, der stod under den ulykkebringende Planet Saturns Indflydelse, kunde man næppe finde nogen, der svarede bedre hertil end Loke.

6. Billedkrans: Søndag. Se ovenfor.

7. Billedkrans: Mandag. A. O. har vist, at Figuren forestiller Indgangen til Dødsriget. Han siger bl. a. herom (Dst. 1918, S. 18): „flere af Guldhornenes gamle Tegnere eller Beskrivere har lagt Mærke til, at Portens Stolper har Form af Dødningeben. Men endnu heldigere vilde det rigtignok have været, hvis der paa Porten havde staaet: Dette er Dødsriget. Men nu er der det mærkelige: Der staar en Skrift i Oldtidens religiøse Sprog, Gudesymbolerne, der staar tre Prikker paa hver af Portfløjene“. Efter en nærmere Redegørelse for disse Prikkers Betydning fortsætter han: „Som Korset er Tors Tegn, er da de tre Prikker Dødningernes“.

I en Artikel om Maanedyrkelse skriver Museumsinspektør H. A. Kjær i Salmonsens Leks.: „Grækere, Romere, Ægyptere, Indere forestillede sig Maanen som de dødes, navnlig Børnens Opholdssted, eller bragte den dog paa en eller anden Maade i Forbindelse med Døden“.

Da nu Nordboerne har modtaget Ugedagene fra Romerne, tør vi nok antage, at de Forestillinger, der knyttede sig til de enkelte Dages Navngivere, er fulgt med, altsaa ogsaa Forestillingen om Maanen som de dødes Rige. Ved at sammenholde A. O.s og H. A. K.s ovenfor citerede Udtalelser har vi da i den 7. Billedkrans et Udtryk for Mandag, som synes uimodsigeligt.

Undermotiverne.

Hovedmotiverne paa det lange Horn er saaledes tydeligt en billedlig Fremstilling af Ugens syv Dage. Men ogsaa Undermotiverne er

mere end blot og bar Udsmykning. Saaledes er Døgnets Inddeling i 24 Timer symboliseret ved de 24 indridsede Slinger eller slangeliggende Figurer. Endvidere ser vi paa det lange Horn 12 Guder (naar Gentagelserne undtages), nemlig i 1. Billedkrans 7, angivet ved de 7 omtegnede Gudetegn. Paa anden Krans findes 2, Odin og hans Svend. 3. Krans har ingen Guder, 4. Krans 1, Frey, og 5. Krans de to, der tager Loke til Fange. Disse 12 Guder, hvoraf kun Tyr, Odin og Frey kan identificeres, symboliserer de 12 Maaneder (jvnf. Janus = Januar, Mars = Marts). En nøjagtig Optælling af alle de paaloddede Figurer paa dette Horn giver 52, der svarer til Antallet af Uger i et Aar; den manglende Tid kunde tænkes at være antydnet ved de to paabegyndte Figurer i Sammenhæng med de to Slinger i 5. Billedkrans. Lægger vi til de 24 Slinger, der angiver Døgnets Timer, de 7 paaloddede Slinger, der i 1. Billedkrans er benyttet som Skilletegn mellem de enkelte Figurer eller Billedgrupper, faar vi Tallet 31, der svarer til Antallet af Dage i f. Eks. Marts Maaned, som vel i Norden i Mars's Sted var tillagt Tyr.

At afbilde Ugens syv Dage ved de tilsvarende Guder er forøvrigt næppe et nordisk Paafund. — I Øvre Germanien, Pfalz og Moseldistriktet, især ved gamle romerske Gaarde, findes ifølge Martin P. Nilsson nogle Hundrede særlig interessante Mindesmærker, der har faaet Navnet „Gigantjupitersøjler“. M. P. N. beskriver dem i sin Bog „Olympen“ (Side 246) saaledes: „Nederst er der en Sokkel med i Reglen en Gud paa hver af de fire Sider, oftest Juno, Mercurius, Hercules og Minerva; oven paa denne er der en ottekantet Sten med Ugens syv Guder; paa denne hæver sig en skælbesat Søjle, og paa dens Kapitæl ses en ridende, af og til en kørende Gud, som springer frem over eller bæres af en Gigant med Slangeben. Formen er romersk antik. — Men Indholdet af Billederne paa Gigantsøjlerne er sikkert ikke romerske, selv hvad de Guder med romerske Navne angaar, som pryder den firkantede Sokkel. Hovedproblemet er: hvem er Rytteren paa Søjle's Top?“

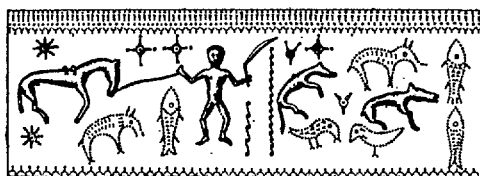
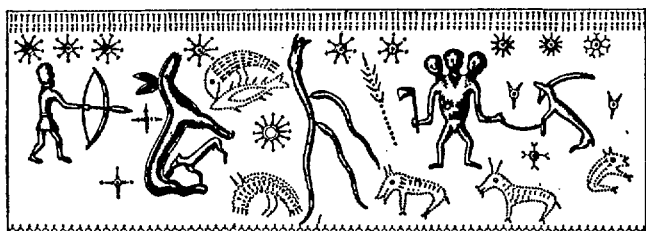
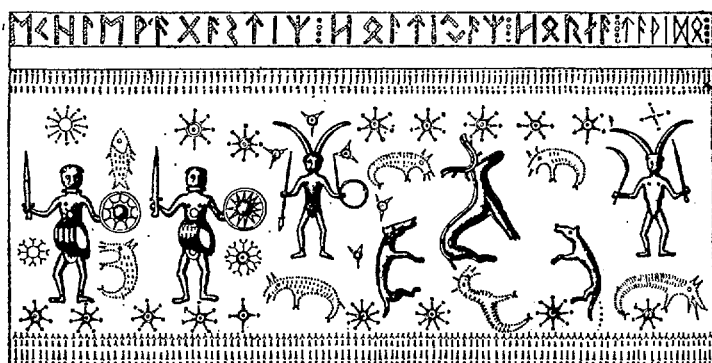
Den billedlige Overensstemmelse mellem Gigantsøjlerne og Guldhornenes Fremstilling af Ugedagene, symboliseret ved deres Guder, kunde tyde paa et aandeligt Slægtskab mellem disse i det Ydre saa forskellige Mindesmærker. Giganten, der med sine Slangeben sandsynligvis skal symbolisere Evigheden, kunde tyde i samme Retning.

DET KORTE GULDHORN

Hovedmotiverne.

Som særlig betydende Figurer maa de to Krigere med Sværd opfattes. Da Billedkransene er drejelige, er det naturligt at tænke sig Kransen her drejet saaledes, at Krigerparret ses mellem de to hornede Guder, hvorved deres Stilling som Hovedpersoner bliver mere iøjnefaldende. Ligheden mellem de to Krigere leder Tanken hen paa et Brødrepar indenfor fremmede Mytologier, kendt under Navnet Dioskurer. A. O. siger ganske vist (DSt. 1918, S. 6): „ . . . vi ejer intet sluttet ensartet Gudepar, ingen Dioskurer, indenfor Asgaards Kres . . . “. Det er sikkert rigtigt nok; men maaske der dog her kunde findes et Krigerpar, som, selv om de ikke var Brødre, dog maaske i Folkets Bevidsthed stod hinanden saa nær, maaske som Stalbrødre eller ved at have omtrent samme Gerning, at de kunde kendetegne hinanden. Da nu det korte Horn ligesom det lange i sine Hovedmotiver bl. a. symboliserer Ugedagene begyndende med Tirsdag, maa den ene af Krigerne nødvendigvis være Tyr, og Nr. 2 kan da næppe være nogen anden end Ull. I Gylfaginning Kap. 30 siges om Ull: „Han er smuk af Udseende og har en Krigers Væsen og Dygtighed; ham er det godt at paakalde i Tvekamp“. Dr. Gudmund Schütte omtaler i sin Bog „Hjemligt Hedenskab“ Tyr og Ull som gamle Himmel- og Lysguder (S. 109—110), og i et Kap. om Helligdomme i samme Bog (S. 221) siger han: „Ejendommeligt for Himmelmagterne er det, at deres Helligdomme ofte følges ad . . .“. Han viser dette for Solens og Tyrs Vedkommende og siger derpaa: „Med Tyr synes endvidere Ull at følge“, og efter en Række Eksempler herpaa slutter han Afsnittet med følgende Sætning: „Et saa gennemført Følgeskab kan næppe være et Lune af det blinde Tilfælde“. Heri maa vel ligge et Fingerpeg om de to Guders nære Samhøren.

De to Krigere er ikke mærkede med de kendte Gudetegn; men de har hver en Stjerne over Hovedet (jvnf. Castor og Pollux i den romerske Mytologi), hver to under deres Fødder og hver een ved Siden. En saa kraftig Illuminering maa vel berettigede dem til Navnet Lysguder, og det Milieu, hvori de færdes til Navnet Himmelguder. „En Gud med Sværd“ siger A. O. (ganske vist ikke i Forbindelse med Krigerparret) „er inden for den gotiske Verden Tiu, Tyr (DSt. 1918, S. 6).

Ifølge ovenstaaende kan der vist ikke være Tvivl om, at den ene af Krigerne er Tyr, og det maa da være ham, der ved de prægtigere Forsiringer paa Bryst og Rustning og ved den tolvstraalede Stjerne over Hovedet kendetegnes som den fornemste af de to, Symbolet for Tirsdagen.

De to andre Gudeskikkelser har A. O. ifølge deres Attributer tolket som Odin og Frey, Hjorten og Ulvene som Solen og dens Forfølgere.

2. Billedkrans: Onsdag. Odin nævnes ofte i de gamle Sagn som Jægeren. 2. Billedkrans viser ham som saadan. I den nordiske Mytologi findes adskillige Træk hentet fra fremmede Religioner, f. Eks. fra Grækernes og Romernes, og de tillagdes da de Guder, de syntes at passe paa. — I den græske Mytologi var Orion en Jæger, som vakte Gudernes Vrede ved et Kærlighedsforhold til Eos. Guderne straffede ham ved at forvandle ham til det Stjernebillede, der bærer hans Navn. Han følges af sin Hund, Sirius.

Odin kendetegnes ikke her ved sine Attributer, men over hans Hoved staar tre Stjerner. Det er ikke usandsynligt, at man i en tidlig Tid har kendt Orionsmyten og knyttet Odin som Jægersmanden til Stjernebilledet Orion. De tre Stjerner over hans Hoved maa da som det mest karakteristiske ved dette Stjernebillede være Orionsbæltet og er anbragt som et Kendetegn for Odin, og den store Stjerne mellem Hjorten og Slangen maa da være hans Hund, Sirius, Himlens klarste Stjerne — og den kraftigst tegnede Stjerne paa Hornet.

Den trehovedede Skikkelse er af flere Forskere tydet som Tor = Tanaros, den galliske Tordengud. I den nordiske Mytologi findes imidlertid intet, der kan tydes i den Retning undtagen Navnet Tordengud. Var Tor beslægtet med den trehovedede galliske Gud, maatte Slægtskabet vel have røbet sig paa en eller anden Maade. A. O. siger ganske vist (DSt. 1918, S. 5): „Hvis vi ikke vil ligestille ham med Tor, saa nødes vi til den Antagelse, at der i det 5. Aarhundrede har været en Hovedgud, som senere er i den Grad forsvunden, at vi ikke engang kan eftervise hans Spor i den store poetiske Gudeskare . . .“.

En saadan Antagelse er dog ikke nødvendig. Den trehovedede Gud paa Guldhornerne er hverken Tor eller Tanaros, men en Kunstners Udtryk for den nære Samhøren mellem de tre Hovedguder Odin, Tor og Frey. Deres Navne nævnes ofte sammen i den nordiske Mytologi. Saaledes hedder det f. Eks. i Skáldskaparmál (Kap. 33), at de

Afgørelser skulde stande, som Odin, Tor og Frey sagde. I Skirnismál (V. 33) truer Skirnir Gerda med Odins, Tors og Freys Vrede; Løfter gives ved Odin, Tor og Frey o. s. v. I Upsal fandtes endvidere et stort Gudehov for Odin, Tor og Frey. „Den Samstemning“, siger A. O. forøvrigt (DSt. 1918, S. 3 — men i en anden Forbindelse) „hvormed Treheden Odin-Tor-Frey overholdes, viser, at den maa have ret dyb Rod, og paa mange Maader bl. a. ved Stednavne kan vi kontrollere, at hver enkelt af disse Hovedskikkelser gaar ikke saa lidt tilbage i Tiden“.

Med dette som Baggrund maatte det ligge nær for en bildende Kunstner at betegne „Treheden Odin-Tor-Frey“ ved at fremstille dem som een Skikkelse med tre Hoveder. En saadan Treskikkelse (*trimurti*) savner forøvrigt ikke Forbilleder (f. Eks. hos Hinduerne og og i Kristendommen), som man sandsynligvis har kendt, selv om Forbindelsen maaske ikke har været tænkt saa inderlig.

Opfatter vi Figuren som Odin-Tor-Frey, maa den midterste forestille Odin; han kendetegnes som den fornemste af de tre ved sin centrale Stilling og ved sit prægtigere Halssmykke. Desuden hører til Gruppen to Trekors Mage til dem, der omgiver ham i 1. Billedkrans. Det ene maa gælde ham, det andet sandsynligvis det Dyr, hvorover det staar (Særimner!), for at betegne, at det tilhører ham. Tor kendetegnes ved en af sine Bukke og Frey som Frugtbarhedens Gud ved Kornakset og ved sin Galt Gyldenbørste.

Paa det lange Horn saa vi Tiden symboliseret ved Slanger. Den store Slange paa det korte Horns 2. Billedkr. skal sandsynligvis forestille Odin. I Vafþrúðnismál siges (V. 53): „Úlfr gleypa mun Aldaföðr . . .“ i Fr. W. Horns Oversættelse: „Ulven sluger Tidens Fader . . .“ og i Fortællingen om Suttungsmjøden møder vi Odin i en Slanges Skikkelse. Muligvis er det disse Ting, Hornets Fremstiller sigter til med denne Slangegruppe. Den store Slange har noget i Munden, som meget godt kan symbolisere Suttungsmjøden. At der er tre Slanger kan henføres til den mystiske Trehed, der synes at være knyttet til Odins Person.

Helv Serien falder da her ligesom paa det lange Horns 2. Billedkr. i tre naturlige Afsnit, der hver synes at forestille Odin, og der kan da næppe være Grund til at tvivle paa, at 2. Billedkrans paa det korte Horn symboliserer Onsdagen.

3. Billedkrans: Torsdag. Det korslagte Menneskepar er ligesom den tilsvarende Figur paa det lange Horn et stiliseret Hagekors. Der findes dog en Forskel paa de to Figurer, idet Manden med Sværdet paa det korte Horn har den vandret liggende Skikkelse bag sig, medens han paa det lange Horn har ham foran sig. Dog maa det bemærkes, at dette sidste ogsaa er Tilfældet paa Krysings Tegning, men da det korslagte Menneskepar her mangler Mærkerne i de fremrakte Hænder (se nedenfor) og med Paullis Forsikring om sin Tegnings Nøjagtighed i mente, kan man vist gaa ud fra, at Paulis Gengivelse er den rette. — Efter A. O. er Manden med Sværdet en Gud eller en Offerpræst, der er i Færd med at slagte den anden til Oftring. Hvis Figuren paa det korte Horn er i Overensstemmelse med Originalen, kan der for dette Horns Vedkommende næppe være Tale om en Oftring i denne Forstand, idet som nævnt Manden, der skal ofres, ligger bag den, der skulde ofre ham.

Det ligger imidlertid nær at antage, at de begge *er* ofrede til Tor, og nu er paa Vej til deres Bestemmelsessted. Ved nærmere Undersøgelse af Figuren ses det, at de hver i den Haand, de viser frem, har et Mærke, der minder om et Saar, maaske efter Gejrsod. At disse Mærker ikke er uvæsentlige, fremgaar tydeligt af deres iøjnefaldende Anbringelse. Maaske er de et Slags „Adgangskort“ til det hinsides — i alt Fald kan de tyde paa, at de to Mænd er undergivet samme Kaar. — Det vigtigste bliver imidlertid Hagekorsformen, der betegner dem som tilhørende Tor.

Den følgende store Gruppe leder Tanken hen paa Gudernes Tingsted. Den ankerlignende Figur er en stiliseret Gengivelse af Asken Ygdrasil, kendetegnet ved den store Slange, Nidhug (Grimnismál, V. 35), der gnaver af dens Rødder. Hjorten er Eiktyrnir: fra dens Takker, som viser Maaneseglen, ser man en Draabe falde. Herom siges (Grmn., V. 26): „Hjorten Eiktyrner staar paa Valhals Tag og æder af det Træs Grene, og af dens Horn kommer saa stort Dryp, at det kommer ned i Hvergelme . . .“. Den faldende „Draabe“ kunde antages at være Hjortens Øre; men det vil ses, at ingen af de hornede Dyr har baade Horn og Øren. Desuden har den ingen fast Forbindelse med Dyret. — Paa Krysings Tegning er den anbragt som Øre, hvilket atter viser en Unøjagtighed ved denne Gengivelse. — Rytteren forestiller muligvis Hejmdal, der vogter Broen Bifrost mod Bjergriser, Jætter, (Glf. Kap. 26), hvorefter man ser en mellem Slangen

og Dobbeldtyret. Rytteren kan ogsaa være en af de andre Guder. Det hedder i Gylfaginning (Kap. 18), at Guderne red hver Dag til Tingstedet over Bifrost med Undtagelse af Tor, som vadede dertil over Elvene — disse er angivet ved de to Gange to Fisk, og Bifrost sandsynligvis ved de ornamenterede Linier, dennes tre Farver (Gylfag. Kap. 12) er da kendetegnet ved de tre sammenhængende Ringe. I Grimnismaal (V. 30) Fortælles videre, at ved Ygdrasils Ask skal Guderne holde deres Domme hver Dag. Den mærkelige Figur, Dobbeldtyret, er ifølge A. O. (DSt. 1918, S. 31) Asgaards Port.

Der kan vist ikke være Tvivl om, at hele dette Billedgalleri skal forestille Gudernes Tingsted.

Henrik Petersen skriver i sin Bog „Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold“: (S. 66—67): „Tors Paakaldelse som Veur for enhver Syssel, der er af indgribende Betydning for Hjemmet, for Bygden, viser sig fremdeles ved den Maade, paa hvilket Mindet om denne Guds Tilbedelse er knyttet til „Tinget“ . . . Imidlertid turde der ligge et tilstrækkeligt betegnende indirekte Vidnesbyrd om Tors Paakaldelse som Veur i, at den Dag i Ugen, der var helliget ham, fremfor nogen anden valgtes til Tingdag“.

Det er da ligetil, at Skaberen af Hornet har villet kendetegne Torsdagen, Tingdagen, ved et Billede af Gudernes Tingsted.

4. Billedkrans: Fredag. Hovedpersonen er Frey. Han kendetegnes ved et Redskab, der her tydeligt ses at være en Kornsegl, samt ved sin Galt Gyldenbørste. Han fører sin Hest ved Milen. Andet Afsnit af Billedkransen viser Odins Ulve og Ravne.

Frey som Gud for Fredagen er paavist ved Omtalen af tilsvarende Billedkrans paa det lange Horn.

5. Billedkrans: Lørdag. Figurene danner en billedlig Fremstilling af Myten om Balders Død, hvori Loke som bekendt spillede en afgørende Rolle.

Den dyrelignende Figur forestiller Balders Lig. Aanden (gengivet ved Hovedet med det lange Haar) har forladt sin Bolig; der er kun Bælgen tilbage, revnet og opslidset som et Puppehylster, efter at Insektet har forladt det. — Den løbende Mand er Hovedpersonen; det er Loke, der flygter for Gudernes Vrede. — Manden med de to Sværd er en af Guderne, der er med i Vaabenlegen for at hædre den

usaarlige Balder, formodentlig Hermod, der spiller en Rolle i Myten ved at ride til Helhjem for at løse Balder tilbage (Gylfag. Kap. 48). At han er en Gud af lavere Rang ligesom Loke ses af Gudetegnene, der mangler de smaa Skiver ved Straalernes Spidser. — Manden med Buen er Høder. Den mærkelige Pil, han har paa Buestrengen, ligner ingen af de andre afbildede Pile paa Hornene. Dens underligt takkede Skaft skal vel kendetegne den som Misteltenen. Endelig vil Hornets Fremstiller ved den spændte Bue med Pilen pegende mod Jorden og ikke mod Maalet antyde, at Manden er blind — hvad ogsaa hele Skikkelsen gør Indtryk af.

Lørdagen som Lokes Dag er forsøgt motiveret for tilsvarende Krans paa det lange Horn.

ASTROLOGISKE FIGURER ETC.

Det lange Horn indeholder, som man vil have bemærket, nærmest en Angivelse af Tidsafsnittene. Af Himmellegerne findes her kun Solen, der er fremstillet paa 6. Billedkrans som et hornet Dyrehoved. A. O. har tydeligt og afgjort slaaet fast, at det er Solen. Han gengiver Figuren som „et stort Ansigt med Næse og Mund, (men mærkeligt nok uden Øjne); derunder ses en svag Antydning af Krop eller Ben, nærmest som en Plantestængel med to Grene . . . “. Figuren forestiller dog nok snarere et Vadderhoved med langt Skæg; men det kan for saavidt være ligegyldigt, hvordan man opfatter den; det vigtigste er, at den forestiller Solen og mangler Øjne.

Paa det korte Horn finder vi i 1. Billedkrans atter Solen. Her er den gengivet ved en Hjort, der ligesom Bukkehovedet mangler Øjne. Paa 3. Billedkrans har vi endnu en Hjort uden Øjne (Eiktyrner), som her imidlertid repræsenterer Maanen, idet dens Takker afgjort viser Maaneseqlen. At disse tre Figurer forestiller Sol og Maane kan næppe benægtes, og man maa antage, at Hjorten forfulgt af Ulve og Hjorten med Maaneseqlen som Horn var kendte religiøse Symboler for hin Tid. Det maa tillige være indlysende, at Hornenes Fremstiller har forbundet en bestemt Tanke med at fremstille Sol og Maanedyrerne uden Øjne. —

Ved nærmere Eftersyn af Billedkransene paa det korte Horn finder vi foruden de to Hjorte endnu seks-syv Dyrefigurer uden Øjne, nemlig paa 2. Krans Fisken, der bærer Fuglen, Bukken, som Tor holder, og

„Ravnen“ under den store Stjerne, og paa 4. Billedkrans Hesten, som ledes af Frey, og Odins to Ulve.

Mon man ikke nok skulde kunne paastaa, at disse Dyr i Lighed med Sol og Maane maa repræsentere forskellige Stjerner eller Stjernebilleder! Dette oplyser dog ikke noget om, hvorfor alle disse Dyr mangler Øjne.

For det „store Ansigts“ Vedkommende (paa det lange Horns 6. Billedkrans) siger A. O.: Manglen af Øjne kan maaske forklares deraf, at Solen skal fremstilles som gaaende til Hvile her foran Hels Porte, altsaa vel lavt og mod Nord“. Selv om denne Antagelse skulde være rigtig for denne Figurs Vedkommende, hvad der dog er tvivlsomt, kan den næppe tænkes at gælde for de øjenløse Dyr paa det korte Horn.

Man maa snarere formode, at de repræsenterer astrologiske Magter. Disse var som bekendt først og fremmest alle de „vandrende Himmeligemer, Sol, Maane, Planeter og disses Stilling til Dyrekredsene, men ogsaa andre Stjernebilleder, Stjernerne i det hele taget, havde deres store Betydning og var Genstand for Dyrkelse. Af Stjerneverdenen afgang jo Menneskets Skæbne, som var uundgaaelig og uforanderlig, vel forudbestemt ved Himmeligemernes Stilling til hverandre — men tilfældig. „Skæbnen er blind“, siger man i vore Dage, et Ord som muligvis har Rod i den graa Oldtid, hvor Skæbnetroen, f. Eks. for Romernes Vedkommende, var knyttet til Religionen, og havde Nordboerne paa Guldhornenes Tid en saadan Tro paa Skæbnen, vilde det være naturligt for en nordisk Kunstner at fremstille de Magter, som styrede den, som blinde.

Helleristningerne i Bohuslen viser en Mængde Stjerner, Skibe m. m., samt dyre- og menneskelignende Figurer. Ingen af disse sidste, selv de største og bedst udførte Dyre- og Menneskefigurer er forsynet med Øjne. Skibene har øjensynligt den Opgave at bære Himmeligemerne over Himmeloceanet (jvf. gl. ægyptisk Religion) medens Menneskene og Dyrene personificerer de enkelte astrologiske Magter. I disse Helleristninger har vi maaske en Parallel til Guldhornenes astrologiske Figurer.

Af de øjenløse Dyr er Hjorten, der jages af Ulvene paa 1. Billedkrans, og Hjorten med Maaneseqlen som Horn paa 3. Billedkrans allerede bestemt som Symboler for Sol og Maane.

Paa 3. Billedkrans ses Tor som et Led i den trehovedede Odin-Tor-Freyskikkelse. Tor er identisk med den romerske Gud Jupiter, hvor-

for Planeten af samme Navn er tillagt ham. Han fører en Buk i Snor, hvorved han kendetegnes som Bukkens Herre. Ifølge Hypotesen om, at de øjenløse Dyr skulde repræsentere visse Himmelleger, maa man da ganske afgjort kunne slutte, at Bukken skal symbolisere Tors og Torsdagens Planet, Jupiter.

Lige saa afgjort kan vi bestemme Hesten paa 4. Billedkrans som et Symbol for Planeten Venus, idet Frugtbarhedsgudinden Frey, som paa Guldhornene har overtaget Venus' Plads (Fredag) i Ugedagenes Række, maa tænkes at have faaet tillagt alle de Funktioner, der knyttedes til hendes Virksomhed, hvorved ogsaa Planeten Venus er tillagt ham. Frey og hans Hest bliver saaledes en smuk Parallel til Tor og hans Buk.

Af de fire nævnte Dyr er fuldgyldige Symboler for de fire af Ugedagenes Planeter, kan vist ikke bestrides. — Det ligger da nær at antage, at de endnu ikke bestemte øjenløse Dyr repræsenterer de resterende tre Planeter: Merkur, Mars og Saturn, selv om Samhørigheden mellem disse og deres Symboler ikke lader sig paavise saa overbevisende som for de første fires Vedkommende.

Da Odin er identisk med Romernes Mercurius, er Planeten Merkur tillagt ham. — I Orienten, hvor Læren om Himmellegerne Indflydelse paa de jordiske Forhold udformedes, er Planeten Merkur synlig som Morgen- og Aftenstjerne. Da de to øjenløse Dyr paa 4. Billedkrans ved Odinstegnene er angivet som tilhørende Odin, er der en meget stor Sandsynlighed for, at Guldhornenes Skaber med disse to samhörende Dyr har villet betegne dette Forhold, og de bliver saaledes et forstaaeligt Symbol for Merkur i dens dobbelte Rolle som Morgen- og Aftenstjerne.

Paa 2. Billedkrans ses en »Ravn« under den store Stjerne. Ravnen er Slagmarkens Marodør, og kan som saadan maaske være et Symbol for Planeten Mars, der ved særlige Konstellationer af Planeterne formentes at varsle Krig.

Endelig har vi Fisken, der bærer Fuglen — et Motiv, der minder om Fisken med Fuglen paa det lange Horns 1. Billedkrans, hvor det betegner en Ø. Da Fisken paa det korte Horn mangler Øjne, maa det her være et Udtryk for en »Ø« i Himmeloceanet, altsaa en Klode, og da man ikke godt kan tænke sig, at Saturn ikke skulde være symboliseret sammen med alle de andre Planeter, maa det antages, at Fisken skal betegne denne.

Da Loke er Gud for Lørdagen (se 5. Billedkrans paa det lange Horn), er Planeten Saturn tillagt ham, og da han ved sin Tilfangelse optræder i Skikkelse af en Laks, er denne Tydning ikke urimelig, og den bestyrkes ved, at Fisken holdes fangen i Fuglens Kløer, hvilket er et letforstaaeligt og acceptabelt Udtryk for den bundne Gud.

Vi har da hermed hele Planetugen symboliseret, og det fremgaar nu klart heraf, at Skaberen af Guldhornene med de blinde Dyr har villet kendetegne Planeterne som afhængige af de tilsvarende Guder paa deres Vej over Stjernehimmelen, hvad dog ikke betyder, at de frakendes personlige Virkninger.

Mere vanskeligt synes det at ville være at forsøge at bestemme de enkelte Stjerner eller Stjernegrupper. Med Undtagelse af de tre i 2. Billedkrans over Bueskytten anbragte Stjerner, der som foran anført sandsynligvis skal forestille Orionsbæltet, og Sirius mellem Hinden og Slangen, gives faktisk ingen Holdepunkter for Bestemmelsen af de øvrige, da de er anbragt uden Hensyn til deres virkelige indbyrdes Stilling.

Dog er det muligt at bestemme nogle faa af dem. Blandt det korte Horns 32 Stjerner findes 3, som afviger stærkt fra Hovedtypen, medens de dog uden at være ganske ens ved deres tvedelte Straaler ses at høre til samme „Familie“. Det ringe Antal af denne Type i Forhold til Hovedtypen, som maa antages at repræsentere de store Stjernebilleder (1. og 2. Billedkrans), giver dem et mere specielt Anstrøg, saa at man ved at betragte dem i Forbindelse med de hosstaaende Figurer maaske har en Mulighed for at identificere dem.

Over Bukken i 2. Billedkrans staar en saadan Stjerne. Da Bukken tilhører Tor, vil det være naturligt at undersøge, om der kan paavises en nærmere Forbindelse mellem disse to Figurer. Og det kan der: De specielle, tvedelte Straaler, der udgaar fra denne Stjerne, er nemlig benyttet i nøjagtig Aftegning som Udsmykning paa den øverste Rand af Billedkransen for den Dag, der er viet Tor, Torsdag, og kun her. Dette maa være afgørende. Da Tor er det nordiske Navn for Jupiter, maa vi da kunne bestemme denne Stjerne som Planeten Jupiter.

Tør vi nu gaa ud fra, at Stjerner med tvedelte Straaler repræsenterer Planeter, hvad der ifølge ovenstaaende maa være forsvarligt,

hvor Forbindelsen med hosstaaende Figurer taler derfor, kan vi paa øverste Billedkrans finde to Planeter.

Planeten Mars er opkaldt efter den romerske Krigsgud af samme Navn. Romernes Krigsgud blev Nordboernes Tyr, og naar vi nu paa 1. Billedkrans finder en Planet ved hans (højre) Side, maa den aldeles afgjort være Planeten Mars.

Vi kan vel saa med temmelig stor Sikkerhed bestemme Planeten ved Ulls venstre Side (den største af Stjernerne med tvedelte Straaler) som Planeten Venus, skønt man vist næppe kan finde nogen særlig mytisk Forbindelse mellem de paagældende Guddomme.

DE FORSKELLIGE GUDETEGN

Gudetegnene følger Guderne fra den ene Situation til den anden. Deres Mission er at kendetegne Guderne, deres Attributer og øvrige Tilbehør. — De findes især paa det korte Horn. Der er tre forskellige Typer: Odinstegnet eller Trekorset (Triskelen), de almindelige Gudetegn og Skæbne- eller Planettegnene, som A. O. kalder Tværkors (jvf. 3. Billedkrans paa det korte Horn).

Trekorset bestaar af en lille Skive, hyppigst omgivet af to Ringe, hvorfra udgaar tre „Straaler“. De findes paa 1. Billedkrans over Odins Hoved, ved hans Spyd, Scepter og Ring, samt ved Ryggen af en af Ulvene — paa 2. Billedkrans mellem den trehovedede Gud og Bukken og over Hovedet paa et af Dyrene — og paa 4. Krans over en af Ulvene og over de to Fugle — ialt 9.

Det almindelige Gudetegn er firstraalet med „Straaler“ som Stjernernes af Hovedtypen. De er spredt over alle fem Kranse. Snart staar de som Kendetegn for en Gud, snart som Kendetegn for Gudernes Ejendom. Paa 3. Krans f. Eks. staar to mellem den oprullede Slangehale og Asgaards Port. De maa betegne, at Omraadet omkring Asgaard (Idevold) tilhører Guderne. — Ved de to midterste Figurer i 5. Krans, Loke og Hermod (!), findes det almindelige Gudetegn uden de Smaaskiver, der ellers er anbragt ved Straalernes Spidser. Det maa rimeligvis antyde, at de to Guder er af ringere „Stand“. — Af det almindelige Gudetegn findes ialt 15.

Skæbne- eller Planettegnet er firstraalet med tvedelte „Straaler“ som Planeternes. Det staar aldrig som Kendetegn for Guderne eller

deres Attributer. Der findes eet i 2., tre i 3. og tre i 5. Billedkrans (Lørdagen). Lørdagen, som var tillagt Loke, stod som bekendt under den ulykkebringende Planet Saturns Indflydelse.

Planettegnet ved Balders Hoved skal formodentlig antyde hans ulykkelige Skæbne; ved Loke betegner det Ulykkens Anstifter og ved Høder Ulykkens Formidler. At de ikke er brugt som de andre Gude-tegn, ses af, at nævnte tre Guder her tillige har det almindelige Gude-tegn. — Paa 3. Billedkrans findes Planettegnet ved det korslagte Menneskepar, hvor det ligeledes maa tænkes at staa i Forbindelse med Død eller ulykkelig Skæbne. — Planettegnene over Asgaards Port viser, at ogsaa Guderne er undergivet Skæbnens Lov (jvf. Balders Død).

Planettegnene har hvert af de anførte Steder staaet ved de paa-gældende Figurers Hoved. Paa 2. Billedkrans findes et mellem den trehovedede Gud og Bukken i Højde med Gudens Fod, og paa øverste Billedkrans, hvor kun de højeste Guder er repræsenteret, findes det overhovedet ikke.

Man kunde fristes til den Tanke, at de øverste Guder mentes at staa over Skæbnen, hvad der vilde være en ganske naturlig Tanke: havde de høje Guder ingen Indflydelse paa de jordiske Fænomener eller paa det tilkommende Liv, vilde det jo være meningsløst at bede og ofre til dem. Af Planettegn findes ialt 7.

Ligesom Antallet af Dagene i Marts paa det lange Horn er angivet ved 31 Slang er det her angivet ved de $9 + 15 + 7$ Gude- og Planettegn = 31. Man kan indvende herimod, at der paa det korte Horn mangler to Kranse, som ogsaa kunde være forsynet med Gudetegn; det maa dog antages, at Maanedens Dagetal analogt med det lange Horns 31 Slang, maa findes paa de fem Kranse. Og hvor skulde man kunne tænke sig et mere overbevisende Udtryk for Dagene end netop disse Tegn, der er identiske med de Guder og Planeter, der har givet Dagene Navn.

Antallet af Fisk, brugt som Skilletegn mellem de enkelte Grupper er 12 — de kan angive Aarets 12 Maaneder, og de indridsede Dyr muligvis de 12 Dyrekredse.

Til Randornamenterne er benyttet Stjerne og Planetstraaler. Om-trent Halvdelen af disse Straaler er rettet nedad, Resten opad. Det vilde være naturligt at vente — med den overordentlige Interesse for Tiden, der præger Guldhornene — at disse Straaler havde angivet

Antallet af Dage og Nætter i et Aar. Det kunde næppe gøres simplere og mere forstaaeligt end paa denne Maade. Men selv om de originale Guldhorn virkelig har haft en saadan Antydning af Aarets Dage og Nætter, vilde det ikke være sandsynligt, at Kopierne skulde gengive Antallet af alle disse Smaating absolut korrekt.

Som før nævnt har Paulli ikke „eftertalt enhver Streg og Prik af de ornamentale Borter ved Randene“, hvilket er meget kedeligt. Ved Sammentælling af de nedadvisende Straaler, som „burde“ angive Dagene, faas paa Paullis Tegning 371, medens de opadvisende, som „burde“ angive Nætterne, andrager 345 (paa Kryssings Tegning langt færre). At disse „Straaler“ ikke giver Antallet af Dage, er sandsynligvis Træsnitterens Forseelse.

Det ligger da nær at tænke sig, at alle Aarets Tidsenheder har været anskueliggjort paa Guldhornene, og at de — ved Siden af anden Bestemmelse — har været benyttet som Kalendere. Provst Sorterup fortæller i sit Skrift om de lange Horn, at Ringene kunde skubbes sammen i hinanden som Pølsehorn. — Kunde de øvre Billedkranse glide over de nedre, var det naturligt at antage, at man hver Morgen fjernede en Krans — eller maaske man samlede alle Kransene ved den nedre Ende og hver Dag satte en paa Plads. Man havde da over Ugedagene en hel „moderne“ Kalender, som muligvis ved den ligeledes af Sorterup i samme Skrift omtalte manglende Del, har været effektiv. — Men dette kan jo kun være Formodninger.

Derimod tør man vel nok gaa ud fra, at Guldhornene har været knyttet til Gudstjenesten ved et Tyrshov, eftersom Tyr paa begge Horn er sat øverst, hvorved Ugen, som i Sammenligning med de øvrige Tidsafsnit er særlig udmærket, indledes med Tirsdag. Om de tillige paa en eller anden Maade har været benyttet til at tage Varsel af ved vigtigere Foretagender, eller om man mente ved Hjælp af dem at kunne løfte Sløret for Fremtiden, er foreløbig en Gaade.

ET EVENTYR AF H. C. ANDERSEN,

DETS TILBLIVELSE OG OPRINDELIGE FORM

AF

HANS AAGE PALUDAN

De uskrevne Eventyr af H. C. Andersen var maaske, saa mærkeligt det lyder, et Emne ikke helt uden Tiltrækning og, saavidt vides, ikke før behandlet. I sine righoldige skriftlige Efterladenskaber har Digteren nedlagt adskillige Antydninger om Tanker og Ideer, der er gaaet ham gennem Hovedet, har beskæftiget ham mer eller mindre, men saa er henlagt og aldrig har faaet Liv. Om et saadant ufødt Eventyr læser vi i hans Beretning om Portugalsrejsen 1866, at han i Universitetsbyen Coimbra ved at se Studenterne færdes i deres forskelligtfarvede Facultetsdragter strax tænker paa „en Roman om to Studenter i Coimbra, een levende for Videnskaben, en anden for at tumle sig, ride syngende om og snakke med Pigerne, nyde Livet“. Men den naaer aldrig ud over denne aandelige Fostertilstand, — fra Portugal hjembringes Eventyret „Skruptudsen“ — oprindelig kaldet „Diamanten i Frøens Hoved“ og præget af Naturen ved Setubal, hvor det blev til, men hjemme afklædt al fremmed Kolorit og omgivet med dansk Natur, — desuden „Portnerens Søn“, som under Udarbejdelsen i Lissabons Omegn (Dagb. 3/6) betegnes som Historien „om Generalen og Generalinden“ og jo ogsaa er uden ethvert Spor af sin fremmede Tilblivelse. Endelig omtales (i Brev til Edvard Collin 12/7) ogsaa et Udkast „Kløverblomsten“, som skulde gennemarbejdes hjemme, men maa have mistet Digterens Interesse.

Paa lignende Maade var det gaaet paa Spaniensrejsen 3 Aar før. Foruden i den trykte Rejsebog „I Spanien“ (1863), der nu nok kunde trænge til en ny Udgivelse, er det her interessant i Digterens Dagbog, Breve og første Udkast (i Collins Samling 33, 4°) at kunne følge hans Ideer til Eventyr, hans Fornemmelse af, at de ventes af ham, at han

ligefrem har lovet dem som Resultat af Rejsen. Man ser, hvordan Tanken jager ham og sætter een sildig Frugt, som imidlertid sorteres fra og efter Hjemkomsten ogsaa berøves sin exotiske Duft og Farve og ved Udsendelsen maa nøjes med at fremtræde ene og i sin smaa-borgerlige Almindelighed.

Andersen sendte paa Udrejsen fra Montreux et Digt som Hilsen til Christian Winther og afmaalede deri, hvad han ventede at faa at se og opleve „i Cids og i Cervantes' Fædreland“. Han sluttede saaledes:

Der sende Naadens Gud mig Digter-Gaven,
Den bruse gjennem de nu tause Strænge
Og bære hjem til vore grønne Øer,
Hvor Bøgen skygger over Kæmpegrave,
Fata Morgana fra Granadas Have.

Men Digteren var træt og uoplagt til at skrive paa selve Rejsen. Han havde nok med at passe Dagbogs- og Brevskrivning, og snart Varme, snart Kulde tog paa hans Humør og hans Oplagthed foruden jævnlig Uoverensstemmelse med hans Rejsefælle, den unge Jonas Collin, og lejlighedsvis Ærgrelser med Posten hjemmefra, der her som paa andre Rejser berøvede ham den rette Sindslige-vægt til fuldt at nyde, hvad han oplevede. Saaledes gik det ham netop i „Granadas Have“ med et Brev og en pinagtig Diskussion, og det, der blev sendt hjem til de „grønne Øer“, var rene Smaating, Bagateller og ubearbejdede Stemningsindtryk i faa Verslinier og af højst forskellig Værdi, men sandelig ingen større episk Inspiration eller blot formet Billedbetragtning. Nogle af Smaaersene, der genfindes i Rejshebogen, er ganske livfulde, giver smaa naturtro Glimt af Livet især i de sydspanske Byer og er prægede af den spanske „Ilterhed“, der satte hans Blod i stærk Bevægelse paa Rejsen; andre er usigelig trivielle og hæver sig heller ikke i Formen op over Snesjappet, som er deres Paaskud mere end deres Inspiration. Et lille muntert Slutvers fra Málaga:

I Norden, i Kakkelvns-Krogen,
Groe Eventyr deiligt i Bogen,
Men ovre bag Pyrenæernes Muur,
Der voxe de vildt i den hele Natur,
Og er Du selv ung, ret Flamme og Fyr,
Saa brænder Du op i et Eventyr!

synes jo at love en rig Eventyrhøst af spansk Udsæd, — men den udeblev; skønt ellers Musen synes at have banket paa hos ham flere Gange.

Saaledes nævner et Brevfragment til H. P. Holst kortelig noget fra „Romanens Gebeet, men om den slaaer Rod paa Papiret er endnu uvist“. Hvad her menes, kan vi ikke vide, — maaske Ideen om Albinoerne foran Kirkedøren i Granada, som har optaget ham meget: en Fader og Søn, Tiggere, der sov Dagen lang, blinkede lidt med de røde Øjne op mod Dagslyset og gik hjem til deres egentlige Liv om Aftenen, — han er naaet til at „phantasere“ lidt om dem paa Papiret, ikke mere. Og af de mange andre Eventyr, han saa „voxe vildt“ omkring sig i den hele Natur, men uden at han formaaede at indsamle dem, kan vi nævne flere, der som Motiver har beskæftiget ham, saaledes især under Vandfloden i Barcelona Idéen om Undinen: „Jeg tænkte paa det Eventyr, der maatte kunne fortælles fra den lille Bjergstrøm, sædvanlig kun en Bæk . . ., dens Begyndelse var et legende Barn, men sandt nok, Spaniens Pigebørn blive i et Nu til voxne Jomfruer“, og her var hun nu, viljefuld og kæk, draget ind til Byen paa Besøg hos Menneskene, „jeg havde idag været Vidne til hendes Indtog“. Men derved bliver det.

Andre Motiver kan findes i Konkyljens Susen i Tanger: „Suus og fortæl hvad et Verdenshav dækker!“ eller sammesteds hvad Cigaren fortæller ham, saa han i Røgen ser de sorte Piger paa Cuba, som skærer Tobakken og ruller dens Blade, og en Taare i Tobaksbladet taler til ham om Kongedatteren fra Africa og hendes Skæbne som Slavinde paa Vestlandets store Ø, — alt antydnet i 5 smaa Prosa-Strofer. Saaledes udpeger han selv gode Motiver og lader dem ligge; giver nu og da ogsaa en improviseret og inspireret Begyndelse, som foruden at indsættes i Rejsebogens Udkast ogsaa paa særligt Papir viser sig at have været tænkt som Begyndelse til mere. Saaledes om Vinterkuldens første Pust over Sletten ved Granada som en levende Aand, der kommer farende fra Nord og kastes tilbage igen fra Saharas Ørken, — „Kulden i Granada. Hvor kommer Du fra Du kolde Vind Du blæser mod mig syd fra; Du er en Sneehold, det iisnende Nord har kastet til Afrikas Ørk . . .“ o. s. v.; — delvis optaget i Rejsebogen og delvis videreført i Vinterkapitlet om Madrid, hvor den personificerede Vinterkulde taler om og udfordrer Poeten fra Nord, — i en henfarende Stil, som naar „Vinden fortæller om Valdemar Daae og hans Døttre“: „I Norden, i Skyernes Land, boer Blæsten ved den aabne Strand og paa hvert et Gadehjørne . . .“ (Herom nærmer i en forberedt Udgave af „I Spanien“).

Men det bliver ved Anslaget, Udkastet kasseres, Mythen føres ikke

videre; Musens Besøg er for korte. I Granada bliver en ung Pige, han møder alene om Aftenen paa Alamedaen ved Genil og taler med, ham eet med Musaen, „Gitanaen med de havblaae(!) Øine“. Han paakalder hende atter, men forgæves ude i Zigeunerbyen paa Sacro Monte: „Du deilige Barn med de havblaae sjælfulde Øine, Dig jeg saae, Dig, hvis Stemme jeg hørte, skal jeg møde Dig her . . ., Du Sangens Musa fra Eventyrenes Land!“ — Men forgæves, han møder hende ikke igen. Han er besat af Tanken: der maa gøres noget, der ventes jo Eventyr af ham, naar han kommer hjem. I Burgos hedder det, i Snevejret, at i det hjemlige Vinterelement kom Eventyr-Digtningens Musa, viste Don-Juan Billedet [fra Sevilla], fortalte Historien om en af de paa Arenaen ved Tyrefægtningen dræbte Heste. „I Norden ved Kakkellovnsflammen skal jeg fortælle det engang“. Saaledes slaar han sig til Ro mod Slutningen af Rejsen: Motiv efter Motiv henlægges til bedre Tid og Oplagthed, Læserens Forventning dulmes og hans egen Samvittighed beroliges med Løfter; — som ikke bliver indfriele!

I Córdoba sagde han med Ruelse, at endnu havde Spanien ikke givet ham en eneste Eventyrdigtning: „skulde jeg vel komme til at indfri mit Løfte til en kjær lille Børnekreds, hvad ventede de ikke, der maatte kunne fortælles og vilde blive fortalt om spanske Piger, om spanske Fluere, om spansk Peber, Spanskrør og Spanskgrønt, der kunde endnu tilføies om den spanske Kappe, Spaniefarer og spansk Vind“.

Saaledes vugger han sin Samvittighed ind med Ord og Ordspil, — men intet af dette blev til noget. I Toledo endelig synger to Kirkeklokker for ham, den ene siger: „Bianca! Bianca!“ den anden svarer: „Sancho! Sancho!“ — Intet mere, ingen kan sige ham, hvem Klokkerne vil minde om ved disse Navne, „men der er meget skeet i Verden, hvorom ikke findes Historier eller Sagn. I min Grublen over Klokkernes Klang forekom det mig, at Gadens Brosteen gave Gjenlyd af Hestens Hov, ridderlige Ætlinge joge afsted paa fnysende Heste, med flagrende Manke og fine stærke Been; den tunge Jernhammer klang fra Vaabensmedens Værksted; skjønne Qvinder traadte ud paa Balconen, sang og spillede paa Luth“.

Men det gaar med disse Visioner som med dem af Studenterne i Coimbra: de svinder bort med Klokketonerne, og kun af den tarveligste Virkelighed stiger en varig Inspiration. Her, i Toledos Vinterregn og Mørke, kommer et Eventyr — eet eneste, — uden Tilknytning til Stedet og Rejsens Oplevelse. En Tilfældighed, et Skaar giver Anledning til

Eventyret „Theepotten“, i hvilket der, som Digteren selv siger, er meget af ham selv (og hans Skuffelser), men intet af Spanien, skønt han i dets Efterskrift søger at knytte det til Toledos Fortidsstemning.

Eventyret findes i sin ældste Form i det første Udkast til Rejsebogen „I Spanien“, ledsaget foruden af Efterskriften ogsaa af en Indledning (midt i Oplevelsernes Text), der forklarer dets Tilblivelse. Det hele Ensemble er saa udtaget af Rejsebogen, For- og Efterskrift afstrøgne (og dermed al Tilknytning til Rejsen og Spanien), og det nøgne Eventyr noget ændret optaget i Folkekalenderen for 1864 Side 97—98. Derfra gaar det over i Samlede Skrifter Bd. XXVII (1868, = Nye Eventyr og Historier) S. 120—22 med kort Bemærkning S. 207: „„Theepotten“ er skrevet i Toledo“. (Saml. Skr.² Bd. XV (1880) S. 62—63 med Bemærkn. S. 312).

Vi kan nu give Ordet til Andersen selv, idet vi gengiver, efter Rejsebogens Udkast I, Eventyret selv i sin ældste Form med de fra den trykte Form bortfjernede Omgivelser:

I vor Fonda¹ var ogsaa Spor af gammel Herlighed, Vaaben over Porten, Steensoeler i den eengang med et mægtig Springvand pyntede Gaard, nu sprang her ikke en Draabe, Marmor Kum[men] var fyldt med Jord og forvandles til et Blomsterbeed underlige frugtliggende ildrøde Blomster groede her, de saae ud som spansk Peber men var endnu mere glødende mere lignende en Blomst . . .² Fra Murcias Sol havde gennemstrømmet mig og Castagnetterne der havde slaaet Rythmerne an til Sang, . . . kom i hver Stad en . . . Stemning, der satte Blomst, . . . jeg maatte skrive Digte som i Ungdommens Tid, men ikke et Eventyr kom paa Papiret, det Hele selv var jo som et stort forunderligt Eventyr; men her i Toledo [*overstreget*: i den lille forstørrede Gaard] i Fondaens lille Gaard, hvor det gamle Springvand var blevet Urtepotte, laae Skrimmel og Skrammel, Stumper og Skaar, der laae . . . Skaaret af en gammel Theepotte, [*overstr.*: jeg tog det op, skrev et Eventyr derom, det eneste paa hele] med Indskrift, chinesisk var det ikke, men heller ikke maurisk! saa havde den jo været en Bid for Musæet, nu gav den Ideen til et Eventyr, og det skal jeg give paa andet Sted. Nu er vi i Toledo, ogsaa det er nu kun et Skaar [*overstr.*: af] slængt hen i en Afkrog.

Slutningen her er indsat i en nyere Version paa et indskudt Blad; den oprindelige Text løb videre fra „og Skrammel“, lidt anderledes, overstreget, og fortsatte fra „jeg tog det op“:

[*overstr.*: der laae paa Bunden et Eventyr,] tænkte paa da den var heel, og da jeg selv var heel, [*overstr.*: man tænker altid paa sig selv, det

¹ Fonda, Hotel. ² Prikkerne antyder uvæsentlige Rettelser og Overstregninger.

skulde man ikke, men jeg tænkte paa mig selv i den forbigangne Tid, men fra mig selv er de grønne Theeblade der lægges i, [*overstr.*: tør jeg skjænke] der er mere i Eventyret af mig selv end af Toledo, tør jeg skjænke.

Thepotten.]

Herefter ny Variation — og Tillavningen faar efterhaanden en mere og mere bitter Smag, altsom den trækker:

man tænker altid paa sig selv, det skal man ikke, det taale ikke de andre Egoister, thi saa tænker man jo ikke paa dem; jeg tænkte paa mig selv og af mig ere de grønne Blade . . .

o. s. v. som ovenfor. Hvorefter følger Eventyret

Theepotten.

Der var en stolt Porcelæns Theepotte, stolt af sin Porcelæn, stolt af sin lange Tud og brede Hank, den havde jo forud og bagud! og det talte den om, men den talte ikke om sit Laag, det var knækket, det var klinket, det havde sin Mangel, og sin Mangel taler Ingen gjerne om, den vidste nok at baade Kopper, Fløde og Sukkerskaal, den hele Thee Opstilling, nok vilde huske mere paa Laagets Skrøbelighed end paa den gode Hank og den udmærkede Tud. „Min Mangel veed jeg!“ sagde Theepotten, sagde det ind i sig, „de andre vidste den jo, jeg selv erkjender den og deri er min Ydmyghed og Beskedenhed. Mangler have vi Alle, selv om man er Theepotte af Porcelæn!“ og den tænkte paa sit Hverv og paa sin Skabning, „jeg er dog ikke den eneste i Verden der har Hank“, indsaa den, „Kopperne have ogsaa Hank, Sukkerskaalen har Laag, jeg har nu [? det] de begge have, men jeg har een Ting mere, den de ikke have og aldrig faae, jeg har en Tud, den gjør mig til Dronning paa Theebordet. Jeg er den Givende! Sukkerskaal og Flødepotte faae Lov at gaae med omkring som velsmagende Tjenerinder; men jeg udbreder Velsignelse blandt den tørstende Menneskehed, i mit Indre forarbejdes de chinesiske Blade i det kogende smagløse Vand!“ Alt det sagde, eller tænkte Theepotten i sine „skjønne Dage i Aranjues“ da den stod paa det dækkede Bord og blev løftet af den fineste Haand; men den fineste Haand var en Dag klodset, Theepotten faldt, Tuden knak af, Hanken knak af, Laaget er det ikke værd at omtale, det er omtalt nok, det gik i Klinker. Theepotten laae som besvimet paa Gulvet, det kogende Vand løb ud af den, det var et Stød, og saa [maatte den høre, *rettet til.*] loe de af den og ikke af den keitede Haand.

„Den Erindring faaer jeg aldrig ud af mig!“ sagde Theepotten naar den siden fortalte sig selv sit Levnedsløb for ikke at glemme det. „Jeg blev kaldt Invalid, sad[t] hen i en Krog, foræret bort til en ringe Person, kaldt en unyttig Ting, jeg stod maalløs baade ud og ind, og dog da først begyndte mit bedre Liv, man formes for Eet og man bliver til et ganske andet. Just min Mangel paa Tud, Hank og Laag gav mig Embede. Ind i mig blev lagt Jord, det er for en Theepotte at begraves men i Jorden blev lagt en Blomsterløg; hvem der lagde den, hvem der gav den veed jeg ikke, givet blev den, en Erstatning for de chinesiske Blade og det

kogende Vand, en Erstatning for den afbrudte Hank og Tud. Og Løgen laae i Jorden, Løgen laae i mig, den blev mit Hjerte, mit levende Hjerte, et saadant havde jeg før aldrig havdt. Der var Liv i det, der var Kraft og [overstr.: Spire] Kræfter; Pulsene slog, Løgen skjød Spire, den var ved at sprænges af Tanker og Følelser, de brød ud i Blomst, jeg saae den, jeg bar den, jeg glemte mig selv i dens Deilighed. Velsignet er det at glemme sig selv i Andre. Den sagde mig ikke Tak, den tænkte ikke paa mig, den blev beundret, og en Dag hørte jeg at der blev sagt at den fortjente en bedre Potte, — man slog mig mit over, det gjorde voldsomt ondt. Blomsten kom i en bedre Potte, jeg blev kastet ned i Gaarden; [overstr.: og jeg ligger nedkastet i Gaarden her henkastet som et ...] her ligger jeg, som et gammelt Skaar, men jeg har Erindringer — dem kan jeg ikke miste!

[Overstr.: Det er he] Det er Eventyret om Theepotten, der er vist mange i Verden, maaskee jeg selv med, der kan lægge sig som Moral under Skaaret og sige, [overstr.: ja saa her ligger Moralen ligge vi.] ja saaledes er det! — Erindringerne ville vi ikke miste; [overstr.: heller ikke det Toledo i dets Forfald vil ei miste dem] Og Toledo og dets Folk vil det ikke heller. Det eengang mægtige Toledo i Glands og Guld, ogsaa det [overstr.: ogsaa et saadant] er nu kun et Skaar, kastet hen i en Afkrog, men [overstr.: paa] ind [? ned?] i det staae endnu [overstr.: med] gyldne mauriske Indskrifter, middelalderlige Snirkler, [overstr.: og] fra [overstr.: Skaaret selv] det brudte Leer kan Digtningens Blomst groe i Glands og Herlighed, naar den Genius kommer som ... mægter at plante den. Maler og Digter flyv til det skønne Spanien, dvæl i Toledo, ved hvert Skridt du gaaer udvæller et nyt Billed; fra den minderrige Grund, Gruus og Skaar klinger Sagn og Sange, høit fra Alkazars [overstr.: styr taglø aabne Søi luftg] ensomme Søiler til Mosaikgulvene under Tajos gule Vand. Toledo, tag min Helsen og mit Farvel! snart har jeg om dig kun Erindringen — den vil jeg ikke miste.

Herefter følger Digtet:

Vær helset Du Fortids Toledo
 Du ridderlige gamle By,
 Hvor Maurerklinger blev smedet'
 Om det gaaer i Verden Ry.
 Her er saa eensomt og stille
 forfaldet, øde og stort,
 Af rustædte Hængsler er faldet
 Alkazars Vinduer og Port...

TYDNING AF NOGLE HELLERISTNINGSFIGURER II—III

AF

CHR. WINTHER¹

II. Dyrekredstegn.

For adskillige Aar siden har Dr. Gudmund Schütte² søgt at tyde en Del Helleristningsfigurer som Dyrekredstegn eller Stjernebilleder, en Opfattelse, der mærkelig nok, saa vidt mig bekendt, ikke har givet Anledning til nogen Diskussion. Selv om der kan indvendes en Del mod Enkeltheder i Schüttes Tydninger, kommer man vistnok ikke uden om Hovedsagen, at der imellem Helleristningsfigurerne findes adskillige, der maa tydes som Dyrekredstegn.

Til en Vurdering af denne Paastand maa man først blive klar over, hvilken Dyrekreds der skal lægges til Grund for Tydningen. Baade Dyrekredstegnenes Antal og de enkelte Tegns Benævnelse og billedlige Gengivelse har jo varieret baade gennem Tiderne og i de forskellige Lande og Kulturer³. Baade paa Grund af Helleristningernes Alder, der almindelig formodes at ligge mellem Aar 1500 og 400 før vor Tidsregning, og paa Grund af den Forbindelse mellem Norden og de østlige Middelhavslande og de tilgrænsende Dele af Asien, som fra flere Sider er paavist, vil man i første Linie tænke paa den babyloniske Dyrekreds (Fig. 14). Gaar man ud fra disse Figurer, kan man, saa vidt jeg kan se, paa Helleristninger fra Bohuslen paavise i hvert Fald følgende Dyrekredstegn: Tyren, alene eller sammen med tilgrænsende Stjernebilleder, Tvillingerne, Jomfruen og Skorpionen.

¹ Jfr. DSt. 1939, S. 81. ² Hjemligt Hedenskab (1919) S. 237. The scottish geographical magazine XXXVI (1920) S. 244. ³ A. Jeremias: Handbuch d. altorientalischen Geisteskultur, 2. Aufl. (1929). E. Zinner: Geschichte d. Sternkunde (1931).

⁴ Jeremias: Handbuch d. altorientalischen Geisteskultur. 1. Aufl. Citeret efter Zinner: Geschichte d. Sternkunde.

Fald Plejaderne, de to nederste enten Tvillingerne og Orion eller Tvillingerne alene. Samtlige disse Stjernebilleder blev i gammel Tid regnet med til Dyrekredsen⁹.

Denne sidste Kombination af Tyren med de tilgrænsende Stjerne-

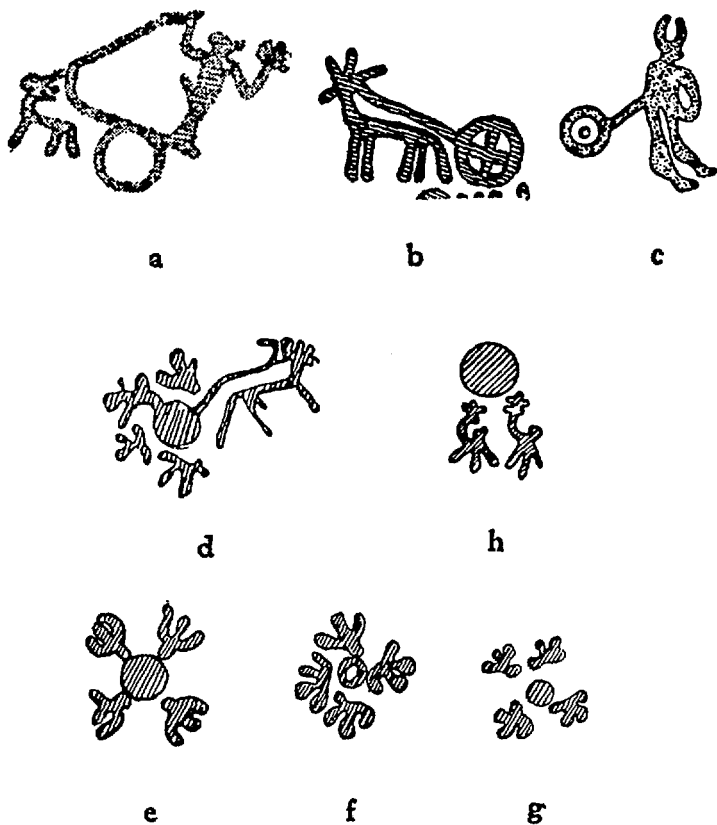

Fig. 2 a-h

billeder har aabenbart været særlig yndet eller betydningsfuld. Den genfindes i yderligere simplificeret Form, idet ogsaa Tyren er elimineret, ikke mindre end tre Steder (Fig. 2 e¹⁰, 2 f⁵ og 2 g⁵). Paa den sidste af disse Figurer er ikke en Gang Kusken længere i fast Forbindelse med Hjulet. Ved Betragtning af disse sidste Figurer alene, uden Kendskab til den jævnt forløbende Række af stadig enklere

⁹ Jeremias, loc. cit. 2. Aufl. S. 207. ¹⁰ Baltzer 25—26:8.

Gengivelser, vilde det næppe være mulig at tyde dem paa rette Maade. Fig. 2 f og 2 g findes paa samme Ristning som 2 a.

I denne Sammenhæng kan Fig. 2 h¹¹ med Rimelighed tydes som en Kombination af Tvillingerne og Tyren.

I umiddelbar Sammenhæng med Betragtningen af disse mange, stærkt simplificerede Tyrebilleder rejser sig Spørgsmaalet om Betydningen af de mange, 4-egede Hjul, der findes blandt Helleristningsfigurerne. Ligesom Skibet utvivlsomt kan symbolisere yderst forskellige Ting og Begreber, deriblandt ogsaa Elvens Løb¹², kan ogsaa

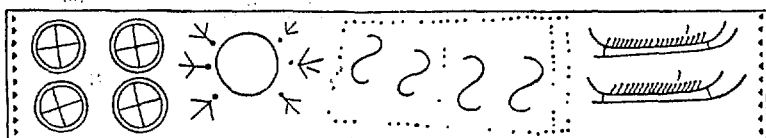

Fig. 3

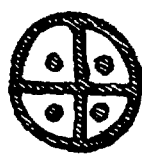
det 4-egede Hjul sandsynligvis have mange forskellige Betydninger, deriblandt maaske ogsaa et Symbol for Solen, som det almindelig antages. En anden Betydning træffes muligvis paa Wismar-Hornet, hvoraf den vigtigste Stribe gengives paa Fig. 3¹³. De 4 Figurer, her findes, nemlig det 4-egede Hjul, Cirklen, de 6 Figurer, der omgiver denne og endelig de 4 omvendte S-Tegn, findes alle som Bogstaver i det minoiske Alfabet¹⁴, henholdsvis TH, O, T og Z. I Östergötland har Nordén¹⁵ fundet en samlet Række-Figurer, der minder noget om andre Bogstaver i det samme Alfabet, og der findes rundt om blandt Helleristningerne i Bohuslen enkelte Figurer, der peger i samme Retning, men navnlig den samlede Forekomst af de 4 Bogstaver paa Wismar-Hornet synes at tale mod Antagelsen af tilfældige Ligheder.

Endelig er det ogsaa mulig, at det 4-egede Hjul undertiden skal symbolisere Tyrevognens Hjul, og dette synes i hvert Fald i to Tilfælde at være overvejende sandsynligt. Fra ældgammel Tid har man¹⁶ som den vigtigste Del af Tyrens Billede ikke alene betragtet dets lyseste Stjerne, Aldebaran, „Tyrens Øje“, men tillige de 4 svagere Stjerner, Hyaderne, der findes i umiddelbar Nærhed af Hovedstjernen. Det forekommer derfor sandsynligt, at de 4-egede Hjul med indtegnede 4 skaal-

¹¹ Baltzer 27—29:7. ¹² DSt. 1939, S. 95. ¹³ Her efter J. Brøndsted: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1938, S. 91. ¹⁴ J. S. Newberry, Harvard studies in classical philology, XLV (1934), S. 105. ¹⁵ Östergötlands bronsålder (1925), S. 151. ¹⁶ Jeremias, loc. cit. 2. Aufl. S. 207.

formede Fordybninger, der findes paa tre Steder, dels i Bohuslen (Fig. 4 a⁷), dels i Östergötland (Fig. 4 b¹⁷), dels paa en dansk Sten fra Nærum (Nat. Mus. B. 10988), skal symbolisere Tyren. Den førstnævnte af disse Figurer findes paa samme Ristning som Fig. 2 c, hvilket kun kan støtte denne Opfattelse.

Endvidere er der Spørgsmaalet om Betydningen af de mere forfinede, og derfor sandsynligvis yngre, Fremstillinger af Tyre, der findes flere Steder i Bohuslen¹⁸. Ogsaa her er det vel tænkeligt, at de kan have forskellige Betydninger, men deres Fordeling i

a

Fig. 4a-b

b

a

Fig. 5a-b

b

Landskabet, hvorefter nærmere nedenfor, synes at vise, at de staar i direkte Forbindelse med de øvrige Fremstillinger af Tyrens Tegn.

2. *Jomfruen* udmærker sig i den babyloniske Dyrekreds ved at optræde med bugtet Fiskehale (se Fig. 1). En stærkt simplificeret, menneskelig Figur med netop denne karakteristiske Bugtning optræder flere Gange paa Helleristninger fra Bohuslen (Fig. 5 a¹⁹ og 5 b²⁰), og maa vel derfor tydes som Jomfruens Tegn. I andre af disse Figurer er Tegnet knyttet sammen med andre, stærkt simplificerede Tegn, som det foreløbig ikke er lykkedes at tyde med nogenlunde Sikkerhed; men som det vil ses baade af det foregaaende og det efterfølgende, forekommer netop Kombinationer af flere Dyrekredstegn meget hyppig.

3. *Skorpionen* er allerede paavist af Schütte (Fig. 6 a²¹), som til Sammenligning fremdrager den tilsvarende Figur (Fig. 6 b²²), fra den „klassiske“ Dyrekreds. Selv om der kan indvendes adskilligt mod Ligheden, er dog baade Klørne og Halens Krumning tydelig angivet, og der er ikke noget at sige til, at en Mand, der aldrig har set en Skor-

¹⁷ Nordén: Östergötlands bronsålder, Plansch CXXXIII. ¹⁸ Baltzer 23—24:1, 25—26:8, 35—36:2, 35—36:3, 49—50:8. ¹⁹ Baltzer 1—2:5. ²⁰ Baltzer II, 21—22:1. ²¹ Baltzer 41:2.

pion, men kun mere eller mindre vellykkede Afbildninger, kun med Tilnærmelse har kunnet gengive Dyret.

4. Allerede i det foregaaende er der omtalt Kombinationer af flere Stjernebilleder i samme Helleristningsfigur. Fig. 7 a²² kan med stor Sandsynlighed tydes paa lignende Maade. Den opfattes ganske vist i Almindelighed som en Solvogn med Hesteforspand²³. Men selv det

a

Fig. 6 a-b

b

mest beskedne Krav til Lighed maa dog vel gøre en saadan Tydning utænkelig. Hverken Hestens Form, Forspændingen eller den lange Streg, der løber fra „Hesten“s Baghove hen mod Hjulet og bøjer op mod dette, ligner noget som helst kendt Forbillede af denne Art. Hallströms Tydning²⁴, hvorefter der skulde være to Hjorte, der er forbundne med et Baand, og hvoraf den bageste bærer et Solhjul paa sine Horn, forekommer noget mere rimelig, men kan alligevel langt fra gøre Rede for alle Enkeltheder i Figuren.

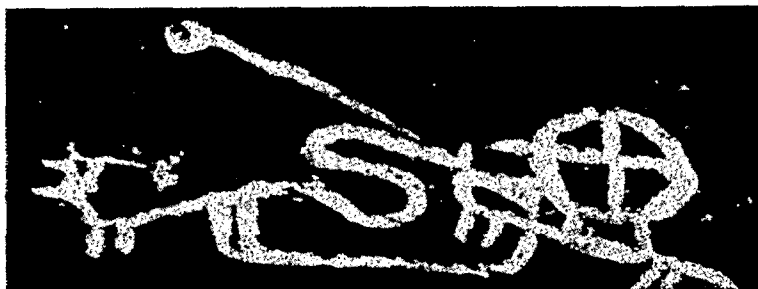

Fig. 7 a

Derimod faar man en rimelig Tydning ved at opfatte Figuren som et Udsnit af den babyloniske Dyrekreds, begrænset paa den ene Side af Skorpionen, paa den anden af Tyrevognen. Fig. 7 b viser en Rekonstruktion, Fig. 7 c en Kombination af de to foregaaende.

Regnet fra venstre kommer først Skorpionen, hvis Arme og Hale ses tydelig, medens de 4 Bën paa hver Side repræsenteres ved en enkelt

²² O. Almgren: Göteborgs och Bohuslans fornminnen och historia, Bd. 8, Hefte 5 (1912), Fig. 197 b. Nordische Felszeichnungen, Fig. 62: ²³ Almgren, loc. cit. 1912, S. 564. J. Brøndsted, loc. cit. 1938, S. 86. ²⁴ Her citeret efter Just Bing: Fra trolldom til gadget (1937), S. 63.

Linie. Vægten blev i gammel Tid regnet med til Skorpionen. Derefter Jomfruen, med den karakteristiske, snoede Hale og Akset ved sin Side. Derpaa Hydraen, der, ligesom Løven, vender Hovedet, ikke mod Højre, som paa Fig. 1, men mod venstre, som det ogsaa er Tilfældet

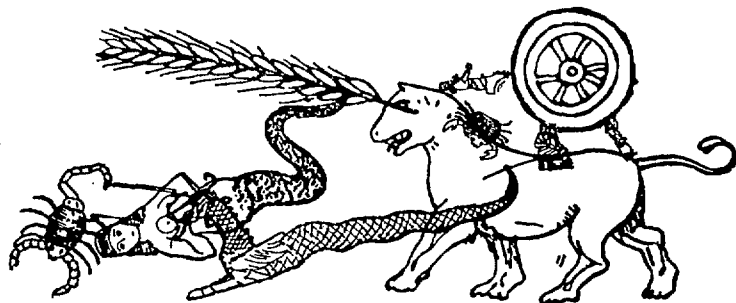

Fig. 7 b

paa enkelte andre babyloniske Billeder²⁵. Løven er her trukket ganske fantastisk ud i Længden, muligvis for at tjene som dekorativt Underlag for Tyregruppen. Det er i denne Sammenhæng af Interesse, at der ogsaa paa flere andre Helleristninger findes 4-føddede Dyr med ab-

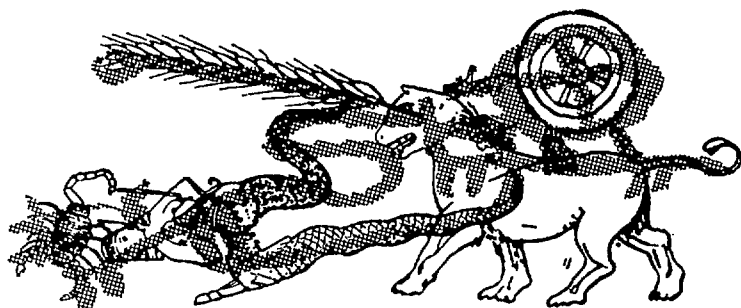

Fig. 7 c

normt langstrakte Kroppe. Fig. 8²⁶ viser nogle Eksempler. Af Krebsen er der kun blevet Plads (mellem Løvens Ryg og Tyrehjulet) til Armene og en Antydning af Kroppen. Endelig slutter Figuren med Tyrehjulet med dets sædvanlige Ledsagere, Kusken, Tvillingerne og Orion (smlgn. Fig. 2 d—g), her alene antydnet ved rette Linier. Derimod

²⁵ Jeremias, loc. cit., 2. Aufl., S. 218.

²⁶ Baltzer, II 9:6.

mangler her Plejaderne, med mindre man vil regne den svage Linie, der delvis falder sammen med Krebsens Bagkrop, for Kusken. I saa Fald repræsenteres Plejaderne af den øverste Linie til venstre for Hjulet.

Naar Helleristeren har ønsket paa den enklost mulige Maade at gengive dette bestemte Udsnit af Dyrekredsen med nærmeste Omgivelser, har det næppe kunnet gøres bedre eller tydeligere, forudsat

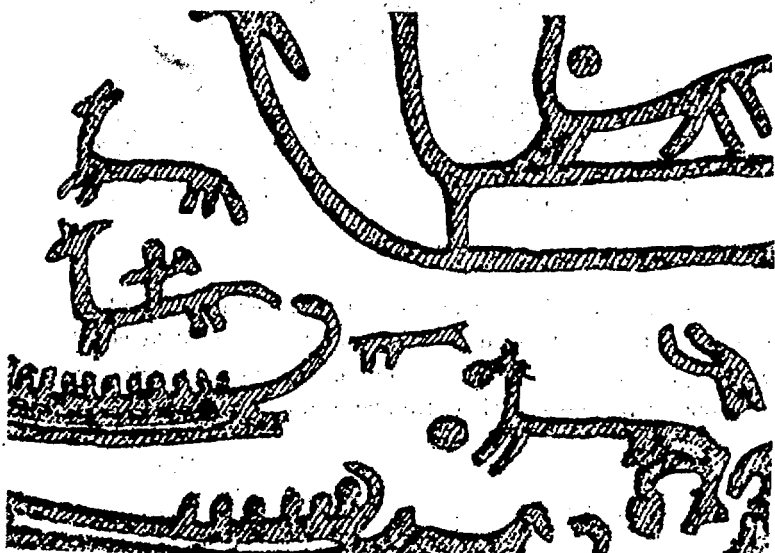

Fig. 8

naturligvis, at man var indstillet paa den simplificerede Fremstillingsform, som Helleristerne i saa høj Grad benyttede sig af.

5. Der rejser sig nu ganske naturligt Spørgsmaalet om Meningen med disse Afbildninger af Dyrekredstegn. Noget sikkert kan der vistnok foreløbig ikke siges derom, men visse Fingerpeg kan dog gives.

For det første er det fra den ældre Tid kun lykkedes med nogenlunde Sikkerhed at paavise Tegnene fra Tyren til og med Skorpionen, hvilket for Tidsrummet fra 4400—2200 før vor Tidsregning svarer til Sommerhalvaaret fra Foraars- til Efteraarsjævnøgn²⁷. Paa den Tid, Bronzealderen i Norden regnes at falde, fra 1500—400 før vor Tidsregning, er der sket en Forskydning, saaledes at Foraarsjævnøgn nu

²⁷ Jeremias, loc. cit., 2. Aufl., S. 204.

falder i Vædderens Tegn. Alligevel blev i Babylon ogsaa efter Aar 2200 (indtil ca. 1250) Foraaret regnet fra Tyrens Tegn²⁸, ganske som vi endnu regner fra Vædderen, skøndt Jævnøgnet fra vor Tidsregnings Begyndelse har været forskudt til Fiskenes Tegn. I det fjærne Norden har denne ældre Tidsregning sandsynligvis holdt sig endnu længere. Men ikke alene Foraaret, men ogsaa selve Aarets Begyndelse blev i det gamle Babylon fra omkring 2300 før vor Tidsregning regnet fra Foraarsjævnøgnet²⁹, i det Tidsrum, her har Interesse, altsaa fra Tyrens Tegn, som derved er blevet Tegnet for Nytaar.

Den kombinerede Tegngruppe paa Fig. 7 a maa derefter anses for at symbolisere hele Sommerhalvaaret eller, efter babylonisk Regne-maade, den første Halvdel af Aaret. Det var her i Norden den Tid, hvor Udendørslivet udfoldede sig, Togter og Handelsrejser blev foretaget, større Fester afholdt. Det er i denne Sammenhæng af Interesse, at denne Tegngruppe netop findes paa den samme Klippeflade, der ogsaa rummer Beskrivelsen af „de flyvende Danseres Fest“¹, der utvivlsomt maa have været en Sommerfest.

Paa tilsvarende Maade maa den ofte forekommende Figurgruppe Tyr-Plejader-Tvillinger-Orion, som i ældre Tid alle blev regnet med til Dyrekredsen, symbolisere Tidsrummet April—Juni, medens Jomfruens Billede svarer til Eftersommeren, omkring August—September.

I den senere Del af Bronzealderen maa Foraarsjævnøgnets Forskydning fra Tyren til Vædderen vel efterhaanden ogsaa være blevet anerkendt her i Norden. Man spejder derfor efter Vædderens Tegn som Afløser for Tyrens. Nu findes der ganske vist en Del af de talrigt forekommende, 4-føddede Dyr, som med lidt god Vilje nok kan tydes som Væddere. Men dette Grundlag er dog for spinkelt at bygge noget paa. Da Faaret — og dermed Vædderen — har været kendt i Norden i Bronzealderen³⁰, maa det antages, at Helleristeren har været i Stand til at afbilde den naturtro, i Lighed med de foreliggende, fortrinlige Fremstillinger af Tyre. Derimod er det tænkeligt, da man i det gamle Babylon saa Væddertegnet som en Landmand, der pløjer den himmelske Ager³¹, at de faa Fremstillinger af pløjende Mænd, der findes paa Helleristningerne, maa tydes i denne Retning.

Om de ret hyppig forekommende Bueskytter skal tydes som Skyt-

²⁸ Jeremias, loc. cit., 2. Aufl., S. 205. ²⁹ Jeremias, loc. cit., 2. Aufl., S. 273.

³⁰ J. Brøndsted: Danmarks Oldtid, Bd. 2, S. 126. ³¹ Jeremias, loc. cit., 2. Aufl., S. 214.

tens Tegn, turde være meget tvivlsomt. Dels findes de, i Modsætning til de øvrige Dyrekredstegn, spredt over hele Omraadet (se nedenfor), dels vilde det være det eneste forefundne Dyrekredstegn fra Vinterhalvåret, bortset fra et Par enkelte Billeder (Fiskene og Stenbukken), som Schütte³² har fundet ved Sammenligning med den „klassiske“ Dyrekreds, altsaa fra en meget senere Tid.

6. For det andet er det, med Hensyn til Forekomsten af de her behandlede Helleristningsfigurer, ejendommeligt at se³³, at de saa godt som alle findes paa Lokalteter i umiddelbar Nærhed af de to store „Byer“, som jeg mener tidligere³⁴ at have paavist, og de enkelte, for hvilke dette ikke er Tilfældet, er samlet paa Steder, hvor der efter hele Terrænets Karakter og Helleristningernes Talrighed udmærket godt kan have ligget Byer, men hvor der blot ingen Byplaner er udført eller bevaret, henholdsvis fundet. Saaledes findes i Tanum Sogn Figurerne 2 a, 2 e, 2 f, 2 g, 2 h, 6 a og 7 a, samt 11 af de 12 særlig fint udførte Tyre¹⁸ i nærmeste Nærhed af den store By paa Gerum-Sletten. Den sidste Tyr findes ved den noget mindre By ved St. Oppen, og kun Figurernes 2 b, 2 c og 2 d findes udenfor disse Omraader, men stadig indenfor tætte Samlinger af Helleristninger, som meget vel kan have omgivet en By. Ikke et eneste af disse Dyrekredstegn findes mellem de talrige Helleristninger, der er spredt enkeltvis eller i smaa Grupper over store Dele af Bohuslen. Kun Jomfru-Tegnene paa Fig. 5 a og 5 b findes i henholdsvis Kville og Foss Sogne, uden at det dog, ud fra de foreliggende Oplysninger, er mulig at skønne over Sandsynligheden for „Byer“ paa de paagældende Steder.

III. Bomærker.

Lige fra de ældste historiske Tider op gennem Middelalderen har Bomærket i mange Lande spillet en overordentlig stor Rolle, dels som Kendetegn paa, at den mærkede Genstand, Ejendom eller Husdyr tilhørte en bestemt Person eller en bestemt Gaard, dels i retslige Forhold som fuldgyldig Erstatning for en Underskrift med den paagældendes Navn. Disse Bomærker, hvis sidste Udløbere nu kendes, dels som Varemærker, dels som Symboler for bestemte Firmaer, bestod i

³² Hjemligt Hedenskab, S. 237. ³³ Almgren, loc. cit. 1912. Kort over Forekomsterne. ³⁴ DSt. 1939, S. 91.

hine Tider som oftest af enkle, retlinede Figurer, der flygtigt kunde minde om Kombinationer af Runetegn, og som da ogsaa lejlighedsvis er forsøgt tydet som saadanne „Binderuner“. De vil her blive kaldt „geometriske“ Bomærker. Fra den forhistoriske Tid er der i Tyskland¹ fundet ganske enkelte Tegn af lignende Art, hyppigst i Grave. Fra Norden kendes der, saa vidt jeg ved, indtil nu intet Fund af denne Art.

Paa en Sten fra Taastruplund², Fig. 1 a, findes imidlertid et Tegn, der minder ikke saa lidt om Karakteren af Bomærkerne. Det betegnes i Museets Protokol som et „Lyntegn“, og H. Norling-Christensen³, der samtidig meddeler Figurerne 1 b (fra en spansk Megalitgrav) og 1 c (fra en Bronzeøkse), er nærmest tilbøjelig til at tyde den danske Figur (og dermed formodentlig ogsaa de to andre) som en stærkt stiliseret Mandsfigur. En nærmere Undersøgelse viser imidlertid med stor Sandsynlighed, at disse Figurer alle er Bomærker. Homeyer⁴ har fra Marienburger Werder (Ladekopp) et Bomærke, der er fuld-

kommen identisk med Fig. 1 a, hvorfor det ikke afbildes her (se ogsaa Fig. 3). Fig. 1 d forestiller et mandligt og et kvindeligt Bomærke for den finske Slægt Kytä⁵. Af Fig. 1 b findes hos Homeyer⁶ 3 Eksemplarer, hvoraf et er afbildet i Fig. 1 e. Ruppel⁷ har samme Figur paa en Portstolpe i Stolzenburg i Siebenbürgen, og Grønhagen⁸ afbilder den paa en Træskive sammen med flere andre Bomærker. Endelig findes Fig. 1 c hos Homeyer⁸ i 2 Eksemplarer, hvoraf det ene er afbildet i Fig. 1 f. Grundformen for dem alle er ganske aabenbart den velkendte „Kragefod“, Runetegnet for „R“, der som Bomærke

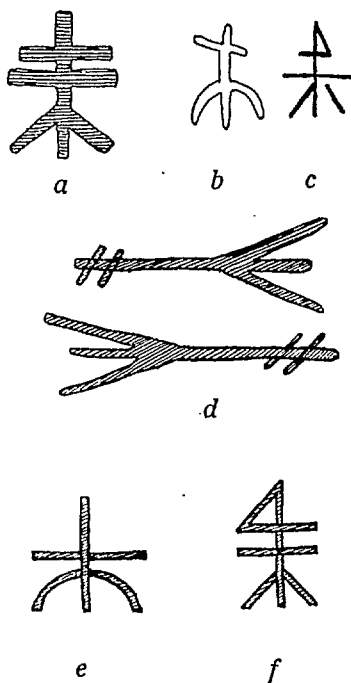

Fig. 1

¹ K. K. A. Ruppel: Die Hausmarke, Berlin 1939, S. 42. ² Nat. Mus. B. 12380. ³ Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1941, S. 52. ⁴ Die Haus- und Hofmarken, Berlin 1870, Tavle XXVI. ⁵ Y. v. Grønhagen, Der Norden, Januar 1941, S. 19. ⁶ Die Haus- und Hofmarken, Tavle X, XXIII og XXVIII. ⁷ Die Hausmarke, Tavle 20. ⁸ Die Haus- und Hofmarken, Tavle XX og XLI.

findes talrige Steder hos Homeyer, baade helt uden og med 1 Tværstreg.

Alle de i Fig. 1 viste Bomærker er af den sædvanlige, geometriske Type, som imidlertid, efter Fundene paa Megalitgraven og Bronzeøksen at dømme, maa have været i Brug længe før Runeskriftens Indførelse, hvilket ogsaa antages fra anden Side⁹. Langt vigtigere end Paavisningen af disse enkeltstaaende Tilfælde vilde det dog være, om det kunde godtgøres, at ogsaa Figurbilleder i Oldtiden havde været i Brug som Bomærker. Her er det nu saa heldigt, at en skaansk Runesten, Hyby-Stenen,¹⁰ formidler den nødvendige Overgang. Efter „Danmarks Runeindskrifter“¹¹ lyder Indskriften:

„Thord huggede disse Runer r

Folkvi (eller Fullugi) ejer Høj(by)“

Wimmers Tydning¹² af første Linies Slutning: „og Torsten“ erklæres for en Fejllæsning, beroende paa en Forveksling af Forvittringsstriber med Runetegn. Men selv om Navnet „Torsten“ altsaa ikke er rigtigt, maa der have været et eller to Ord mere, end der nu kan læses, og det er vel stadig rimeligt, at det sidste af disse Ord har været et Navn. Ved dette ukendte Navn staar Figuren Fig. 2 b, ved Ordet Folkvi Fig. 2 a, begge typiske geometriske Bomærker, hvortil der i Homeyers Samling findes adskillige Paralleler, f. Eks. Fig. 2 c¹³.

Lignende Tegn findes, efter hvad der oplyses i „Danmarks Runeindskrifter“¹¹ paa to andre Runestene, Vejlby-Stenen og Lund-Stenen. Tegnet paa den sidstnævnte findes i nøjagtig samme Form, Tegnet paa Vejlby-Stenen næsten i samme Form flere Steder hos Homeyer.

Yderligere viser en Sammenligning mellem Tegnene Fig. 2 a og 2 b den Ejendommelighed, der efter Homeyers Paavisning er saa karakteristisk for Bomærket som Personmærke, nemlig at det indenfor en Slægt varierer ved Fjernelse eller Tilføjelse af enkelte Linier eller andre Figurdele, saaledes at hvert enkelt Medlem af et Slægtled faar sit særskilte Tegn, som dog stadig afledes af en enkelt Grundform. Fig. 3 viser et Par af Homeyers Eksempler paa dette Forhold. Variationer af denne Art ses ogsaa ved Sammenligning af de enkelte Figurer

⁹ Se Chr. Heilskov, Arkiv for Genealogi og Heraldik, 3. Hefte, 1909, S. 124.

¹⁰ Danmarks Runeindskrifter v. Lis Jacobsen og Erik Moltke I (1941); Fig. 629—33. ¹¹ Nr. 264. Citeret efter et Korrekturtryk, der af Udgiverne velvilligst er stillet til min Raadighed. ¹² De danske Runemindesmærker, Haandudg. v. Lis Jacobsen (1914), No: 136, S. 140. ¹³ Die Haus- und Hofmarken, Tavle XI.

paa Fig. 1, hvilket yderligere støtter Antagelsen af disse Tegn som Bomærker. Reglen for disse Ændringer var den, at den ældste Søn, der arvede Gaarden, ogsaa fik Faderens Tegn, medens de yngre Sønner fik tilføjet en eller flere Linier eller andre Figurdele. Hvis denne Regel har haft Gyldighed overfor Fig. 2 a og 2 b, maa enten Folkvi

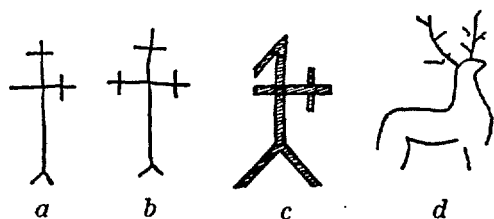

Fig. 2

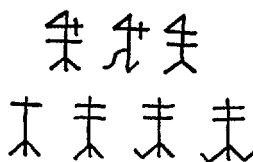

Fig. 3

være Faderen og den ukendte en yngre Søn, eller Folkvi være den ældre, den ukendte den yngre Søn.

Hvor interessante disse to Tegn end er, har det dog endnu større Betydning, at der ud for Navnet „Thord“ er afbildet en Hjort (Fig. 2 d). Af den ganske ensartede Maade, hvorpaa Hjorten og de to geometriske Bomærker er anbragt i Forhold til de tre Navne, er det tilladeligt at slutte, at ogsaa Hjorten har en analog Betydning, altsaa er et Bomærke. Den rimeligste Tydning af hele Indskriften er da maaske den, at Faderen endnu har sit Bomærke fra en Tid, hvor geometriske Bomærker ikke kendtes der paa Stedet, hvorimod Sønnerne er mere moderne anlagt og derfor har antaget den nye Bomærkeform.

Langt vigtigere end denne specielle Tydning er det dog, at man gennem dette Hjorte-Bomærke har faaet aabnet en Dør ind til Tydningen af en stor Del af den rige Billedverden, der træder os i Møde i Helleristningerne. Ti naar Hjorten kan optræde som Bomærke, maa ogsaa andre Dyrefigurer og maaske helt andre Figurer kunne optræde i samme Egenskab, ganske som de helt op i vore Dage har kunnet gøre det, f. Eks. for gamle Kroer.

Ved Eftersøgningen af Bomærker i Helleristningerne bliver derefter to Synspunkter at anlægge. Dels er det muligt, at en stor Del af de fuldkommen uforstaaelige Figurer, der findes, kan have denne Betydning, analogt med senere Tiders geometriske, men meningsløse Bomærker. Dels maa det undersøges, om der blandt de foreliggende Figu-

rer findes Rækker med smaa Forskelle, analoge med de ovenfor omtalte, smaa Ændringer i de geometriske Bomærker indenfor samme Slægtled.

Det nærmere Studium af Helleristningerne ved Hjælp af Baltzers og Nordéns Værker¹⁴ viser nu, at der virkelig, baade i Bohuslen og Øster-Götland, findes en Mængde saadanne Rækker, hvorimod der kun ganske undtagelsesvis forekommer større Rækker af fuldstændig ens Figurer. Som Eksempler paa dette sidste kan nævnes Skibe¹⁵, Tyre¹⁵ (af forskellig Størrelse, men ellers ganske ens), andre Dyr¹⁶ og Mænd¹⁷.

De Rækker, der her har Interesse, omfatter særlig Skibe, Mænd, Dyr og endelig Figurer uden bestemt paaviselig Betydning. I det følgende meddeles Resultatet af en foreløbig Gennemgang af Materialet. Det er indlysende, at denne foreløbige statistiske Opgørelse kun kan give ret tilnærmede Værdier. Paa den ene Side findes der paa mange af de Ristningsflader, der er talt med som indeholdende Bomærker-Rækker, adskillige Skibe, Mænd, Dyr eller Figurer, som blot ikke hører med til Rækkerne og derfor rettelig burde regnes med til Gruppen „Ingen Rækker“. Paa den anden Side er det højst sandsynligt, at mange enlige Skibe, Mænd, Dyr eller Figurer har været Bomærker, men ikke kan erkendes som saadanne, netop fordi de staar ene, hvad enten dette nu skyldes, at den paagældende slet ikke har haft nære Slægtninge der paa Egnen, eller at de beslægtede Bomærker findes paa andre Ristningsflader. Disse to Fejlkilder maa til en vis Grad ophæve hinandens Virkning, uden at det dog er muligt at skønne, hvor stor Udjævningen vilde blive. En detailleret Gennemgang og Optælling af samtlige Rækker og Billeder udenfor Rækkerne vilde imidlertid kræve et meget stort Arbejde, som i hvert Fald for Tiden overstiger mine Kræfter. Med dette Forbehold meddeles følgende Resultat af Gennemgangen:

Bohuslen.

	Rækker	pCt. af samtlige Rækker	Ingen Rækker	Sum	pCt. Rækker
Skibe	87	71,3	76	163	53,4
Dyr	4	3,3	53	57	7,0
Mænd	23	18,9	58	81	28,4
Vogne	1	0,8	—	1	100
Figurer	7	5,7	36	43	16,3
	122	100,0	223	345	35,4

¹⁴ Baltzer: Hällristningar från Bohuslän. Göteborg 1880—1908. Nordén: Østergötlands Bronsålder, Linköping 1925. ¹⁵ Baltzer 23—24:1. ¹⁶ Baltzer 31—32:1.

¹⁷ Baltzer: 25—26:8, 35—36:2.

Øster-Götland.

	Rækker	pCt. af samtlige Rækker	Ingen Rækker	Sum	pCt. Rækker
Skibe.....	44	69,6	47	91	48,4
Dyr.....	5	8,0	17	22	22,8
Stiliserede Dyr..	5	8,0	1	6	83,3
Fodspor af Dyr .	1	1,6	—	1	100
Mænd.....	2	3,2	12	14	14,3
Figurer.....	6	9,6	15	21	28,6
	63	100,0	92	155	40,6

Baade i Bohuslen og Øster-Götland er Skibs-Bomærkerne ganske overvejende og udgør begge Steder omtrent samme Brøkdel af samtlige Bomærke-Rækker, omkring 70 pCt. Derimod er der i Bohuslen langt

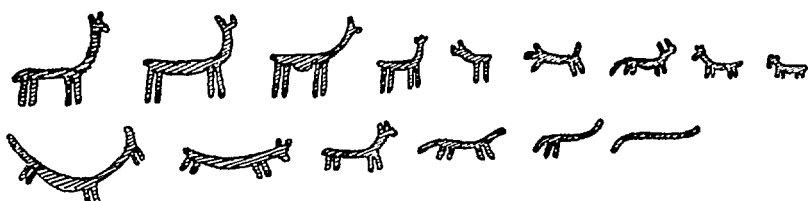

Fig. 4

flere Rækker af Mænd end af Dyr, medens Forholdet i Øster-Götland er det omvendte, navnlig naar man til Dyre-Rækkerne medregner de stiliserede Dyr og Fodsporene. Tages Dyr og Mænd under et, bliver derimod Procentmængderne nogenlunde ens de to Steder, nemlig 22,3 pCt. i Bohuslen, 20,8 pCt. i Øster-Götland. Ogsaa den Brøkdel af samtlige, her medregnede, Ristninger, der rummer Bomærke-Rækker, er ikke meget forskellig paa de to Lokalteter, 35,4 og 40,6 pCt. Der er følgelig saa megen Overensstemmelse mellem Forholdene i Bohuslen og i Øster-Götland, at det i høj Grad støtter Opfattelsen af disse Rækkeres særlige Betydning.

I det følgende gennemgaas enkelte karakteristiske Prøver paa saadanne Rækker.

Fig. 5

Fig. 4 viser hele Indholdet af en lille Ristning ved Brastad i Bohuslen¹⁸; de enkelte Figurer er her ordnet efter Størrelse. De 4 sidste Figurer svarer meget nær til de 5 sidste paa Fig. 5¹⁹, som stammer

¹⁸ Baltzer 4:9. ¹⁹ Baltzer 4:3.

fra en Lokaltet i Nærheden af den første. Disse Rækker giver en meget vigtig Oplysning. Da det næppe er tænkeligt, at man er begyndt med at bruge Dyrets Ryglinie alene (sidste Figur i Fig. 4) som Bomærke, maa Rækkefølgen her aabenbart have været den modsatte af den, der anvendtes ved de geometriske Bomærker. Denne Forskel synes ganske rimelig. Naar et Tegn med Udviklingsmuligheder skal bestaa af lutter rette Linier, er det naturligt at begynde med en ganske enkel Figur og derpaa efter Behov tilføje flere Linier, end først at konstruere en indviklet Figur og derefter udelade den ene Linie efter den anden. Ganske anderledes ligger Sagen, naar Tegnet skal fore-

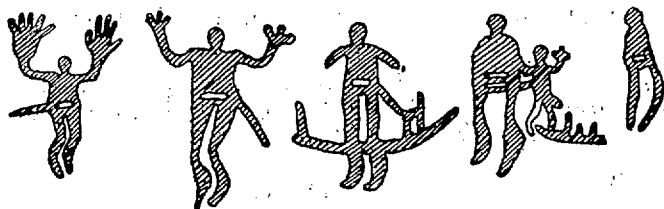

Fig. 6

stille noget. I saa Fald er det naturligt at begynde med Billedet selv og derefter udelade enkelte Dele efter Tur. Derved bliver det muligt at bestemme Rækkefølgen af Tegnene ogsaa i saadanne Tilfælde, hvor Figuren i og for sig er kendelig overalt, men hvor visse Enkeltheder varierer i Antal eller Udførelse.

Et særligt smukt Eksempel paa dette Forhold ses i Fig. 6²⁰. Her er Mandsfiguren til at begynde med komplet, med det normale Antal Fingre paa begge Hænder. Derefter forsvinder der to Fingre paa hver Haand, derpaa begge Hænder og Underarmen, endelig udelades ogsaa Overarmen. Som en Slags Erstatning knyttes Figuren sammen med en lille Figur af samme Type, men i det sidste Billede staar Manden alene tilbage, ribbet for alt. Lignende Variationer af Fingrenes Antal findes flere Steder²¹.

Dette Træk, at en enkelt af Figurerne i Rækken faar tilknyttet en Miniatur-Figur af samme Art forekommer flere Steder, baade hos Dyr (to af de smaa Dyr i øverste Række paa Fig. 4 staar i Virkeligheden inde under to af de større paa samme Ristning), specielt hos Hjorte²² og ved en Række Skibe²³.

²⁰ Baltzer 11—12:4. ²¹ F. Eks. Baltzer 44:7. ²² Nordén, Pl. LXX. ²³ Nordén, Pl. LXXXVI.

Ved Skibsfigurerne kan Variationerne fremkomme ved smaa Ændringer i Størrelse og Form hos de Forlængelser af Bundlinier og Ræling, der er saa almindelige paa Skibe med dobbelt Kontur. Fig. 7²³ viser et Eksempel herpaa. Langt oftere er dog Skibstypen nogenlunde uforandret, medens Antallet af Mandskabs-Streger varierer, som det f. Eks. ses paa Fig. 8²⁴. Paa en Klippeflade i Bohuslen²⁵, der ligger lige ved Vandet, findes en Række varierede Mandsfigurer anbragt som Gallionsfigurer paa Skibe, hvis Mandskabs-Streger varierer i Antal fra 26 til 4. Her er altsaa to samtidige Variationer.

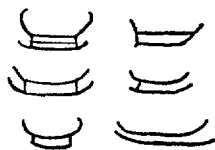

Fig. 7

Fig. 9 viser to Eksempler paa Rækker af stiliserede Dyr²⁶, Fig. 10 viser en Række Vogne²⁷, Fig. 11 Dyresporene²⁸, medens Figureerne 12²⁹, 13³⁰ og 14³¹ giver Eksempler paa Rækker af sammenhørende Figurer.

De smukkeste Eksempler paa Figur-Rækker udgøres af to udprægede Lokalformer. Den ene er den saakaldte „Sol paa Stativ“, Fig. 15,

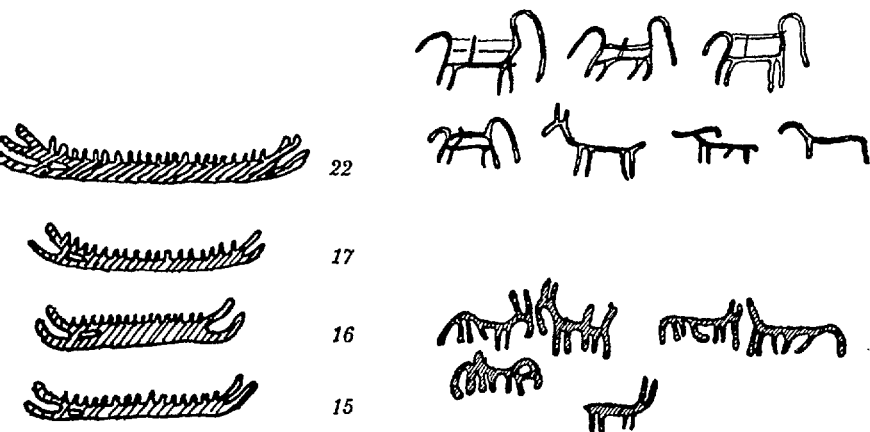

Fig. 8

Fig. 9

der findes paa et snævert Omraade, Backa Egor i Brastad Sogn i Bohuslen³², den anden er de „Rammefigurer“, Fig. 16, der i Øster-Götland kun optræder paa et begrænset Strøg Vest for Norrköping³³.

²⁴ Baltzer 11—12:2. ²⁵ Baltzer 11—12:1. ²⁶ Nordén, Pl. LXXXIII, og C.

²⁷ Baltzer 5—6. ²⁸ Nordén, Pl. XXXVIII. ²⁹ Nordén, Pl. XCIV. ³⁰ Balt-

zer 45—46:1. ³¹ Baltzer II 6:22. ³² Baltzer 3—4:1, 4:6, 7—8:1,

9—10:2, 9—10:3. ³³ Nordén, Pl. XX, XXIX, XLI, LI, CXII, CXXI, CXXIV,

CXXVI, CXXVII.

De første seks Figurer paa Fig. 16 er fra Himmelstadlund, de næste fem fra Herrebro, medens den underste Række stammer fra Skälv.

Her som andetsteds, f. Eks. paa Fig. 6 og 13, optræder der paa enkelte af Figurerne Skibe som særlige Tilføjelser, hvis specielle Betydning foreløbig er ukendt.

Fig. 10

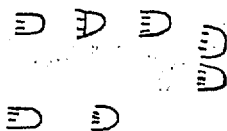

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

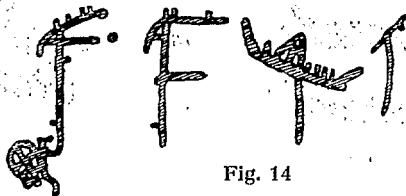

Fig. 14

Den store Udbredelse, som Bomærke-Rækkerne efter det foregaaende har baade i Bohuslen og Østergötland, sammenholdt med det Forhold, at flere store, figurrige Ristningsflader³⁴ ikke rummer en eneste saadan Række, men derimod tilnærmet identiske Rækker af ensartede Figurer, kunde tyde paa, at disse sidste Ristninger har en

³⁴ Baltzer 23—24:1, 49—50:8, 55—56:4.

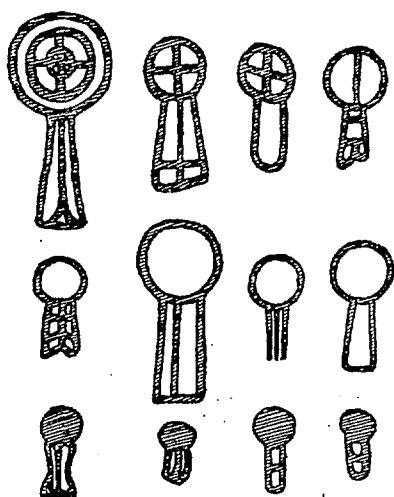

Fig. 15

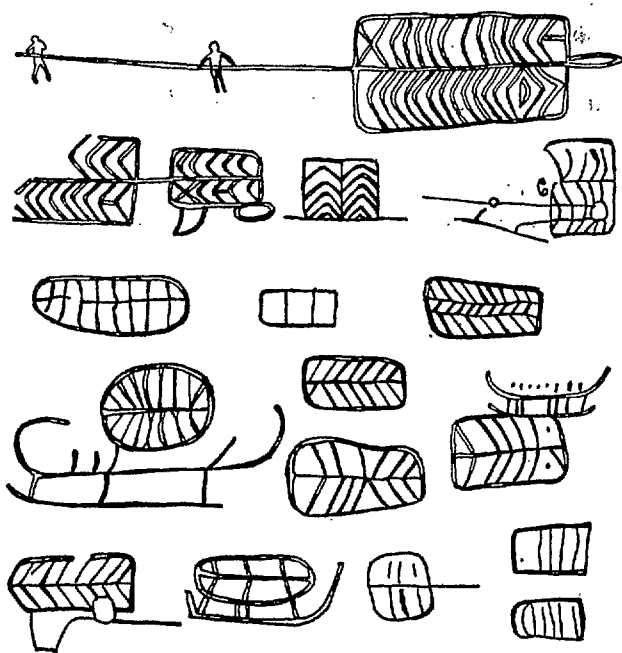

Fig. 16

ganske speciel Betydning, som maaske er ens for dem alle, hvad enten det saa drejer sig om en Fremstilling af stedfundne Begivenheder eller det, som det vistnok almindelig antages, er Gengivelser af rituelle Handlinger.

Blandt de i Danmark, bortset fra Bornholm, fundne Helleristninger har særlig den lille Gruppe af Arm-Haand-Figurer tildraget sig Opmærksomhed. Gruppen er senest behandlet af H. Norling-Christensen³⁵,

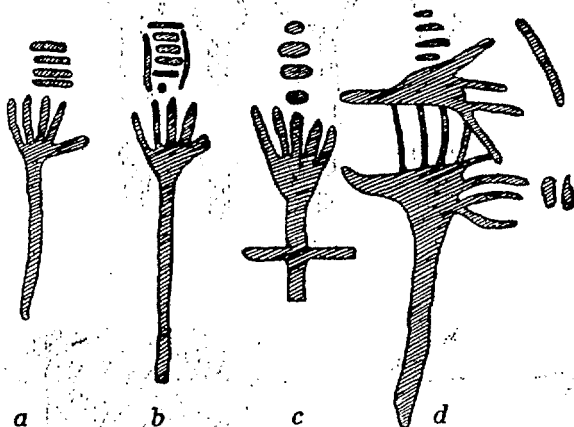

Fig. 17

der tyder dem som en Art Helligtegn, uden dog at gaa nærmere ind paa deres specielle Symbolik. Særlig Interesse har de 4 parallelle Linier, der paa alle Figurerne findes foran Haandens udstrakte Fingre, og som hidtil har trodset ethvert Tydningsforsøg. Fig. 17 viser, tegnet efter Fotografier³⁶, 4 af de 5 foreliggende Eksemplarer. Af det femte (fra Jægersborg Hegn 1858) foreligger der kun en datidig Tegning, der synes at vise, at Figuren er praktisk taget identisk med Fig. 17a, der i 1940 blev fundet ved Jægerspris.

De øvrige fire Figurer er alle forskellige i en eller anden Henseende. I Fig. 17 b er de 4 Linier blevet indrammede, paa Fig. 17 c er der kommet en Tværstreg hen over Armen (smlgn. Fig. 1). Fig. 17 d endelig indeholder ikke mindre end 3 Arme med tilhørende Hænder, som dog kun har 4 Fingre hver. Foran disse tre Hænder findes henholdsvis 4, 2 og 1 Tværstreg.

³⁵ Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1941, S. 49. ³⁶ J. Brøndsted: Danmarks Oldtid II, Norling-Christensen, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1941, S. 50—51.

Baade Analogien med Fig. 1, der jo meget vel kan ses som Arme og Hænder med 3 Fingre, og de smaa Variationer fra det ene Tilfælde til det andet, tyder stærkt paa, at vi ogsaa her har med Bomærker at gøre. De mystiske 4 parallelle Linier synes oven i Købet at yde Mulighed for at afgøre, hvem der har ejet disse Bomærker.

Et ganske lignende System af 4 parallelle Linier ses nemlig paa et større Antal Oldfund fra højst forskellige Lokalteter³⁷, som alle forestiller Menneskehoveder eller Ansigter. Snart er der 4 Linier paa hver Kind, snart kun eet Sæt paa 4 tværs over Ansigtet, som paa den i Fig. 18 viste Figur fra Troja³⁸. Der er næppe nogen Tvivl om, at man med Wilcke maa tyde disse Tegn som Tatoveringsmærker. Nu er der, som bekendt, gentagne Gange mellem Toiletsager fra Bronzealderen fundet Tatovernaale³⁹. Tatovering har altsaa været i Brug, og det er rimeligt at antage, at denne Kunst, den Gang som senere, er blevet udført, ikke af Brugeren selv, men af særlige Tatoveringskunstnere. Ud fra disse Forudsætninger fremsættes her den Antagelse, at Kombinationen af Arm-Haand og de 4 parallelle Linier netop er Bomærke — Skilt — for saadanne Tatoveringskunstnere. Haanden udfører Arbejdet, og Resultatet vises samtidig.

Fig. 18

Den særlig udviklede Fig. 17 d kræver en særlig Behandling. Derved maa der erindres om, at ca. 43 pCt. af de danske Helleristningssten er fundet i eller ved Oldtidsgrave, og at efter al Sandsynlighed en Del af de øvrige ligeledes oprindeligt har været knyttet til Grave, men i Tidens Løb er blevet fjernet derfra, enten ved Gravens Sløjfning eller paa anden Maade. Man vil derfor næppe gaa meget fejl ved at antage, at mindst Halvdelen af de danske Helleristningssten har været knyttet til samtidige Grave. Dette strider imidlertid aldeles ikke mod den Antagelse, at en stor Del af Helleristningerne, ogsaa de danske, rummer Bomærker. Ikke alene i Nutiden er det det samme Navn, der staar paa en Mands Ejendom, bruges som hans Underskrift og staar paa hans Gravsten. Ogsaa i de Perioder, hvor de geometriske Bomærker var i stadig og omfattende Brug, tjente de nøjagtig de samme Formaal. Tavlerne i Ruppels Bog⁴⁰ viser talrige Eksempler

³⁷ Se Georg Wilcke: Kulturbeziehungen zwischen Indien, Orient und Europa. Mannus-Bibliothek No:10 (1923) S. 65. ³⁸ Schliemann's Udgravninger, Kbhvn. 1891, S. 98. ³⁹ Brøndsted: Danmarks Oldtid II S. 57, 99. ⁴⁰ Die Hausmarke, Berlin 1939.

derpaa, og Homeyer skriver ved det Bomærke, der er identisk med Fig. 1.a⁴¹ følgende: „Die Marken dienen als Bezeichnung der Grundstücke und ihres lebenden und todten Inventars, ferner der Geräthe zur Vertheidigung der Deiche. Auch werden sie an Kirchenstühlen und auf Leichensteinen angebracht“. Det er da tilladeligt at udvide denne Opfattelse af Bomærkets Anvendelse ogsaa til endnu ældre Tid og følgelig opfatte de Helleristningsfigurer, der er fundet i eller ved Grave, og hvis Karakter forøvrigt tillader det, som Gravsten med den gravlagtes Bomærke paa. Ud fra denne Betragtning og i Tilknytning til Tydningen af Figurerne 17 a—c, maa Fig. 17 d, der er fundet paa Oversiden af Overliggeren paa en Brønzealders Grav, tydes som en Slægts-Gravsten. Hvervet som Tatoveringskunstner er vel, som andre Haandværk, gaaet i Arv fra Fader til Søn. Her er nu efter hinanden gravlagt tre Generationer af Tatoverere, og for at skelne dem fra hinanden har man kendetegnet den ene, formodentlig den første, med de normerede 4 Linier, medens den næste kun har faaet 2, og den sidste har maattet nøjes med een, til Gengæld særlig lang Linie til Angivelse af Bestillingen.

Foruden disse Arm-Haand-Figurer findes der blandt de danske Helleristninger ikke saa faa, der indbyder til Tolkning som Bomærker. Der er saaledes en Sten med et Par smukt udførte Fodsaaler med Tæer⁴², et Skib med særlig høje Mandskabsstreger⁴³, en smukt udført Spiral⁴⁴ og et 8-eget Hjul med Kørestang⁴⁵. Endelig er der Hullerne, de „skaalformede Fordybninger“, der findes overalt, hvor der er Helleristninger, og som i Tidens Løb har været Genstand for adskillige Tydningsforsøg. Det synes, som om man oftest har tillagt dem en eller anden, ikke nærmere defineret, rituel Betydning.

Man har meget tidlig været opmærksom paa, at disse Huller ofte danner tydelige Mønstre af højst forskellig Art. Det er nu ganske interessant, at der i Homeyers Samling af Bomærker⁴⁶ findes fire (fra Münster, Canton Wallis), der udelukkende bestaar af Huller (Prikker), nemlig 2, 3, 4 og 5 Huller, ordnet i simple, geometriske Mønstre. Ganske lignende Figurer, ogsaa med mere end 5 Huller, findes mange Steder mellem Helleristningerne. Fig. 19⁴⁷ viser et særlig

⁴¹ Die Haus- und Hofmarken S. 402. ⁴² Danmarks Oldtid II, Fig. 121.

⁴³ Danmarks Oldtid II, Fig. 122. ⁴⁴ Danmarks Oldtid II, Fig. 123. ⁴⁵ Danmarks Oldtid II, Fig. 129.

⁴⁶ Die Haus- und Hofmarken, Tavle XXXVII.

⁴⁷ Danmarks Oldtid II, Fig. 124.

smukt Eksempel fra Højby i Odsherred. Selv paa den store Dæksten (over Stenkiste) fra Fur⁴⁸, der er saa overfyldt med Huller, kan disse for en stor Del opløses i enkelte, simple Mønstre. J. Brøndsted⁴⁹ mener, at Stenen oprindelig har staaet frit. Det vil ud fra den her forfægtede Opfattelse sige, at Stenen har staaet ved Slægts-Gaarden eller -Gaardene eller i Landsbyen, som Bærer af Slægtens eller Bopladsens Bomærker. Den minder saaledes en Del om de Ahne-Træer, der endnu lejlighedsvis findes bevaret i Finland. Grönhagen⁵⁰ skriver derom: „I Nærheden af Beboelseshuset stod et Træ, Ahnetræet. Naar et Familienmedlem døde, blev der slaaet en Gren af, en Del af Barken blev fjernet og den Af-dødes Navn eller Bomærke, Dødsdag og et Kors skaaret i Træet. Naar det sidste Medlem af Slægten døde, blev Træet hugget om“. I Analogi hermed er Slægts-Stenen fra Fur sluttelig blevet brugt som Dæksten paa en Grav, enten fordi der ikke har været Plads til flere Huller, eller fordi hele denne Mode med Hul-Mønstre er gaaet af Brug, eller fordi den paagældende Slægt var uddød, eller af andre Grunde.

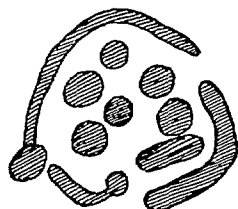

Fig. 19

Denne Opfattelse af Hul-Mønstrene som Bomærker strider paa ingen Maade mod den tidligere af G. Schütte⁵¹ foreslaaede Tydning af saadanne Figurer som Stjernebilleder. Lige saa lidt kan Tydningen af andre Figurer som Dyrekredstegn udelukke Muligheden for, at disse Figurer har tjent som Bomærker. Hvis den her forfægtede Opfattelse er antagelig, har man i Bronzealderen og de nærmest tilgrænsede Tidsperioder netop ønsket, at Bomærket skulde ligne noget bestemt, og det kunde da lige saa vel ligne et Stjerne- eller Dyrekredsbillede som et Skib, en Mand eller et Dyr.

⁴⁸ Danmarks Oldtid II, Fig. 127. ⁴⁹ Acta archæol. II, S. 203. ⁵⁰ Der Norden, Januar 1941, S. 22. ⁵¹ Hjemligt Hedenskab (1919) S. 237. The scottish geographical magazine XXXVI (1920) S. 244.

KULTUR OG FOLKEMINDER

ET NIBELUNGPROBLEM I „MARIE GRUBBE“

Nibelungsagnet er uomstridt Gottjods navnkundigste Digtning fra Oldtid og ældre Middelalder. Det udfylder næsten fuldstændig den menneskelig-episke Del af „Eddaen“; det giver Stof til Richard Wagners verdenskendte Musikdramaer „Walküre“ og „Siegfried“, og det har skabt hele Biblioteker af lærde Forskerarbejder, især tyske. Sædvanlig tydes Episoden Sigfrid — Brynhild mytisk, men en historisk Tydning, — Sigfrid = den austrasiske Fyrste Sigebert († 575) — blev allerede omkring 1613 fremsat af den tyske Kronist Freher; senere er Sigfrid og Brynhild tilsvarende tydet, som Ægteparret Sigebert og Bruneild af Giesebrecht, Abeling og Georg Holz. Jeg selv har — uden i Førstningen at kende Forgængerne — forfægtet samme Tydning i en Menneskealder, først i „Arkiv f. nord. fil.“ 1907, og sidst i min Bog „Sigfrid und Brünhild“ 1935 og i Afh. „Nibelungiana“ i „Paul u. Braunes Beiträge“ 1939. Alle disse Indlæg for den historiske Tydning er i Hovedsagen bleven ignorerede af Forskningen.

Nu, da jeg forleden sad og læste i J. P. Jacobsens „Marie Grubbe“, blev jeg som ramt af et elektrisk Stød ved at snuble over et literært Citat, der sætter Spørgsmaalet om Brynhilds Ophav i et helt nyt Lys. Det forbauser mig, at de ellers saa grundige tyske Forskere har overseet det, da der existerer mindst tre tyske Oversættelser af „Marie Grubbe“, nemlig ved Ad. Strodtmann 1878, 2. Udg. 1893, ved Ziegeler-Glücksburg 1896, og i Pragtudgaven „Gesammelte Werke“ ved Marie Herzfeld og Dr. Arnold 1898—99. Med Henblik paa Hollænderen Symons, der ivrig forfægter Sigfrids og Brynhilds mytiske Ophav, tilføjer jeg, at „Marie Grubbe“ ogsaa foreligger paa Hollandsk ved Adriani 1898.

Det paagældende, af Nibelungforskerne overseete Citat findes i sjette Udgave af „Samlede Skrifter“ (1910) I, 9. Umiddelbart forud fortælles, hvordan den unge Marie drømmer om sin Læsning i Folkebogen „Griseldis“. Derpaa fortsættes:

„Nej! Bruhnhylde! — den vilde Hest sprænger afsted . . . Bruhnhylde og Grimmild — Dronning Grimmild vinker ad Mændene, vender sig og gaar bort. Og de slæber Dronning Bruhnhylde frem, og en lav, sort Karl med svære, lange Arme, En som Bertel i Bomhuset, tager i hendes Bælte og rykker det over, og han smøger hendes Kittel og hendes Underkjortel af hende, og med sine sorte Næver stryger han Guldringene af de hvide, myge Arme, og en stor, halvnøgen, brun og laadden Karl lægger sin haarede Arm om hendes Liv, og med sine plumpe, brede

Fødder træder han Sandalerne af hende, og Bertel vikler hendes lange, sorte Lokker om sin Haand og trækker bort med hende, og hun følger ham med foroverbøjet Krop, og den Store lægger sine svedige Haandflader paa hendes nøgne Ryg og skubber hende fremad, fremad hen til den sorte, fnysende Hingst, og de slænger hende ned i det graa Støv paa Vejen, og de knytter Hestens lange Hale om hendes Ankler . . .“

Da „Griseldis“ er en velkendt dansk Folkebog, skulde man paa Forhaand gaa ud fra, at det citerede Stykke maatte være taget fra en lignende. Men der findes ialfald ingen kendt Folkebog med Navnet Bruhnhyld i Titlen, og Rik. Paulli i Udgaven af danske Folkebøger kender intet til, at Stykket skulde stamme fra en saadan Kilde. Navneregistret indeholder ikke Formen Bruhnhyld; der omtales nok en Brynhild, men dermed henvises blot til Forskernes Udtalelser om den kendte Nibelungheltinde.

I Det danske Literaturselskabs Udgave af J. P. Jacobsens Værker ved Morten Borup siges blot, at Bruhnhyld er Merovingerdronningen Brunehild, død 614 (skulde vist være 613). Om Grimmild siges der intet.

Dr. phil. Viggo v. Holstein-Rathlou har for min Skyld efterseet Rasm. Nyerups Samling af Folkebøger og Rahbeks „Morskabslæsning“, men intet fundet. Dernæst har jeg henvendt mig til J. P. Jacobsen-Udgiveren Morten Borup, som den 13. 6. 1940 svarer følgende:

„Desværre må jeg melde pas. Når der i kommentaren til min udg. fra 1924 ikke står noget om Grimmild, beror det netop på, at jeg også standsede overfor denne kombination, uden at kunne forklare den fra optegnelser i Jacobsens papirer. Jeg tror, at der er en væsensforskel på de to beretninger, Marie Grubbe fantaserer over i rosenlysthuset. Den første — om Griseldis — er jo faktisk hentet fra en folkebog, omend Marie drejer den i en bestemt retning (med fremhævelse af det sensuelle, som folkebogen ikke har noget om), den anden virker på mig som fri fantasi, og jeg tror ikke, man skal lægge nogen beviskraft ind i den. En folkebog beror den ikke på; jeg har slået op i registret til litteraturselskabets udg. af „Danske folkebøger“ —, der nævnes blot Brynhild, men det er i en note ved udgiveren. Hvorfra Jacobsen har navneformen Bruhnhyld, ved jeg heller ikke, muligvis fra en folkevis; han læste både DgF. I og Soph. Bugges udg. af „Gamle norske Folkeviser (1858), muligvis også Landstads Norske Folkeviser (1853), (se min udg. IV s. 154 og 175) Jeg har også spurgt litteraturhistorikeren Oluf Friis, der er meget nøje inde i Jacobsens papirer, men han vidste ikke mere end jeg“.

Derefter gik jeg til Arkivar H. Grüner-Nielsen, der svarer følgende:

„Om „Brunechilds“ Dødsmaade har Jacobsen vel Kendskab fra Grimm, „Rechtsaltertümer“, under Afsnittet „Strafe“. Hans Navneform er vel eget Sammensurium af latinsk „Brunildis“ og oldn. „Brynhildr“. Det skyldes kun en Tankeoverførelse, — ikke noget Sagnkendskab —, naar „Brunechild“ gøres til ét med Heltesagnskikkelsen, og naar Medbejlersken optræder paa Scenen som Anstifter af Dronning B.s Død, ligesom i Visen ogsaa af sine Brødres Død. „Grimmild“ kender Jacobsen alene fra DgF. 5, „Grimilds Hævn“. Det bedes bemærket, at Navneformen „Grimmild“ alene kendes fra Vedels Udgave I, Nr. 7; de ægte Opskrifter har Formen „Kremold“.“

Baade Morten Borup og Grüner-Nielsen holder altsaa paa, at Jacobsen af fri Fantasi og Tankeoverførelse har sammenkoblet den historiske, Aar 613 henrettede Merovingerdronning Brunehild med den uhistoriske Nibelungsagnperson Dronning Grimhild, uden at denne Kombination hviler paa noget virkeligt Sagnkendskab.

Det kan indrømmes, at den manglende Sagnkildehjemmel taler for denne Opfattelse.

Jeg maa imidlertid gøre to Indvendinger mod den.

For det første er det ikke indlysende, at Jacobsen ud fra Formerne „Brunechild“ og „Brynhildr“ af fri Fantasi skulde kunne komme til et saa mærkeligt Sammensurium som „Bruhnhylde“. En saadan Form seer altfor mistænkelig ud af „made in Germany“. Man skulde tage Gift paa, at den stammede fra en Folkebog af tysk Ophav. Vist nok, en saadan er ikke paaviselig; men hvem kan borge for, at den ikke en skønne Dag dukker op? Man har hørt saa galt før!

For det andet: „Eddaen“ og „Völsungasaga“ har faktisk en Konstellation, der — omend kun i vage Hovedtræk — kan minde om den af Jacobsen givne: Dronning Grimhild optræder som ond Intrigemagerske, volder andre Personers Død („Grípisspá“, „Völs.“); og Brynhild drages til Hel af en Hest eller af Heste („Helreið Brynhildar“). (Situationen: en Dronning Brynhild af Burgund, der, udskaelt for at have voldt Sigurds og mange andre Mænds Død, drages til Dødsriget ved Hestekraft, er lige enestaaende i Digtningen og i Historien. Man maa være næsten abnormt svagtopfattende for ikke at se Identiteten, men det har ganske vist 99% af Forskerne været). Kunde der nu ikke tænkes en yderligere Udvikling af denne Situation, der kunde have ført til den tabte Kilde for Jacobsens Version?

Hvor kan man saa afgjort forsværge denne Mulighed?

Der kan let gives Exempler paa, at en episk Type repræsenteres af en absolut eneste Kilde, saa man skulde have forsvoret dens Existens, hvis ikke dette Unicum tilfældig havde været afhjemlet.

Opfatter vi Brynhild historisk = Merovingerdronningen Brunehild, saa skulde vi paa Modpartens Side finde Dronning Fredegund. Men istedenfor finder vi en Sagnskikkelse Grimhild-Kriemhild, enten som Sigfrid-Sigurds Svigermoder eller som hans Brud. Hun gaar uvægerlig gennem de normale Versioner: Dog med en eneste, men meget vigtig Undtagelse: i „Historie vom Gehörnten Siegfried“ hedder Sigfrids Brud Flöregunda, og nogen anden Kvinde optræder overhovedet ikke i denne Version. — Det forekommer mig, at man maa have en meget mærkelig Hjernekonstruktion for at nægte, at Flöregunda genspejler Fredegund. Men repræsenteret er denne Type kun ved en eneste Text, der hører til Folkebøgernes Klasse.

Jeg forestiller mig Sagen, som følger:

Den historiske Intrigemagerske mod Sigebert og Brunehild var Fredegund. Hun var medvirkende ved Mordet paa Sigebert 575. Da hun selv døde 597, kunde hun ikke naa ogsaa at faa taget Livet af Brunehild; denne Morddaad fuldbagtes af hendes Søn og Arvetager Chlothar II Aar 613. Det er forstaaeligt, at Sagnöverleveringen har ladet Sønnen sluges af Moderen, denne Dramaets altóverrægende, daemoniske Kvindeskikkelse. Ligesaa forstaaeligt er det, at det sejrrie Fredegundparti

for enhver Pris søgte at udslette Intrigantindens Navn af Overleveringen; derfor maskeredes hun som Grimhild. Denne Textcensur slog dog ikke helt til; i en enkelt Sagnkilde, der hører til Folkebogtypen, skimtes Fredegund endnu som Florigunda; til Gengæld er hvert Spor af Intrigantindens Karakter hær forduftet.

At der i Folkebøgerne kan findes indflettet gammelt Sagnstof og ogsaa Stof specielt hørende til Nibelungkresen, turde være givet. Folkebogen om „Kejser Octavianus“ fortæller saaledes vidt og bredt om en Kong Dagobertus af Frankrig, hvem Tyrkernes „Soldan“ angriber og truer i hans faste Stad Paris. Denne Dagobert var en historisk Frankerkonge, Søn af hin Chlothar II, der lod Brunehild ombringe. Kong Dagobert var en tapper Kriger, den sidste dygtige Merovinger; men han led Aar 630 et knusende Nederlag mod Slavernes Konge Samo i Øst-tyskland, og i Sagnet er den sejrrie østlige Hedningkonge altsaa bleven ombyttet med de tyrkiske Kristenfjenders Sultan. Men mere end det: vi genfinder Dagobert som „Nibelungenlieds“ Dankwart, der efter en tapper Kamp bukker under for den hedenske Hunnerkonge Etzel = Attila. Det væsentlige var, at Modstanderne var østlige Hedningfolk; i Historien var de Slavere, i Sagnet bliver de skiftevis til Tyrker og Hunner, — det var saa temmelig hip som hap.

Af Historien har Folkebogen ikke andet tilbage end Hovedforholdet: Dagobert contra østligt Hedningfolk. Nøjagtig i samme Situation staar „Nibelungenlieds“ Dankwart. Derfor bliver Folkebogen naturligvis ingen Nibelungvariant. Men en Forbindelse er der; den lader sig ikke bortviste.

Og saaledes kunde det ske, at man en skønne Dag genfandt en af J. P. Jacobsen brugt Folkebog med Sagnmotivet Grimmild contra Bruhnhyld.

Existerer en saadan Folkebog faktisk ikke, maa man tilstaa, at J. P. Jacobsen har været udrustet med en ejendommelig, næsten synsk Intuitionsevne, der bragte ham til at indse, at Sagnets Brynhild er den samme som Merovingerdronningen Brunehild. Det kunde han altsaa indse ganske en passant, uden nogetsomhelst dyberegaaende Studium, medens en Hærskare skarpsindige Filologer ikke kan faa det i deres Hoveder, skønt de stilles overfor Hundreder af tungtvejende episke Paralleler med Historien. Man fristes til at kalde en saadan Intuitionsevne genial.

Men denne Lovtale vil ganske vist falde bort, hvis man en skønne Dag finder Jacobsens Kilde.

Gudmund Schütte.

Efterskrift.

Efter Artiklens Indsendelse til DSt. har Prof. C. W. v. Sydow tilskrevet mig følgende:

„Säkerligen har Du rätt i, att J. P. Jacobsen måste ha haft någon slags folkbok som källa för berättelsen om Grimmild och Bruhnhyld, men den folkboken är tydligen ej bevarad eller i varje fall ej känd. Kan möjligen hans släkt ha bevarat papper, som kan ge någon slags anvisning? Jag tänker mig folkboken såsom något i stil med den Hvenska

krönikan. — Men alldeles otänkbart är det väl ej, att J. P. J. har diktat till saken själv. Det historiska sammenhanget mellan Nibelungdiktningen och merovingisk historia påpekades för mig första gången av skriftställaren Svensén, som även omtalat saken i en populär världshistoria, som han utgav tillsammans med Johan Bergman i början av 1900-talet. Men J. P. J. kan möjligen med avsikt ha låtit Br. undergå samma behandling som Svanhild eller med avsikt lånat drag från Fredegar. Det har i någonlunda ny tid skrivits framställningar av Nibelungsagan med namnändringar av godtycklig art. Så en fransk framställning, som översatts som svensk barnbok och på den vägen påverkat folklig tradition, liksom den översatts till rumäniska och påverkat rumänisk sagatradition. Jeg minns väl min egen häpenhet vid upptäckten. Jag menar sålunda, att den av J. P. J. använda berättelsen ej behöver gå tillbaka till gammal tradition, men saken förtjänar en undersökning.

LEGE MED NØDDER

Det er bekendt, at der i Børnelege ikke så sjældent er overleveret Minder om Tilstande og Begivenheder fra gammel Tid. Et Par Eksempler herpå skal fremdrages i det følgende. Vistnok kendt fra hele Landet er Pebernødlegen at hjortes. Feilberg har i sin Ordbog (også i Tillæget) under hjortes Oplysninger om Legen fra mange Dele af Danmark¹. I min Barndomsegn (Skanderup Sogn, Andst Herred) ved Kolding var det i Juletiden almindeligt, når Børn spillede om Pebernødder, da også at vælge Legen med Hjorteordene i. A tager et Antal i sin lukkede Hånd. B skal gætte hvor mange. A siger: „Hjorté“ [jdrte], med e særlig langtrukket. B svarer: „Hund spré“, også med e langtrukket (herved fremkommer to Rimord). A: „Gæt, så får du mangel“. B skal så gætte Antallet af Nødder. Det Antal, han gætter forkert, skal han give af sin Bunke til A. Gætter han rigtig, får han Udspillet og vinder samtidig de Nødder, der var skjult i A's Hånd.

Ordene i Legen er jo ret ejendommelige: „Hjorté!“ — „Hunde, spred jer!“ De lyder som Råb fra en stor Jagt. Muligvis har Bønderne som Deltagere i Herregårdenes Kløjagter (måske også fra Parforcejagter) hørt Udråb af ovennævnte Art, og de har så drøftet, hvor godt et Udbytte Hjortejagten kunde komme til at give. Muligvis har de indgået Væddemål herom. De kan have plukket Hasselnødder fra et nærliggende Krat og brugt disse som Væddemålsgenstande.

Fra Væddemålsspillet ved Efterårsjagterne til et lignende i Julestuerne var der ikke langt. Hasselnødder har været gode Spilleemner — så vel som Pebernødderne var — og er — det. Og det har været let at bruge Herregårdsjagten Råb, når man havde Færtten af Hjorté, til Nøddelegen. Replikkerne i Spillet er der nu ingen af dets Deltagere, der tænker over eller forstår, men deres Forklaring må uden Tvivl være at finde i et kulturhistorisk Forhold, som det her fremdragne.

Også en anden af min Barndomsegns — og mange andre danske Egnes — Børnelege med Pebernødder har ligeledes virkelige Tildragelser til

¹ Jfr. H. Grüner-Nielsen i Sprog og Kultur (1933), 48.

Forudsætning. Her tænkes på Legen: „Min Gris render til Skovs“. A tager een (eller flere) Pebernødder, skjuler den (dem) under en Finger i den knyttede Hånd og siger: „Min Gris er rendt til Skovs, hvad for et Træ ligger den under?“ (eller i Flertal). B skal så gætte ved at pege på den Finger, hvorunder han mener, Nødden er anbragt. Gætter han rigtig, får han Nødden og har Udspillet, i modsat Fald skal han give en Nød. Denne Leg søger sin Oprindelse i hin Tid, da Svinene blev drevet til Skovs for at bjærge Føden. Om Aftenen (eller måske månedsvis senere) kunde der være stort Besvær med at få dem hjem, idet Flokken kunde have lagt sig til Hvile under et fjernt Træ, som det så gjaldt om at finde. Man kan læse udførligt om Svin på Skoven i Salomon J. Frifelts nyttige Bog: „Fra Vildornen til Baconsvinet“ (1938), 41 ff. — Også af Pebernødlegen: „Mi Swin render til Skows“ læres det, at Børnene i Leg og Remser ofte viderefører Forhold, som Udviklingen har gjort unødvendige. Legen er et svagt Minde om én i Fortiden såre vigtig Handling: at føre Svinene til Skovs — og finde dem igen.

August F. Schmidt.

„KULTURMINDER“

I Efteraaret 1936 sluttede en Kres bestaaende af 23 danske kendte Kulturhistorikere (i Alderen 30 til 60 Aar) med Repræsentanter fra Kunst-, Literatur-, Teater- og Personalhistorien sig sammen og stiftede Selskabet for dansk Kulturhistorie. Selskabet satte sig det Maal at vise, at de forskellige nysnævnte Sider af en Nations Historie kan have lige saa stor Betydning som den økonomiske Statshistorie. Fremgangsmaaden er den sædvanlige at udsende en periodisk Publikation indeholdende Forskningsresultater fremlagt baade af Selskabets Medlemmer og af andre udenforstaaende.

I første Omgang er det dog kun Selskabets egne, der har offentliggjort 7 Afhandlinger under Fællestitlen „Kulturminder“ (Gyldendal); det er blevet en smuk og statelig udstyret Bog, særlig velkommen nu, hvor bredt anlagte Tidsskrifter saa at sige totalt er forsvundet herhjemme.

Indledningsvis forsvarede Arkivar, Dr. *Ejler Nystrøm* med Veltalenhed Kulturhistoriens Ret og hævder, at denne Betegnelse ikke skal tages i for snæver Betydning; naar Rammerne gøres saa rummelige som her, vil sikkert heller ikke andre end de for Øjeblikket regerende „Skoler“ indenfor Universitetshistorikernes Lag gøre Indsigelse.

Den lærde Teaterhistoriker Dr. *Torben Krogh* fortæller fængslende om de europæiske Forudsætninger for vor populære Tivolipantomime; man længes hver Gang, der foreligger et Bidrag fra Dr. Kroghs Haand om dette interessante Emne efter, at det snart maa lykkes ham i Forening med Professor Carl Roos at fuldende den Pantomimens Historie, de længe har haft under Arbejde.

Et Tilskud til de i senere Aar genopdukkende Undersøgelser i dansk Presses Historie er Lektor, Dr. *K. F. Plesners* Redegørelse for, hvorledes det ulykkelige Jordskælv i Lissabon 1755 (der affødte Diskussionen om Theodicé-Problemet) paavirkede Sindene i Danmark.

Det kgl. Møntkabinet og Johs. Wiedewelts Tegninger af Skabe hertil er Genstanden for Museumsinspektør *Georg Galsters* Afhandling.

Lederen af Herning Museum *H. P. Hansen* fortæller paa Grundlag af en gammel Regnskabsbog om Præstegaardsliv omved Aar 1700.

Det 18. Aarhundredes Vennedyrkelse belyses fra en ny Side i Professor *Ejnar Thomsens* Behandling af Peder Horrebøw Hastes Stambog. Mon ikke der beror mange saadanne værdifulde Stambøger i privat Eje, som i Lighed med Hastes vil kunne frembyde morsomme Enkelttræk af svundne Tiders Liv? Forhaabentlig kommer de Tid efter anden for Lyset!

Som Afslutning beretter Redaktøren, Professor *Christian Elling* om Kronprinsessegade-Pavillonernes Historie og om deres Skaber Peter Meyn.

„Kulturminster“ skal — hvis der er nogen Retfærdighed til — vinde vid Udbredelse og derved bevise, at ikke al Sans for hvad der ligger udenfor Dagen og Vejen er døet bort i Danmark.

Poul Linnebalte.

FRA SPROG OG LITTERATUR

HISTORIEN OM SMEDEN OG BAGEREN

I Danske Studier 1929 (S. 185) har Bibliotekar H. A. Paludan gjort opmærksom paa, at Motivet til „Smeden og Bageren“ kendes i Spanien allerede i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. Gonzalo Correas fortæller i sin Vocabulario de refranes, at Indbyggerne i Byen Almudévar blev drillet af deres Naboer med, at de havde hængt den ene af Byens to Vævere i Stedet for Smeden, som de ikke kunde undvære. Fra denne Historie stammer forskellige Talemaader, deriblandt en, der ganske svarer til Wessels „for Smed at rette Bager“; den lyder paa Spansk: „lo que hizo el herrero, que lo pague el tejedor“ (F. Rodríguez Marín: Más de 21.000 refranes castellanos. Madrid 1926, S. 230).

En, maaske endnu ældre, spansk Fortælling synes ikke hidtil at have været fremdraget i Litteraturen om Wessels Digt. Denne Fortælling er overleveret i en Samling Anekdoter med Titlen „Cuentos de Garibay“ i et Haandskrift i det historiske Akademis Bibliotek i Madrid og udgivet af A. Paz y Melia i Sales españolas, 2. Ser., Madrid 1902, S. 39. Haandskriftet meddeler intet om sin Tilblivelsestid, men Skriften er efter Udgiverens Mening fra det 16. Aarhundrede. Garibay er et baskisk Sted- og Familienavn; en spansk Historieskriver ved Navn Esteban de Garibay y Zamalloa døde 1599, men om Samlingen hidrører fra ham, kan ikke afgøres.

Den omtalte Fortælling lyder i Oversættelse saaledes:

„En Landsbysmed slog en Mand ihjel. Han blev dømt til at hænges. Næsten hele Byen kom sammen, og de bad Dommeren om ikke at hænge ham, for Byen havde stærkt Brug for ham, da de ikke kunde undvære en Smed til at lave Plovjern (rejas) og Hakker og Hestesko. Dommeren sagde, at han var nødt til at gøre ham hans Ret. Dertil svarede en Bonde: Herre, her i Byen er der to Vævere, og en lille By har nok i een. Hæng en Væver i Stedet for Smeden“.

Ligheden mellem denne Fortælling og det anonyme Digt, der stod i Kløbenhavns Aften-Post for 1777 og er optrykt i Levins Udgaver af Wessels samlede Digte, er saa iøjnefaldende, at man vanskeligt kan afvise en nær Forbindelse mellem dem. Bortset fra den fyldigere og poetiske Behandling i Aftenposten er den eneste Forskel, at det i Digtet er Bymændene, ikke en enkelt Bondemand, der fremsætter Forslaget til Konfliktens Løsning, og at Offeret er den ene af Byens to Skræddere i Stedet for Vævere.

Der synes at være almindelig Enighed om, at Historien er kommet her til fra England; Fabelen hører hjemme i den engelske Litteratur, siger Levin. Som Kilde nævnes et Digt af Samuel Rowlands (ikke Row-

land, som han jævnlig kaldes), der optrykkes hos Levin (Udg. 1862, S. 291). Hos Rowlands er Hovedpersonerne ligesom i de spanske Beretninger en Smed og to Vævere, men til Gengæld er der flere Afvigelser. Forbrydelsen er Tyveri, ikke Drab, og Bymændene foreslaar i Stedet for Smeden at hænge den ene Væver eller — lidt flot og til Skade for Historiens Logik — dem begge to, naar blot de maa faa Lov at beholde Smeden. Dommeren afviser Forslaget „And said the Smith would serue the hang-man best“. De andre engelske Beretninger, der nævnes som Kilde, er endnu mere afvigende og uantagelige som Mellemed mellem Garibay og Aftenposten; de er refereret i Danske Studier 1919, S. 8—10.

Historien kendes imidlertid ogsaa i fransk Litteratur. I Les contes aux heures perdues af Antoine Le Métel, sieur d'Ouville (3. partie, Paris 1644, S. 115) fortælles Historien i en lidt udtværet Form, men i Hovedtrækkene ganske som i Cuentos de Garibay og i Aftenposten. d'Ouville nævner ikke Plovjern og Hakker blandt Smedens gode Geringer, men fremhæver hans Kendskab til „les remèdes de toutes les maladies qui arriuoient aux cheuaux“ (jf. Aftenposten: vor Smeed var ene Mester / At skoe og læge Byens Hester). En enkelt Tilføjelse hos d'Ouville er uheldig; Dommeren henviser til „qu'il y a vne partie interesse qui à haute voix demande la mort de cet homme qui a commis vn si noir assassinat“. At denne Skelen til den offentlige Mening, der er absolut fremmed for Wessels samvittighedsfulde Embedsmand, igen er gledet ud, er en Fordel.

Blandt d'Ouvilles Fortællinger er der flere, der foregaar i Spanien, og d'Ouville oversatte spansk Litteratur; det er derfor let tænkeligt, at han kan have faaet Historien fra Spanien. En Mindelse om, at Historien stammer fra dette Land, kan man maaske se deri, at Skuepladsen; der hos d'Ouville er „vn certain village“, hos Tallemant des Réaux er „un village d'Espagne“ (Les historiettes. 3. éd., Tome VII. Paris 1858, S. 528). Her er Historien skrumpet ind til nogle faa Linier og den uundværlige Forbryder er en Skrædder. I denne Form gaar Historien videre i Edm. Guérard: Dictionnaire encycl. d'anecdotes (II. Paris 1929, S. 406).

Efter Levins Mening er Wessels Digt fra Begyndelsen af Aaret 1777. Selv om Digtet i Aftenposten er Wessels Kilde, er det dog ikke et absolut tvingende Bevis for denne Daterings Rigtighed. Men desuden synes der intet at være til Hinder for, at Wessel kan have øst direkte af d'Ouville, idet en af hans andre Fortællinger, Sanct Sebastian, nærmest gør Indtryk af at være en Oversættelse efter d'Ouville. Levin siger, at Wessel har taget Stoffet til Sanct Sebastian fra Nyt Vade mecum 1783, S. 200; dette kan imidlertid ikke være rigtigt, da Historien her i en Række Enkeltheder afviger fra saavel Wessel som d'Ouville. Ligheden mellem de to sidstnævnte kan ses af følgende Brudstykker:

En Landsbye laae Paris paa fire Mile nær,
/ Den hellige Sebastian for samme var Patronen.
/ De saa benævnte Hugenotter / I en indbyrdes Krig / For Arm og Hoved denne blotter.

A quatre ou cinq lieues de Paris il y a un certain village dont le patron de la paroisse est saint Sebastian, la representation duquel est sur le grand autel de l'église; mais, à cause que durant la guerre les huguénots avoient abatu les églises et rompu les images, ce saint se trouvoit ruiné, sans tête et sans bras;

Tre smukke Bondemænd blev' sendt
med Commission, / At skaffe deres Bye
en splinter ny Patron. / Nølagtigt Maal,
for Reisen, dem blev givet / Paa Hoved,
Arme, Been og Livet. /

Et, avec cet argent, des marguilliers
furent deputez pour aller à Paris com-
mander ce saint, avec la mesure de la
grandeur qu'il le falloir.

„Det er altsammen godt“, saa Manden
svarede; / „Men siger, hvad det være
skal: / En Martyr død, en Martyr le-
vende?“ / Han meente, om de vilde, /
Han skulde ham som lidende afbilde, /
Hvad heller, som af Piinsler allerede
død. / Det Sprog forstod de Bønder sig
ei paa. / Forvirrede de paa hinanden
saar. / Dem nøie alt var foreskrevet, /
Kun denne Post, det dem fortrød, / Den
udeladt var blevet, / Om paa et Menne-
ske i Live, / Om paa et dødt de skulde
Ordre give. / Beslutning her var van-
skelig og slem. / Med uforrettet Sag de
nødig reiste hjem. /

„Ce n'est pas tout, dit le sculpteur, le
voulez-vous vif ou mort?“ leur deman-
dant en quelle posture ils voulaient
qu'il le représentât, soit encore vivant,
ou bien mourant dans le martyre, ou
bien déjà mort de ses blessures. Les
marguilliers se trouvant bien étonnez
à cette question à laquelle ils ne pou-
voient que répondre; aussi n'avoient-
ils eu aucune charge touchant ce point-là.
„Comment! dit l'un d'eux, nous
faut-il retourner pour cela?

(L'Élite des Contes. II.
Paris 1883. S. 83 f.).

(I Udg. 1644: III. 25 ff.).

(Udg. 1862, S. 144 ff.).

Som Eksempler paa Afvigelserne i Nyt Vade mecum kan nævnes,
at Historien her foregaar i Limoges; Helgenens Navn meddeles ikke,
og Billedets Ødelæggelse skyldes ikke Krig, men Ormestik og andre
onde Tilfælde; det ganske naturlige Spørgsmaal om, hvad Billedet skal
forestille, motiveres vidtløftigt.

Joh. O. Kock.

NYE SUPERLATIVER

Den bevægelse, der mange steder finder sted fra stedmål til rigsmål,
kan kaste et vist usikkert præg over sprogformerne, men kan også åbne
nye veje og muligheder for modersmålet. Når Poul M. Møller taler om
„det pæreste pøjt“ eller vore drenge om „den skæggeste fest“, er det
vel en udvikling af navneordenes brug, der ganske svarer til engelsk.

Men i de sidste dage har jeg af fintdannede damers mund, og i et
sprog, der står på overgang fra sted- til rigsmål, mødt udtrykkene:
„det øsendske regnvejr“ og „den fortvivletste sag“, altså gradbøjning
både af udsagnsordenes nutids og fortids tillægsmåde! Er det en ny
og lovende sprogudvikling? Højest sandsynligt.

H. Lausten-Thomsen.

Dr. Lausten-Thomsens „Nye Superlativer“ giver mig Anledning til
at fremdrage et over 20 Aar gammelt Brevkort fra Dr. Gudmund Schütte,
hvor han gør opmærksom paa, at Englænderne har et Begreb *to copen-*
hagen, at København, i Betydningen at indespærre og tage en Flaade

i Basishavnen, sigtende til Englændernes Overfald paa København i 1807, og fremdeles, at Navnet *København* kan staa i Superlativ, idet der i Lindeballe Sogn, Tørrild Hrd., findes en Bakke, som hedder *æ kjøvnhavnerste bak*. „Hvem kan tyde denne mærkelige Superlativ?“ spørger G. S.

Navnet kendes ogsaa fra J. J. Ravns Optegnelser i 1916, han kalder det *Københavnstebank* (*æ Kjøvnhavnstebank*), saa det er utvivlsomt ægte nok. Men det er næppe nogen helt sikker Superlativ. Det kunde f. Eks. være *Københavnstebanke og have Navn af et Hus, hvor en Københavner havde boet. Noget bestemt herom ved jeg dog ikke.

Gunnar Knudsen.

OM POUL MØLLERS UDSEENDE

I Professor Johs. Brøndum-Nielsens fængslende Bog: „Poul Møller Studier“ (1940) findes en Silhouette, der formodes at forestille Digteren til „En dansk Students Eventyr“. Der er dog den Forskel på Silhouetten og Poul Møllers Dødsmaske, at på førstnævnte har han lige Næse, medens Masken viser en krummet. Ifølge Julie Sødring, f. Rosenkilde, havde P. M. imidlertid lige Næse, en Kendsgerning, der ikke behøver at afkræftes af Dødsmasken, idet enhver lige Næse kort efter Dødens Indtræden på Grund af Næsebruskens Sammenfald får en Krumning. På Jeppe Aakjærs Dødsmaske er en noget betydeligere Næsekrumning end denne Digter havde i levende Live. Da jeg i 1931 første Gang betragtede Aakjærs Dødsmaske med den noget for krummede Næse, kom jeg straks til at tænke på Poul Møllers Profil, som man dengang kun kendte fra Dødsmasken, hvis krummede Næse derfor ikke er noget Bevis mod Prof. Brøndum-Nielsens Identificering af omtalte Silhouette, hvorom der findes udførlige Oplysninger i „Poul Møller Studier“.

August F. Schmidt.